

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI UYUŞTURUCU TİCARETİNDE
AFGANİSTAN'IN YERİ VE ROLÜ

Hazırlayan
Murtaza AHMADİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2022

@2022-Murtaza AHMADI

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI UYUŞTURUCU TİCARETİNDE
AFGANİSTAN'IN YERİ VE ROLÜ

THE PLACE OF AFGHANISTAN IN INTERNATIONAL
DRUG TRADE AND ROLE

Hazırlayan
Murtaza AHMADİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Nur ÇETİN

KIRŞEHİR-2022

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İşikiler Anabilim Dalı yüksek lisans/doktora öğrencisi, Murtaza AHMADİ tarafından hazırlanan “*Uluslararası Uyuşturucu Ticaretinde Afganistan’ın yeri ve Rolü* ” adlı tez çalışması 18.07.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman ..... (İmza)

Prof. Dr. Nur ÇETİN

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Haydar KARAMAN

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Burak GÜNEŞ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

(İmza)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../20..

Murtaza AHMADİ

İmza

ÖZET

ULUSLARARASI UYUŞTURUCU TİCARETİNDE AFGANİSTAN'IN YERİ VE ROLÜ

YÜKSEK LİSANS

Hazırlayan: Murtaza AHMADİ

Danışman: Prof. Dr. Nur ÇETİN

2022-X+96

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi Haydar KARAMAN

Dr. Öğr. Üyesi Burak GÜNEŞ

Afganistan uzun yıllar süren iç savaş, işgaller ve dış müdahaleler nedeniyle siyasi ve sosyo-ekonomik istikrarı sağlayamamış ve başarısız devlet konumuna düşmüştür. Taliban sonrasında yeniden yapılanma sürecine giren ülke dış yardımlara bağımlı haldedir. Siyasal istikrarın sağlanamaması, merkezi otorite eksikliği, ekonomik sorunlar, sosyal adaletsizlik ve dış müdahaleler nedeniyle uluslararası sistemde başarısız devletler kategorisinde olan Afganistan'da Taliban döneminde afyon yetiştiriciliği ve ticareti desteklenmiştir. Ülkedeki fakirlik, sosyal yardımların yetersizliği ve tarıma dayalı toplumun gerekli şekilde desteklenmemesi çiftçinin afyon üretimine yönelmesine neden olmuştur. Dünya afyon gereksiniminin büyük bir kısmı Afganistan'dan karşılanmaktadır. Uluslararası sistemdeki afyon ticaretinde önemli bir yere sahip olan Afganistan hem kullandığı ticaret rotaları hem de siyasi istikrarsızlığı nedeniyle bölgesel bir tehdit olarak kabul edilmektedir. Afganistan'daki afyon ekiminin önlenmesi için tarımın desteklenmesi, yeni iş gücü olanaklarının oluşturulması ve siyasal istikrarın sağlanması gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Afyon Ticareti, Başarısız Devlet, Uyuşturucu

ABSTACT

THE PLACE OF AFGHANISTAN IN INTERNATIONAL DRUG TRADE AND ROLE

M.Sc.Thesis

Preparer: Murtaza AHMADI

Advisor : Prof. Dr. Nur ÇETİN

2022-X+96

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

İnternaional Relation Department

Jury

Dr. Öğr. Üyesi Haydar KARAMAN

Dr. Öğr. Üyesi Burak GÜNEŞ

Afghanistan could not provide political and socio-economic stability due to long years of civil war, occupations and foreign interventions and fell into the position of a failed state. The country, which entered the process of restructuring after the Taliban, is dependent on foreign aid. Opium cultivation and trade was supported during the Taliban period in Afghanistan, which is in the category of unsuccessful states in the international system due to the lack of political stability, lack of central authority, economic problems, social injustice and foreign interventions. Poverty in the country, inadequacy of social assistance and insufficient support of the agriculture-based society caused the farmers to turn to opium production. Most of the world's opium needs are met from Afghanistan. Afghanistan, which has an important place in the opium trade in the international system, is considered a regional threat due to both the trade routes it uses and its political instability. In order to prevent opium cultivation in Afghanistan, it is necessary to support agriculture, create new workforce opportunities and ensure political stability.

Keywords: Afghanistan, Opium Trade, Failed State, Drugs

ÖNSÖZ

Bu çalışma Uluslararası Uyuşturucu Ticaretinde Afganistan'ın Yeri ve Rolü tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Afganistan tarihi süreçte “medeniyetler kavşağı”, Avrasya'nın kalpgahı olarak geçmesi ile birlikte modern uluslararası sistem içerisinde başarısız devlet olarak bilinmektedir. Bir yandan, devlette siyasi istikrarın sağlanamaması, iç savaşlar, ekonomik çöküş ve yolsuzluk, diğer yandan küresel uyuşturucu piyasasının hammadde ve üretim merkezi arayışı, Afganistan'ın uyuşturucu maddelerin yetiştirilmesi ve ticareti merkezine dönüşmesini sağlamıştır. Uyuşturucu meselesi hem uluslararası boyutta hem de Afgan toplumunun en büyük sorunlarından birisidir. Afgan olmam ve hukuk eğitimi almış olmam sebebiyle, ülkem için güncel ve aşması gereken bu konuyu detaylı olarak hem ulusal hem uluslararası boyutunu araştırmak istedim.

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında, oluşturulmasında ve tamamlamasında emeği geçen herkese teşekkür etmeye borç bilirim. Lisansüstü eğitimimde birikimlerinden yararlandığım Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalındaki tüm değerli hocalarıma şükranlarımı sunarım. Lisansüstü eğitimimde beni destekleyen ve cesaretlendiren, azmimi kuvvetlendiren ve her daim bilgi ve birikimlerinden yararlandığım danışmanım Sayın Prof. Dr. Nur Çetin'e çok teşekkür ederim. Bunun yanı sıra ders sürecinde fikir ve düşüncelerinden yararlandığım Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL, Doç. Dr. Erman AKILLI, Doç. Dr. Öner AKGÜL hocalarıma da teşekkür ederim.

Çalışmalarında süresince bana her konuda, özellikle literatür araştırmasında ve tezimin şekillenmesinde yardımcı olan Sayın Dr. Baybars ÖĞÜN'e ve araştırmalarımaya yürekten verdikleri destekten ve her zaman maddi ve manevi yanımda hissettiğim, çalışma azimim ve gayretim kaynağı olan değerli Annem ve babama, kıymetli kardeşlerime ve çalışmanın tüm aşamalarında bana yardımcı olan, sevgisini ve ilgisini esirgemeyen değerli eşime teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın tüm öğrenci ve öğretim elemanlarına faydalı olması dileğimle sevgi ve saygılarımı sunarım.

Kırşehir-2022

Murtaza AHMADI

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KABUL VE ONAY	vi
BİLDİRİM.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1. ULUSLARARASI POLİTİKADA BAŞARISIZ DEVLETLER.....	6
1.1. DEVLET NEDİR? (STATE).....	6
1.2. BAŞARISIZ DEVLET KAVRAMI	8
1.3. ZAYIF DEVLETLER (WEAK STATES)	11
1.4. BAŞARISIZ DEVLETLER (FAİLED STATES).....	15
1.5. ÇÖKMÜŞ DEVLETLER (COLLAPSED STATES)	17
1.6. BAŞARISIZLIĞIN BAŞLICA SEBEPLERİ.....	19
1.6.1. İç Siyasi İstikrarsızlık ve Merkezi Otorite Eksikliği	19
1.6.2. Ekonomik Sorunlar ve Sosyal Adaletsizlik.....	21
1.6.3. Dış Müdahaleler	24
1.7. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ	
İKİNCİ BÖLÜM	27
2. AFGANİSTAN'IN ÖZELLİKLERİ.....	27
2.1. COĞRAFİ KONUMU.....	27
2.2. AFGANİSTAN'IN JEOPOLİTİK ÖNEMİ	28
2.3. AFGANİSTAN TARİHİ	30
2.3.1. Soğuk Savaş Öncesinde Afganistan (1919-1947)	32
2.3.2. Soğuk Savaş Döneminde Afganistan (1947-1991)	33
2.3.3. Soğuk Savaş Sonrasında Afganistan (1991-&)	37
2.4. AFGANİSTAN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI.....	40
2.4.1. Peştunlar	40

2.4.2. Tacikler.....	41
2.4.3. Türkler (Özbekler ve Türkmenler)	41
2.4.4. Hazaralar.....	42
2.4.5. Diğer Gruplar.....	42
2.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	47
3. ULUSLARARASI UYUŞTURUCU TİCARETİNDE AFGANİSTAN'IN YERİ VE ROLÜ.....	47
3.1. AFGANİSTAN VE UYUŞTURUCU	47
3.1.1. Afganistan İç Savaşı	48
3.1.2. Taliban Dönemi	49
3.1.3. Dış Müdahale.....	50
3.1.4. İstikrar Sorunları ve Uyuşturucu Sorunsalı	52
3.2. UYUŞTURUCUNUN OLUŞTURDUĞU EKONOMİ	54
3.2.1. Uyuşturucu Kaçakçılığı Yapan Gruplar	55
3.2.2. Rotalar	58
3.3. AFGANİSTAN UYUŞTURUCU SORUNUNU DOĞURAN SEBEPLER	62
3.3.1. Savaş Hali ve Finans Arayışları	63
3.3.2. Dünya Uyuşturucu Pazarının Hammadde Arayışları	64
3.3.3. Sosyal Hayatın İçinde Bir Gelenek “Afyon Ekimi”	64
3.3.4. Otorite ve Denetim Eksikliği.....	65
3.3.5. Taliban’ın Uyuşturucu Politikaları	66
3.3.6. Yolsuzluk ve Devlet Yapısı Sorunları	67
3.4. UYUŞTURUCU PİYASASI KOŞULLARI	68
3.4.1. Afyondan Eroine Uzanan Yol	69
3.4.2. Piyasa Aktörleri	70
3.4.3. Ekonomik Boyutlar.....	71
3.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ	
SONUÇ	74
KAYNAKÇA.....	77

KISALTMALAR

AA Asetik Anhidrit

AB Avrupa Birliği

ABD Amerika Birleşik Devletleri

Afrika AMISOM African Union Mission to Somalia, Somali'deki Afrika Birliği Misyonu

AGİT Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

APTTA Afganistan-Pakistan Transit Ticaret Anlaşması

BM Birleşmiş Milletler

DEA Drug Enforcement Administration, ABD Uyuşturucu ile Mücadele

GSYİH Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

GUAM Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova

IMF International Monetary Found, Uluslararası Para Fonu

IRA Irish Republican Army, İrlanda Cumhuriyet Ordusu

ISAF International Security Assistance Force, Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti

NATO North Atlantic Treaty Organization, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

PDPA Peoples Democratic Party of Afghanistan, Afganistan Demokratik Halk Partisi

SIGAR Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction, (ABD) Afganistan'ın Yeniden İnşası İçin Özel Başmüfettişi

UNDP United Nations Development Programme, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNHCR United Nations Refugee Agency, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

UNODC United Nations Office on Drugs and Crime, BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi

UNOSOM United Nations Operation in Somalia, Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu

UNSCR United Nations Security Council Resolution, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı

GİRİŞ

Orta Asya, Güney Asya, Kafkasya ve Uzakdoğu arasında geçiş güzergahında bulunan Afganistan tarih boyunca hem dini hem de etnik yapıdaki farklı kültürlerle ev sahipliği yapması nedeniyle medeniyetlerin merkezinde bulunmaktadır. Stratejik açıdan önemli bir geçiş güzergâhında bulunması nedeniyle Afganistan toprakları birçok farklı güç tarafından işgal edilmiş ancak tam anlamıyla kontrol altına alınamamıştır.

Afganistan enerji kaynakları bakımından zengin olan Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan ile güney ve doğusunda enerji ve hammaddeye ihtiyaç duyan Pakistan ve Hindistan'la komşudur. Batı'da İran, Kuzeydoğu'da ise Çin ile komşudur. Bu nedenle de birçok çıkar çatışmasının ortasında kalmaktadır. Ayrıca ülke hem petrol, doğalgaz ve kömür yataklarına hem de bakır, demir, altın, tuz, kil ve mermer gibi birçok mineral kaynaklarına da sahiptir. Bu özellikleri bağlamında Afganistan tarihin her evresinde dış güçlerle mücadele etmek zorunda kalmış ve işgallere maruz kalmıştır. Halk her dönemde ya dış güçlerle mücadele etmiş ya da iktidar mücadelelerinin yaşandığı iç çatışmalara ev sahipliği yapmıştır. Ülkenin kendine özgü yüksek sıra dağları ve nehirleri nedeniyle kara yollarının kullanımı ve halkın etkileşimi kısıtlıdır. Ülkede yaşayanların birbirleriyle yoğun etkileşime girememeleri farklı dil, kültür ve mezheplerin oluşmasına, halkın merkezi hükümetten kopuk, yerel otoritelerin ve aşiretlerin hâkimiyetinde yaşam sürmelerine neden olmaktadır. Ancak bu durum hem geçmişte hem de günümüzde birçok problemin ve çatışma alanının da doğmasının nedenidir.

Uzun süren iç çatışmaları ve işgallerin yaşandığı ülkede hiçbir zaman tam anlamıyla siyasi bir istikrar sağlanamamıştır. Soğuk Savaşın bitmesinin ardından ülkelerin içlerinde ortaya çıkan iç çatışmalar nedeniyle kurumsal yapının bozulması, ekonomik durgunluğun yaşanması ve güvenlik kaygılarının başlaması ile ortaya çıkan başarısız devlet kavramına karşılık olarak gösterilen Afganistan 2020 yılı Fragile States Index de yer almaktadır (Fragile States Index, 2020). Başarısız devletler kendi iç güvenliklerini sağlayamamakta, kendi sınırları içinde parçalanma eğilimi göstermekte, halkın ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve sosyal adalet dağıtamamaktadır. Bu durum çevre ülkeler açısından da tehdit olarak algılanmaktadır. Örneğin, sınırların daha fazla geçirgen olması, insan ticaretinin artması ve dolayısıyla salgın hastalıkların da yayılmasına olanak sağlamaktadır.

Afganistan'da sağlanamayan istikrarın diğer bir nedeni ise, ülkenin küresel güç mücadelesinde Kuzey Asya, Güney Asya, Avrasya ve Ortadoğu'yu birbirine bağlayan kara

yollarının kesişme noktasında olmasıdır. Jeopolitik rota olarak kabul edilen Afganistan özellikle Asya'da bulunan enerji kaynaklarının Batıya transferinde önemli bir yere sahiptir. Afganistan bu özelliği nedeniyle, ülkeyi elinde bulunduran güce, alanını daha da genişletme kapasitesi kazandırmakta ve birçok gücün hedefi haline de gelmektedir.

İç çatışmalar ve işgallerle savaşı Afganistan'da sağlanamayan istikrarın en önemli nedenlerinden bir tanesi de afyon üretimi ve afyon ticaretidir. Uzun süren iç savaş sosyal kalkınmanın ve gerekli yatırımların yapılmasını engellemiş, halkın geçimini sağlamak amacıyla uyuşturucu ekimine yönelmesine neden olmuştur. Ayrıca istikrarsızlık, merkezi otoriteye olan güvensizlik, denetim eksikliği, yolsuzluk, Taliban'ın uyuşturucu politikaları ve dünyadaki uyuşturucu pazarındaki hammadde eksikliği de afyon ekiminin artmasına sebep olan diğer etkenlerdir. Merkezi hükümetin iç sorunlara konsantre olması uyuşturucu ile etkin mücadele politikalarının geliştirilmesine engel olmaktadır.

Uluslararası literatürde yer alan "failed states" yani başarısız devlet, çöken devlet ve zayıf devlet kavramları 11 Eylül 2001 öncesinde de literatürde kullanılmış olsa da bu tarihten sonra güvenlik teori ve politikalarının temel argümanı haline gelmiştir. Başarısız devletlerin tek başına var oluşu tam anlamıyla bir sorun oluşturmaz ancak ikinci bir aktörün varlığı bu devletlerin öncelikli olarak kendi vatandaşlarına daha sonrada en yakın komşularına tehdit oluşturmalarına neden olur. Oluşan tehdidin varlığı öncelikli olarak sınır komşularına sonrasında daha uzak ülkelere kadar yayılabilir. Özellikle çöküş evresindeki devletlerin yarattığı tehdit sınır komşuları açısından önemlidir. Çöküş esnasında yaşanan kitlesel göç, sınır ihlalleri ve çatışmalar bölgesel birer tehdit olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle çalışmada başarısız devlet kavramı nedir, kimlere denir, sınır ülkelere ya da uzak ülkelere, komşularına ve hatta küresel sisteme yaratacakları tehditler nelerdir? Başarısız ya da çöken devletlerin sistemde barındırdıkları risklerin büyüklüğü nedir? Başarısız ya da çöken devlete hangi aşamalarda müdahale edilmelidir? Başarısız devletleri başarısızlığa iten sebepler nelerdir sorularına cevap aranmıştır.

Afganistan'ın uyuşturucu ticaretindeki rolü ve yeri araştırılırken aynı zamanda ülkenin başarısız devlet kategorisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Sınırlarını koruyamadığı, devletin hem içeride hem de uluslararası sistem içinde meşruiyetini kaybettiği, halkın can ve mal güvenliğini sağlayamadığı, temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kaldığı, idari yapılanmanın yozlaştığı, rüşvet ve adam kayırmanın önüne geçilemediği, ülke topraklarında devlet otoritesi yerine suç örgütlerinin hâkimiyetinin var olduğu, halkın

yoksullukla mücadele ederken uyuşturucu ticareti ile geçimini sağlamak zorunda kaldığı, birlik ve beraberlik ruhunun kaybolduğu tespit edilmiştir.

11 Eylül sonrasında Taliban rejiminin etkisi altındaki Afganistan'ın küresel bir tehdit kabul edilmesiyle, Afganistan'da can ve mal güvenliğinin sağlanması, terör örgütlerinden arındırılması amacıyla dış müdahale yapılmıştır. Ancak istenilen başarı elde edilememiş aksine devlet daha fazla istikrarsızlaşmış, uyuşturucu üretimi ve ticaretinin önüne geçilememiştir. Ancak yapılan çalışmada anlaşılmıştır ki terör örgütü vasıtası ile yönetilen ve uyuşturucu ticaretinin merkezi haline gelen, insan hakları ihlallerinin yaşandığı can ve mal güvenliğinin kalmadığı başarısız devlet kategorisinde olan Afganistan henüz çökme sürecine gelmeden de hem bölgesel hem de küresel bir tehdide dönüşmüştür.

Tez çalışmasında, Afganistan'da yasa dışı afyon ekimi ve ticareti yapılan müdahalelere rağmen devam etmiştir. Bunun nedenleri arasında uzun süren iç savaş, istikrarsız siyasi otorite, ekonomik yoksulluk, merkezi otoritenin zayıf olması, denetimsizlik, yolsuzluk, rüşvet ve Taliban'ın ülkenin büyük bir kesiminde etken güç olması sonucuna varılmıştır. Yapılan literatür taramasında Afganistan'daki afyon ekimi ve ticaretinin zamanla küresel bir boyut kazandığı, afyon kullanımının dünyadaki oranının artması ile de bu maddenin ülkede gelir kaynağı olarak görülmesine neden olduğu görülmüştür.

Yukarıda bahsedilenler kapsamında tezin temel problemi Afganistan'ın uluslararası sistemde uyuşturucu trafiğindeki yerinin tespit edilmesi ve uyuşturucu ticaretindeki rolünün temel parametrelerinin yakalanmaya çalışılmasıdır. Çalışmada cevap aranacak sorular;

- Afganistan başarısız bir devlet midir?
- Ülkenin başarısız devlet olarak kabul edilmesinin nedenleri nelerdir?
- Suç örgütlerinin Afganistan'ı seçmesinin nedeni nedir?
- Suç örgütlerinin varlığı uyuşturucu ticaretine nasıl yön vermektedir?
- Uyuşturucudan elde edilen gelirden kim faydalanmaktadır?
- Uyuşturucu ticareti neden öncelikli geçim kaynağı olarak kabul edilmektedir?

- Başarısız devlet kategorisine alınan Afganistan'da düzenin yeniden sağlanması, insan hakları ihlallerinin önlenmesi için yapılan dış müdahale neden başarısız olmuştur?

Çalışmada Afganistan'ın uyuşturucu ticaretindeki yeri ve rolü incelenirken uyuşturucu sorununu yaratan sebepler ve sorunun doğurduğu sonuçlar sorgulanmaktadır. Çalışmada iki temel hipotez değerlendirilmeye çalışılmıştır. Birincisi, başarısız bir devlet olan Afganistan'daki terör örgütleri ve savaş ağaları uyuşturucu ticareti sayesinde büyük ekonomik kazanç elde ederken, can ve mal kaybı tehdit altında olan halkın refah seviyesinin oldukça düşük olmasıdır. İkincisi uzun yıllardır insan hakları ihlallerinin yaşandığı Afganistan'a yapılan Sovyet ve ABD müdahalesinin özellikle 11 Eylül sonrasında Afganistan'ın küresel bir tehdit kabul edilmesinin ardından gerçekleşmesi ve bu müdahalelerin ülkeyi daha fazla istikrarsızlaştırmasıdır.

Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, uluslararası politikada başarısız devletler incelenmiştir. Öncelikle devlet ve başarısız devlet kavramları açıklanmış, zayıf devlet, başarısız devlet ve çökmüş devlet kavramları üzerinde durulmuştur. Ayrıca başarısız devletlerin başarısızlığına neden olan sebepler başlıklar haline irdelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Afganistan hakkında genel bilgiler verilerek ülkenin özellikleri tanımlanmıştır. Coğrafi konumu, jeopolitik önemi, tarihi ve sosyo-kültürel yapısını oluşturan etnik gruplar incelenmiştir. Ülkenin coğrafi konumu ile toplum yapısı hakkındaki bağlantı yakalanmaya çalışılmıştır. Ülkenin jeopolitik ve stratejik öneminin aynı zamanda ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına da etki ettiği sonucuna varılmıştır. Ülkenin coğrafi yapısı ve komşularının aynı zamanda ülkenin bölgesel güç olarak nasıl konumlandırıldığına da katkı sağlamaktadır. Ticari geçiş güzergâhına olan ülke bu nedenle bölgesel ve küresel güçlerin oyun sahası haline dönüşmüş ve güç çıkarlarının çatışma alanı haline gelmiştir. Bu nedenle tarih boyunca Afganistan topraklarında siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel temelli sorunlar her zaman var olmuştur. Bu sorunlar istikrarsızlığa neden olmuş, istikrarsızlık da yapısal reformların hayata geçirilmesine engel olarak ülkenin adım adım başarısızlığa sürüklenmesini sağlamıştır.

Üçüncü bölümde, uluslararası uyuşturucu ticaretinde Afganistan'ın yeri ve rolü incelenmiştir. Afganistan'daki iç savaş, Taliban dönemi ve işgal dönemlerinde uyuşturucu

ticareti ve üretilmesi, uyuşturucunun oluşturduğu ekonomi, kaçakçılık yapan gruplar ve izlenen rotalar, uyuşturucu sorununu doğuran sebepler ve piyasa koşulları detaylandırılarak ele alınmıştır.

Çalışmanın sonucunda elde edilen veriler ışığında Afganistan topraklarında tarihsel süreçte yaşanan tüm kırılma noktalarına ve yaşanan iç çatışmalara yön veren dış güçlerin varlığı ortaya çıkmıştır. Başarısız bir devlet olan Afganistan tarihsel olarak her zaman ikinci ve üçüncü aktörlerin çatışma alanı olmuştur. Afganistan'a yöne verenler ise İngilizler, Sovyet işgali, uzun yıllar süren iç savaşlar, Taliban terör örgütünün varlığı ve uyguladığı politikalar ve ABD'nin gerçekleştiği askeri müdahaledir. Diğer taraftan istikrarsızlığın ve sosyal hakların elde edilemeyişi eğitim seviyesinin düşmesine, hızlı nüfus artışına, gelir seviyesinin düşmesine, işsizliğe, adaletsiz gelir dağılımına, rüşvet ve liyakat sorununun ortaya çıkmasına ve halkın temel ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmesine neden olmuştur. Tarihinin her evresinde dış müdahalelerle karşı karşıya kalan Afganistan bir taraftan bu müdahalelerin gerçekleşmesine zemin hazırlarken diğer taraftan her müdahale istikrarın daha da bozulmasına neden olmuştur.

Çalışmanın kaynak taraması ve gerekli belgeler ulaşılması aşamasında özellikle temel kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış, konu ile ilgili yeterli Türkçe yayın olmaması nedeniyle yabancı kaynaklarda incelenmiştir. Ancak Afganistan ile ilgili güncel sayısal verilere tam olarak ulaşılamamıştır. Ekonomik kazanç, istihdam kapasitesi, gayri safi milli hasıla, kişi başına düşen gelir, okuma-yazma oranı, nüfus yoğunluğu, ticari faaliyetler gibi gerekli veriler yabancı kaynaklardan ve araştırma şirketlerinden elde edilmiştir.

Tezin oluşturulmasında coğrafi etkenlerin ve tarihin Afganistan'ın sosyo-kültürel yapısına olan etkisi ile ikinci aktörlerin tarihin her evresinde gerçekleştirdiği müdahalenin ülkeye verdiği zarar ve oluşan güç boşluğundan faydalanan terör örgütlerinin varlığı ile ülkenin başarısız devlet statüsüne geldiği görülmüştür. Diğer taraftan sosyo-ekonomik yetersizliklerin ve adil olmayan gelir dağılımının halkı terör örgütlerine yakınlaştırdığı ve uyuşturucu ticareti ile ekimini geçim kaynağı olarak görmesine neden olmuştur. Yapılan literatür taramasında ülkenin bu yönü ile ilgili yeterli çalışma yapılmadığı kanısına varılmıştır. Bu nedenle çalışmanın literatürdeki bu boşluğu dolduracağına inanılmaktadır.

BÖLÜM I

1. ULUSLARARASI POLİTİKADA BAŞARISIZ DEVLETLER

1.1. DEVLET NEDİR? (STATE)

Devlet kavramı genellikle modern devlet tanımlaması ile ifade edilmektedir. Modern devlet kavramı ise tarihte ilk kez 17. ve 18. yy.'larda kullanılmaya başlanmıştır. Her dönemde iktidarın kaynağı ve siyasal toplumun çatısı olarak kabul edilen devlet, modern olarak kabul edilen tarihlerden önce şeflik, emirlik, beylik, prenslik, site idaresi, hanlık, sultanlık gibi oldukça fazla kavramla ifade edilmektedir. Bu nedenle ulus-devlet olarak kabul edilen modern devlet kavramı son beş asırdır kullanılmaktadır. Modern devlet kavramı coğrafya ve kültür havzası özellikleri nedeniyle Avrupa'da ortaya çıkmıştır (Heywood, 2018: 132). Günümüzdeki modern devlet kavramı ve geçmişteki siyasal yapılanmalar arasında kurumların varlığından kaynaklanan hacimsel bir farklılık söz konusudur. Nitekim günümüzde devlet denildiği zaman kurumlardan oluşan, sistemin sağlık, eğitim, ulaşım ve haberleşme gibi ihtiyaçlarını karşılayan bir yapı tasvir edilmektedir. Buradan hareketle devlet "Sınırları belli bir toprak parçası üzerinde teşkilatlanmış, bağımsız bir hükümete sahip olan toplum temsilcisidir. O, toplumu idare eder; iç ve dış tehlikelere karşı güvenliği sağlar, hukuki niteliği ilgili kanunlar koyar, onları uygular, yasaklar ve emirler çıkarır. Böylelikle sosyal düzeni sağlar. Öteki devletlere karşı toplumu temsil eder. Devlet, egemen ve etkili bir iktidar demektir. Ama aynı zamanda meşru bir iktidardır. Kurumlara dayanan ve müesseseseleşen hukuk iktidarındır" (Şöhret, 2014:3).

Devlet ismi eski tarihlerde kullanılmamış olsa da siyasi bir form olarak tarihin her evresinde var olmuştur. Antik Yunan'da "polis/site" yani içerisinde insanlar bulunan şehir terimi kullanılırdı. Ancak bu kavram günümüzdeki modern devlet kavramından oldukça uzaktır (Gözler, 2011:7). Roma döneminde "civitas/şehir devleti: medeni hakları kullanma ehliyetine sahip yurttaşlar topluluğu", "res publica/kamu malı: herkese ait şey" kelimeleri kullanılmıştır (Pehlivan, 2014). Ortaçağda ise "imperium/hükümranlık, regnum/krallık" gibi kavramlar kullanılmıştır. Ortaçağ düşünürlerinden Machiavelli ise Prens eserinde "İnsanlar üzerinde emretme yetkisine sahip olan veya olmuş olan bütün hâkimiyetler, devlet ismini alırlar ve bu devletler ya cumhuriyettir, ya da krallıktır" tanımlaması kullanmıştır (Machiavelli, 2014:9).

Tarihin her evresinde farklı şekillerde tanımlanan devlet kavramı Machivelli'ye göre Machivelli'ye göre devlet, insan iradesinin bir ürünüdür ve dini öğretilerden uzak olmalıdır. Hobbes'a göre ise, devlet kurulmadan önce yapılan anlaşmalar bireylerin güvenliğini sağlamakta yeterli değildir. Güvenliğin sağlanması için egemen bir devlete yani kuvvete ihtiyaç vardır. Ayrıca Hobbes'a göre devlet egemendir, üstündür, güçlüdür ve insanlar devletin buyruğundadır. Locke, devleti doğa durumu ile tasvir etmiştir. Ona göre insanlar yalnız yaşamak için yaratılmamışlardır. İnsan sosyal bir varlıktır, eşit ve özgürdür. Ancak bu özgürlük doğa durumunda başkalarının özgürlüğünü kısıtlamadan devam etmelidir. Bireylerin özgürlük ve haklarını korumak amacıyla devlet kurulması, bireylerin isteyerek bir anlaşma ile özgürlüklerini, yaşam ve mallarını korumak için haklarını devlete devretmeleri gerektiği öne sürmektedir (Oğuzhan ve Duyar, 2021:459,460-465).

Uluslararası sistemin temel aktörleri olarak kabul edilen devlet, genel tanımlaması ile beraber kendisinden önceki oluşumlardan farklılıklar göstermektedir. En çarpıcı farklılıkları toprak, insan ve otorite unsurlarının varlığıdır. Modern anlamda ulus devletlerin ortaya çıkmasının temelleri Fransız devrimine kadar dayanmaktadır. Devrimle Avrupa'da başlayan ulusal bilinçlenme süreci sonrasında ortaya çıkan ulus-devletler temellerinde Monarşilerden farklı olarak ulus bilincini barındırmakta ve kesin sınırları içermiştir (Yüksel, 2002:184). Ancak Avrupa'da eski rejimlerin birer birer yıkılması yeni bir dünya düzeni getirdiği gibi bununla birlikte kesin sınırları içerisinde mutlak güce sahip olan devletlerinde değişmesine neden olmuştur (Ernst, 2016:40.41).

Alexandar Wendt devlet olabilmenin bazı niteliklerinin altını çizmiştir. Bunlar; kurumsal yasal düzenin varlığı, meşru şiddet kullanma tekelinin elinde bulunması, egemenlik hakkının bulunması, insan varlığı ve belirli bir toprak parçasının bulunmasıdır (Wendt, 1999:202). Hall ve Ikenberry'e göre ise (Hall ve Ikenberry: 2005:11), birçok farklı unsurdan oluşan devlet tanımlaması şu şekildedir; buna göre devlet birçok kurumun bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Bu kurumlar, devlet olarak kabul edilen ve topluma mal edilmiş toprak parçasının yani coğrafi bölgenin merkezinde yer almaktadır. Devlet, tanımlanmış coğrafi sınırları içindeki vatandaşlarına bakmak, ihtiyaçlarını karşılamak sorundur. Diğer taraftan sınırlar dışındaki vatandaşları ile de ilgilenmek ve bir bağ kurmak zorundadır. Devlet belirlenen coğrafi sınırlar içinde ortak bir aidiyet ve politik kültür yaratmayı amaçlamaktadır.

Uluslararası hukuk açısından modern dönemde devlet hukukun temel öznesidir. Uluslararası hukuka göre devlet tanımlaması ilk olarak 26 Aralık 1933 yılında Amerikan Devletleri VII. Uluslararası Konferansında kabul edilen Devletlerin Hakları ve Görevleri hakkındaki sözleşme ile yapılmıştır. Buna göre devletlerin sahip olması gereken özellikler sözleşmenin ilk maddesinde şu şekilde belirtilmiştir “daimi insan topluluğu, tanımlanmış bir ülke, hükümet ve diğer devletlerle uluslararası ilişkilere girme kabiliyetidir.” (Batır, 2017:83).

Günümüzde modern devlet kavramının ulusla örtüşmesi beklenmektedir. Buna göre modern devlet “(ulus devlet) insanların kendi kaderlerini milli politik mekanizmalar ve kurumlar çerçevesinde belirledikleri bir devlet modelini ifade etmektedir. Buna göre aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihi geçmişini paylaşan, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak “millet”in, siyasi olarak örgütlenmiş biçimi olan ulus-devlet, meşruiyet kaynağı olan ulusun etrafında birleştiği siyasi bir kurumsal yapı olarak dünya sahnesine çıkmıştır. “Esasında ulus-devletin modern dünyada siyasal kurum olarak etkinliği büyük ölçüde toprakları üzerindeki egemenliğine bağlıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (Esgin, 2001:186). Değişen dünya ve yönetim şekillerine paralel olarak ulus-devlet tanımlamasının, devletin gücünün sınırlarının da değişmesi gerektiğini savunanların yanında bunu destekleyenler de mevcuttur. Bunlar devletin, egemenliğinin kesin sınırlarla belirlendiği çerçevede içerisinde gücün tek hâkimi olduğunu savunanlar da mevcuttur. Fakat değişen dünya, siyasi ve ekonomik değişim, ulus-devletin bunlara tepki gösterebilmesi için değişmesi gerektiğini zorunlu kılmaktadır. Tüm bu karmaşa içerisinde ulus-devletin tam olarak yok olduğunu söylemek yanlış ve tehlikelidir. Yeni oluşan ulus-devlet tanımlamasının sınırlamasının nerede başladığı ve nerede bittiği tam olarak kesin değildir.

1.2. BAŞARISIZ DEVLET KAVRAMI

Modern uluslararası sistem içerisinde küreselleşmenin de etkisi ile herhangi bir devlette yaşanan herhangi bir sorun tüm sisteme etki etmektedir. Özellikle iç sınırları içinde kendi işlevsel özelliklerini tam olarak yerine getiremeyen, iç egemenliklerini sağlayamayan devletlerde insan hakları gibi birçok ihlalin yaşanmasına ve bu nedenle dış müdahalelerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında politik ortamda yaşanan belirsizliklerin de etkisi ile benzer özelliklere sahip olan ülkelerde birtakım

çeşitlilikler ortaya çıkmıştır. Örneğin tüm ülkeler ekonomik tehditlere açık iken, askeri ve ulusal güvenlik konularında daha hassas tavır sergilemişlerdir. Diğer taraftan iç ve dış egemenlik konularında ulusal güvenlik bağlamında her ülkenin farklı özellikler taşıdığı ve farklı tutumlar sergiledikleri görülmüştür. Bu bağlamda siyasal, sosyal, ekonomik ve güvenlik algıları ile ilgili tartışmalarda başarısız devlet kavramı ortaya atılmıştır.

Başarısız devlet kavramı, devletlerin kapasitelerinin eksikliğini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu kavram genellikle kırılğan devlet kavramı yerine kullanılsa da her iki kavramında nedenleri, ortaya çıkış dönemleri ve sebepleri farklıdır. Başarısız devlet kavramı 1990'ların sonlarında Soğuk Savaşın bitmesinin ardından ülkelerin içlerinde ortaya çıkan iç çatışmalar nedeniyle kurumsal yapının bozulması, ekonomik durgunluğun yaşanması ve güvenlik kaygılarının başlaması ile ortaya çıkmıştır. Başarısız devlet ifadesi özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında kullanılmaya başlanmıştır (Çuhadar, 2019:33-34).

Başarısız devlet tanımı ilk kez Geral Helman ve Steven Ratner tarafından yazılan bir makalede kullanılmıştır. Bu makaleye göre “uluslararası toplumun bir üyesi olarak kendini idame ettirmekten acze düşmek” olarak kullanılan başarısız devlet kavramı ile bu hale gelen ülkelerin bozulan siyasi istikrar ve savaş ortamı ile hem kendi vatandaşlarını koruyamaz hem de uluslararası sistemi tehdit eder duruma geldikleri belirtilmiştir (Helman ve Ratner, 92/93:3 aktaran Batır, 2017:89). Diğer taraftan Potter başarısız devlet kavramını “fonksiyonel bir hükümeti olmayan, kurumlar tarafından kuvvet kullanımını kontrol altında tutamayan, vatandaşlar için güvenlik sağlayamayan ve sınır güvenliğini sağlayamayan devlet” olarak tanımlamıştır (Batır, 2017:89). Buradan hareketle uluslararası sistemin temel taşlarından biri kabul edilen devletlerin başarısızlığı da sistem için tehdit olarak kabul edilmektedir. Başarısız bir devletin vatandaşlarına sağlayamadığı güvenlik ve kamusal hizmetler beraberinde yoksulluk, iç çatışmalar ve göçe neden olabileceği için bu durum hem komşu ülkeler için, uzun vadede uluslararası sistem için de tehdit oluşturmaktadır.

Başarısız devlet kavramı “hukuken devlet olma niteliğine haiz fakat devlet yetkilerini icra etmekten aciz olarak tanımlanabilir” (Batır, 2016:89). Başarısız devlet kavramı 1990'lardan sonra kullanılmaya başlanmış olsa da tarihin her evresinde örneklerine rastlanmaktadır. Başarısız devlet tanımlamasının kökenlerini incelediğimizde dekolonizasyon döneminde kendi kendini yönetemeyen devletlerin self-determinasyon

hakkını kullanarak kurulmaları görülmektedir. Örneğin 1500 yıllarında Avrupa devletlerinin vergi toplama, ilkel taşımacılık, askeri dengenin sağlanamaması, dinsel ayrışmaların önlenmemesi, toprakların kontrol altına alınamaması gibi birçok siyasi başarısızlığın da olduğu bilinmektedir (Herbst, 2004:304-305).

Başarısız devletlerin temel özelliklerine baktığımızda karşımıza otorite eksikliği, sosyal hakların korunmasındaki eksiklikler ve meşruiyet eksikliği çıkmaktadır. Otorite eksikliğinde devletin vatandaşlarını şiddet ve terör olaylarına karşılık koruyamaması, asayişini sağlayamaması söz konusudur. İç çatışmalar ve etnik kökenli ayrışmalar nedeniyle devlet otorite ve düzeni sağlamak amacıyla vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinde bazı kısıtlamalar yapmak zorunda kalmaktadır. Bu durum devletin meşruiyetinin de sorgulanmasına neden olmaktadır. Sosyal hakların korunmasındaki eksiklikler konusunda ise devletin vatandaşlarına sağlamakla yükümlü olduğu sağlık, eğitim, barınma, beslenme, güvenlik, yoksulluğu önleme, altyapı ve ulaşım gibi konularda eksik kalmasıdır. Bu tür ülkelerdeki gelir dağılımının adil olmayışı, vatandaşların yoksullaşması, sağlık hizmetlerine ve eğitim olanaklarına ulaşamayışı devlete olan güveni azaltmak ve meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Meşruiyet eksikliğinde ise devlet vatandaşlarının çok az bir kısmının desteğini alarak yönetimi demokratik olmayan yöntemlerle genellikle askeri güç ile kontrol etmektedir (Stewart ve Brown, 2009:1-3; Demirel, 2014:340-347).

Başarısız devletler inceleyen diğer bir araştırmacı Silva'ya göre ise, başarısız devletlerin başarısız olmalarının nedenleri ise, hukukun üstünlüğünün olmaması, siyasi istikrarsızlık ve meşruiyet eksikliği, yoksulluğa neden olan ekonomik ve sosyal istikrarsızlık, güvenlik eksikliği ve iç çatışmalar, otoriter yönetim, etkin olmayan yargı sistemi, iç toprak egemenliğinin kaybolması, insan hakları ihlalleri, sosyal uyum ve kalkınmanın olmayışı ve yolsuzluktur (Silva, 2014:45 aktaran Batır, 2017:91).

Sonuç olarak başarısız devletler kendi sınırları içindeki toplumsal düzeni sağlayacak, vatandaşların ihtiyaçlarının karşılayacak kurumsal yapılanmaya, güvenliğini sağlayacak otoriteye, uluslararası sistemde vatandaşlarını temsil edebilecek meşruiyete sahip olmayan devletlerdir. Diğer bir ifade ile başarısız devletler kendi sınırları içindeki iç çatışmaları ve düzeni sağlayamadıkları gibi aynı zamanda hem uluslararası sistem hem de komşuları için tehdit niteliği taşımaktadırlar.

1.3. BAŞARISIZ DEVLETLER (FAİLED STATES)

2018 yılında yapılan Fragile State Index'e göre Güney Sudan, Somali, Yemen, Suriye, Sudan gibi birçok ülke başarısız devletler arasında yer almaktadır (Fragile State Index, 2018). Fund For Peace araştırma kuruluşunun 2020 yılı Kırılgan/Başarısız Devletler Endeksine göre ise, başarısız devlet sayısı 50-60 arasındadır (Fragile States Index 2020). Başarısız devletler tespit edilirken dört temel parametre kabul edilmektedir. Bunlar; Devlet tüm toprakları üzerinde kontrole sahip mi? Hükümetin siyasi başarısı, toplumun büyük bir kesimi tarafından sorgulanıyor mu? Devlet vatandaşlarının güvenliğini sağlayabiliyor mu? Devlet güç kullanımını tekelinde mi tutuyor? (Fragile States Index)

Başarısız devletler uluslararası sistem içinde pek çok soruna neden olmaktadır, bunlar yoksulluk, salgın hastalıklar, göç ve kitlesel mülteci hareketleridir. Günümüzde başarısız devletler arasında yer alan Güney Sudan, Somali, Yemen, Suriye, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Afganistan, Zimbabwe, Irak gibi devletler hem bölgesel hem de küresel olarak tehdit ve sorun yaratmaktadırlar. Bölgesel ya da küresel ölçekte güçlü kabul edilen devletler açısından da birer tehdit unsurudurlar.

Başarısız devletler içerisinde yer alan en önemli örneklerden bir tanesi Somali'dir. Somali 1991-2012 yılları arasında başarılı ve etkin bir hükümet yapısına sahip olamamıştır. Dünyadaki en başarısız ülkeler arasında yer alan Somali aynı zamanda en fakir ülkelerden bir tanesidir. Somali 1 Temmuz 1960 yılında İtalyan Somaliland ve İngiliz Somaliland sömürgelerinin birleşmesi ile kurulmuş ve yaklaşık altı milyon nüfusa sahip, Sünni Müslüman bir ülkedir. Ülke dört büyük aşiretten oluşmuştur. Afrika kıtasındaki devlet başkanını seçim yolu ile seçen tek ülkedir. 9 yıl parlamenter sistem ile yönetilmiştir. 1967 yılında seçimler yolu ile devlet başkanı değişen tek Afrika ülkesi olmuştur. 1969 yılında bir darbe ile devlet başkanı öldürülmüş ve otoriter rejim kurulmuştur (Batır, 2017:96). Bu dönemde başlayan aşiret kavgaları nedeniyle 1977-78 yılları arasında iç savaş yaşanmıştır. Otoriter rejim idaresi 21 yıl sürmüştür ve 1990 yılında ülkenin her bölgesi farklı gerilla grupları tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Diktatörlüğün ardından gerilla grupları binlerce vatandaşı katletmiştir. 1991 yılında yeni hükümet kurulmuş olsa da iç savaş önlenememiş, hükümet BM'den acil yardım istemiştir. BM Somali'deki iç savaşı önlemek amacıyla UNOSOM'u (United Nations Operation in Somalia- Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu) kurmuştur. 1995 yılına kadar faaliyet gösteren UNOSOM ne yazık ki başarılı olamamış ve faaliyetlerini sonlandırmıştır. 1995 ve 2007 yılları arasında uluslararası

toplum Somali'ye müdahaleden uzak durmuştur. 2007 yılında Afrika AMISOM birliği Somali için barış hareketi başlatmış ancak başarılı olamamıştır (Batır, 2017:97). Somali'de 2016 yılında seçimlerle yeni bir hükümet kurulmuş olsa da gerçek bir düzen sağlanamamıştır. Ülkenin kuzeyi bağımsızlığını ilan etmiş, kendi ordusu ile sınırlarını korumaktadır. Ancak geliri oldukça düşük olan halkın temel ihtiyaçları karşılanamamakta, silah, uyuşturucu ve insan ticareti yaygın şekilde yapılmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, Somali'nin Siyasi Görünümü).

Başarısız devletlere verilebilecek diğer bir örnek ülke ise Mısır'dır. Mısır, Pan-Arabizm'in en güçlü olduğu ülkelerdendir. 2011 yılında yaşanan Arap Baharına kadar istikrarlı bir devlet yapısına sahip olan ülke, otoriter rejimle yönetilmekteydi. 30 yıl boyunca Hüsnü Mübarek tarafından yönetilen ülke dünyadaki demokratikleşme hareketlerinden etkilenmiş, Mısır'ın demokratikleşme ihtimali düşünülmüş ve Mısır halkı için umut olmuştur. Bu durum ister istemez Mısır'ın siyasi iklimini etkilemiştir. Mübarek önceden yasaklı olan siyasi partilerin tekrar aktif hale gelmesine izin vermiştir. 1980'lerde Mısır'da sivil toplum kuruluşlarının ve siyasi partilerin sayısında önemli ölçüde artış olması Mısır'ın demokrasiye geçiş aşamasında olduğu izlenimi yaratmıştır. Ancak 1990'lı yıllar Mısır'da tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi yıllardır devam eden demokratik olmayan ilkelerin uygulandığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönem boyunca keyfi sebeplerle seçimlere müdahale edilmiş, muhalefete baskı yapılmış ve birçok kuruluş sebepsiz bir şekilde kapatılmıştır. Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren ekonomik problemlerin ortaya çıkması ile birlikte muhalefete tanınan alan sistemli bir şekilde daraltılmış ve muhalefet terör odaklı iç tehdit olarak lanse edilmiştir (Kazak, 2018:56). Artan baskılara karşılık 17 Aralık 2010 yılında Tunus'ta başlayan devrim hareketi, toplumun her kesiminde karşılık bulmuş, 25 Ocak 2011'de Mısır'da halkın Tahrir Meydanı'nda toplanmasına neden olmuştur. Mübarek'in iktidarı terk ettiği 11 Şubat 2011 tarihine kadar göstericilerin sayısı ise on beş milyonu aşmıştır. Göstericilerin ortak bir ideoloji ya da aynı toplumsal tabandan geldiklerini söylemek doğru değildir. Sosyal medya üzerinden örgütlenen kitlelerin tek ortak noktası Tahrir Meydanı'nda toplanarak rejim ve hükümetin değişmesini talep etmeleri olmuştur (Kalyoncu, 2017: 65). Mısır'da 25 Ocak devrimine zemin hazırlayan nedenlerin başında ekonomik sebepler ve Mübarek'in dış politikası gelmektedir. Mısır'ın halkının temel problemlerin biri Mübarek rejiminin ulusal ekonomik sistemi neo-liberal piyasa ekonomisine entegre ederken, demokratikleşmenin diğer önemli ayağı olan siyasi açıklığı yani şeffaf ve hesap verebilirlik üzerine kurulu

politik bir sistem kurmayı göz ardı etmesidir (Roccu, 2013: 38-52). Diğer nedenler ise, Mübarek rejiminin iktidarı bırakmak istemeyişi ve ülkeyi zorbalıkla yönetmesidir. Diğer taraftan toplumsal sorunların en başında gelen yoksulluktur. Ülkedeki doğal kaynakların sınırlı olmasına karşın artan nüfusla birlikte yoksulluğun ve yolsuzluğun tetiklenmesine neden olmakta ve devlet sosyal sorumluluklarını yerine getirmemektedir. Bir diğer faktör ise, ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının yok denecek kadar az olmasına karşılık silahlı kuvvetlerin her alanda hâkimiyet kurması iktidarın yönetimi ordu ile paylaşır duruma gelmesidir (Ülger, 2016: 135-136). Mübarek sonrası iktidara gelen Müslüman Kardeşler ve darbe süreçleri sonrasında da kırılğan devletler arasında yer almaya devam eden Mısır ekonomik krizler nedeniyle halen istikrar sağlayamamıştır (Telli, 2020:1280-1281).

Libya, başarısız devletlere verilebilecek diğer bir örnek ülkedir. Libya 24 Aralık 1951 yılında “Meşrutî Krallık” olarak bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığının ardından hükümetin başına gelen Kral İdris Batı yanlısı bir dış politika izlemiştir. 1953-1954 yıllarında ABD ve İngiltere ile anlaşma yaparak, topraklarında üs kiralamıştır. Kiraladığı üsler karşılığında ABD ve İngiltere’den mali ve teknik yardım almıştır. Libya, 1959 yılında topraklarında zengin petrol yataklarının bulunması ile tarım toplumundan, hidrokarbon monarşisi bir ülkeye dönüşmüştür. 1 Eylül 1969 tarihinde Kral İdris, Türkiye’de tedavi görürken, Muammer Kaddafi yönetimindeki genç subaylar darbe gerçekleştirerek, yönetimi ele geçirmiştir. Kaddafi’nin yönetimi ele geçirmesiyle “Libya Arap Cumhuriyeti” kurulmuştur. 1970-1990 yıllar arası Libya’nın dış politikası tamamen yön değiştirmiştir. Kaddafi’nin en önemli dış politika hedefi Arap Birliği’nin kurulmasıdır. Kaddafi ile birlikte ülke içinde hızlı bir millileşme hareketi başlamıştır. İlk olarak ülke içindeki İtalyanların mülklerine el konmuş ve İtalyan vatandaşları göçe zorlanmıştır. İngilizlere kiralanmış üstler kapatılmış, petrol devi BP millileştirilmiştir. IRA’ya silah yardımı yapmıştır. Çünkü Kaddafi’ye göre, terörizme verilen destek, emperyalizm ile savaşmak ve sosyalizme ulaşmanın yoludur. IRA dışında, 1969 yılından itibaren El-Fetih ve George Habash’ın liderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütü’ne destek vermiştir. Sonuç olarak, Libya petrol ve gaz ihracatından elde ettiği gelir sayesinde ithalat ve ihracatında dengeyi sağlamayı başarmıştır. Ancak ekonomik kapasitesine rağmen, üretim çeşitliliğini sağlayamamıştır. Bu ülke içinde gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmuştur. Bu tablo rejim karşıtı halkın isyanına neden olmuştur.

Libya’da 17 Şubat tarihinde Kaddafi’nin gitmesi ile başlayan reform yandaşlarının

gösterileri üç gün süren protesto eylemlerinden sonra Libya güvenlik güçlerinin sert müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Ayaklanmaları bastırmak için sert askeri müdahale yapılmıştır. “BM Güvenlik Konseyi, 26 Şubat 2011 tarihli ve 1970 sayılı oybirliği ile aldığı kararı ile Libya yönetimine kendi halkını koruma sorumluluğunu hatırlatarak insan hakları ve uluslararası hukuka uygun davranma çağrısında bulunmuştur” (UNSCR, 2011-a aktaran Telli, 2020:1281). Ancak insan hakları ihlalleri devam etmiş, buna karşılık uluslararası hukuk kuralları gereğince uçuşa yasak bölge kararı alınarak bölge halkının tahliyesi BM öncülüğünde NATO kuvvetlerince sağlanmıştır. Muhaliflere ve rejim karşıtlarına yardımlar yapılarak bölge halkının durumu iyileştirilmeye çalışılmıştır. Ancak ekonomisi durma noktasına gelen ülkede gerçekleştirilmek istenen demokrasi ve istikrar sağlanamamıştır (Telli, 2020:1281).

Sovyetler Birliği bünyesindeki on beş ülkeden biri olan Ukrayna’da siyasi yapı genel olarak liberal merkez sağ, milliyetçi muhafazakâr sağ ve sol partilerden oluşmuştur. 1990-2014 arasında yedi genel seçim olmuş, hiçbir parti tek başına iktidar olmamıştır. İstikrarsız bir tablo çizen Ukrayna’da tam anlamıyla güçlü bir lider başa geçememiştir (Brezinski, 2018:97). 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Ukrayna, Temmuz 1993 yılında Ukrayna Yüksek Radası’nın (Parlamento) yayınladığı dış politika önceliklerini esas almaktadır. Buna göre hem Rusya hem de AB ile yakın ilişkiler yürütülecektir. Ayrıca önceliğinin AB ve NATO’ya üyelik olduğunu belirtmiş, 1992’de AGİT’e üye olmuş sonrasında IMF ve Dünya Bankası ile yakın ilişkiler kurmuştur. 2005 yılında NATO üyeliği için adım atmış olsa da, iç protestolar ve referandum neticesinde, 2008’de üyelik başvurusu reddedilmiştir. 1995’te Avrupa Konseyine üye olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kurallarına uyacağını beyan etmiştir. Diğer taraftan Dünya Ticaret örgütüne üyeliği de kabul edilmiştir (Aksoy, 2014: 433). Ukrayna dış politikasında batı ile yakın ilişkiler sürdürme taraftarı olmuştur. Batı ve Rusya arasında enerji güvenliği açısından transit üs olmayı istemiştir (Kuzio, 2005:64). Yanukoviç öncesi Batı ve Rusya arasında denge siyaseti izleyerek AB üyeliğini hedefleyen Ukrayna GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova)’ın kurucu üyesidir (Kuzio, 2006:98).

Ukrayna’nın bağımsız bir devlet olarak kalması ve Rusya hegemonyasından mümkün olduğunca uzak durması Rusya’nın yeniden Avrasya coğrafyasında hegemon olmasının önüne geçecektir (Bingöl, 2004:23). Bu nedenle ülke hem Rusya hem de Batılı ülkelerin odağındadır. Batılı ülkeler tarafından stratejik ortak olarak adlandırılan Ukrayna,

Rusya açısından petrol ve doğalgaz hatlarının geçiş koridorundaki vazgeçilmez ülkedir. AB için enerji nakil hatlarının Ukrayna üzerinden geçmesi ve ülkedeki verimli topraklar önem oluşturmaktadır. 24 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Ukrayna, eski Sovyet Birliği ülkeleri arasında en zengin topraklara ve en önemli jeopolitik konuma sahip ülkelerden biridir (Bilener, 2007:118). Rusya ve Batı arasında tampon bölge konumunda olan ülke, enerji nakil hatları nedeniyle de büyük öneme sahiptir. Bu nedenle NATO ve AB ile iyi ilişkiler kurarak bağımsızlığını garanti altına almayı dış politika öncelikleri arasına yerleştirmiştir (Aydın, 2012:214).

Nüfusunun %22'si Rus olan Ukrayna'nın doğu ve güney kısımlarındaki Rus nüfusun fazlalığı Rusya etkisinde olmasına rağmen geri kalan bölgeler AB ile yakın ilişkiler içinde olmayı tercih etmektedir. Renkli Devrimler ya da Kadife Devrimler olarak adlandırılan ve ABD'nin bölge üzerinde rejim değişikliklerine yol açmayı hedefleyen demokratikleşme hareketleri söz konusudur. Bu devrimlerin ilki Sırbistan'da, ikincisi Gürcistan'da ve 2004 yılında Ukrayna'da olmuştur (Aydın, 2017:465). Seçimlere hile karıştığı görüşüyle halk protestolarla Turuncu Devrim olarak adlandırılan hareket başlamıştır. Ukrayna'daki Avrupalılaşma isteğinin hem siyasi elitler hem de statüko odaklı güçler tarafından aynı oranda istendiğini kabul ederek, yukarıdan aşağıya doğru gelişecek bir demokratikleşme, dönüştürme hedeflemiştir. Diğer taraftan, ülke üzerindeki dönüşümde güç sahibi olma isteği, tarihi ve kültürel ortak değerlere sahip olan Rusya'nın tepkisine neden olmuştur. Bu ikilem ülkede bölünmeye neden olmuştur. İstikrar yerine istikrasızlık hakim bir ülke ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Ukrayna günümüzde oligarşik sınıf hâkimiyetinde ve yolsuzluklarla mücadele edemeyen bir ülke durumundadır. AB değerlerini yayma ve demokratikleştirme aracı olarak kabul edilen Komşuluk Politikası, AB'nin hedeflediği normatif değerlerin dönüşümünde başarılı olamamıştır. Başarısız devlet tanımlaması içerisinde değerlendirildiğinde Ukrayna çöküş halindeki devlet şeklinde tanımlanmaktadır (Tüysüzoğlu, 2016:68).

1.4. ZAYIF DEVLETLER (WEAK STATES)

Devlet sınıflandırmalarından bir tanesi olan zayıf devletlerde güçlü devletlerden farklı olarak devlet kapasitesi yeterli değildir. “Zayıf devletlerde neopatrimonyal yönetim anlayışı hakimdir, bu nedenle devlet kapasitesi düşüktür” (Gökçe, 2021:75). Devlet tanımlaması yapılırken ele alınan kriterler aslında zayıf devlet tanımlaması içinde de

kullanılmaktadır. Literatüre göre bir devletin varlığı ve gücü o devletin güvenlik, meşruiyet, ekonomi ve istihdam sağlayabilme gücü ile ölçülmektedir. Bunların yanında hukukun üstünlüğü, sosyal hak ve özgürlüklerin korunması gibi kriterlerde söz konusudur. Devletler burada sayılan kriterleri yerine getirmekle yükümlüdür ve bunu sağlayabilmek için öncelikle kamusal ve siyasal istikrarı sağlamalıdır. Ayrıca işleyen bir pazar ekonomisine ve insan gücüne de ihtiyaç vardır. Bunları yerine getirebilecek kapasite ve araçlara sahip olmayan ülkeler zayıf devletler olarak tanımlanmaktadır (Gökçe, 2006:346-347). Diğer taraftan bazı araştırmacılar devletin zayıflığının sadece kapasite sorunu değil, aynı zamanda irade sorunu da olduğunu dile getirilmektedir. Buna göre devletler yerine getirmek zorunda oldukları görevlerini yapabilecek kapasiteye sahip olmasalar da bu kapasitelerini arttırmaya yönelik çaba sarf edebilirler (Patrick, 2006:30).

Dünya genelinde Soğuk Savaş sonrasında Doğu Avrupa'da ve Afrika kıtasındaki yıkılan devletlerin neden ve ne şekilde yıkıldıkları incelendiğinde karşımıza devletlerin şiddet kullanma tekeli, kamu yönetim sistemi ve siyasi iradeleri çıkmaktadır. Zayıf devletlerde meşruiyet ve hukuk devleti olma ve refah sağlama alanında bazı eksiklikler söz konusudur. Güvenlik alanında ise devlet tekeli işlevseldir (Özalp, 2014:354). Başka bir ifade ile zayıf devlet, kural koyucu sınıf üzerine zayıf kısıtlamaların bulunduğu devlettir (Pınar, 2019:32). Zayıf devletlerde her ne kadar orta seviyede bir güvenlik sistemi, emniyet ve ordu teşkilatı var olsa da kamu yönetim sistemi oldukça sınırlı bir kapasiteye sahiptir. Buradan hareketle ortaya konulan literatür çalışmalarına göre bu tür devletlerde var olan devlet yapılanmasına paralel gölge bir hükümetin varlığı söz konusudur. Ancak buna rağmen yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma ve patronaj ilişkileri oldukça yaygındır. Hükümet iradesi ile devletin güçlendirilmesi de söz konusu değildir. Devletin güçlenmesi diğer bir ifade ile hükümetin güç kaybetmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle hükümet devleti güçlendirmek yerine dış yardım, organize suç örgütleri ve uluslararası şirketlerle işbirliği yoluna gitmeyi tercih etmektedir.

Zayıf devletler de kendi içlerinde gruplara ayrılmaktadır. Bunlar Patrimonyal ya da Neo-patrimonyal devletler, Aksayan devletler ve Çözülen devletlerdir. Patrimonyal ya da Neo-patrimonyal devletler zayıf ve güçlü devletlerin kesişme noktasında yer almaktadırlar. Bu sınıflandırmada işleyen ve güçlü bir güvenlik sistemi mevcuttur. Kamu yönetim sistemi yani idari kapasite oldukça düşüktür. Siyasi irade zayıftır. Devlet ekonomik kaynakların tamamını idare etmekte, bu kaynakların dağıtımını ve paylaşımını iktidarın elindedir (Gökçe

2006:345-346). Uluslararası sistem içinde meşru görüntü verilmeye çalışılmakta ancak kamu yönetim sistemi kapasitesinin düşük olması ve patronaj ilişkilerinin yaygın olması zayıf devlet sınıflandırması içine girmesine neden olmaktadır. Aksayan devlet sisteminde ise, sınırlı bir güvenlik sistemi vardır, idari kapasite ve siyasi irade yoktur. İktidara paralel bir gölge hükümet söz konusudur. İktidar güçlenmek için dış yardım ve yatırımcıları kullanmaktadır. Bu nedenle devlet politikalarını uygulamayı değil, devletin kaynaklarını dağıtmayı, satmayı tercih etmektedir. Devletin güçlenmesini kendisine yönelik bir tehdit olarak algılayan bu sistemde rüşvet ve yolsuzluk devletin istikrarını tehdit eder boyuttadır (Gökçe, 2006:349). Çözülen devlet sınıflandırmasına göre ise, oldukça sınırlı bir güvenlik sistemi vardır. Kamu yönetim sistemi ve siyasi irade yoktur. Bu yapılanma da genellikle etnik ve dini çatışmalar görülmektedir. Devlet tüm gücünü iç çatışmaları önlemek amacıyla kullandığı için farklı alanlarda gelişim göstermeye odaklanamamaktadır. Yolsuzluk, rüşvet, rant, kaçakçılık ve organize suçlar yaygındır. İç çatışmalarla uğraşan devlet vergi toplayamamakta ve çökme noktasına gelmiştir (Gökçe, 2006:350).

Devletlerin zayıflama nedenleri ise, fakirlik, yolsuzluk, doğal olmayan yapay sınırların varlığı ve heterojen bir devlet yapılanması nedeniyle ulus bilincinin tam olarak gelişmemesidir. Fakir olan ülkelere bakıldığında aslında bu ülkelerin zengin doğal kaynaklara sahip olduğu ancak bu kaynaklardan elde edilen gelirin toplumun refah ve kalkınması amacıyla kullanılmadığı görülmektedir. Bu tür ülkelerin zayıf olduğu ve çökme eğiliminde olduğu görülmektedir. Yolsuzluk ve rüşvet unsurunda ise, iktidarın kendi nüfuzlarını kullanarak güçlerini artırma yoluna gittikleri ve bu durumun zamanla devlet ile toplum arasında kopmalara neden olduğu, meşruiyetinde sorgulandığı görülmektedir.

1.5. ÇÖKMÜŞ DEVLETLER (COLLAPSED STATES)

Devlet sınıflandırmasında çöken devletlerin güç kullanımı, idari kapasitesi ve siyasi iradesi yoktur. Bu devlet yapılanmasında kaos, anarşi, yağ malama, rüşvet ve adam kayırma had safhadadır. Can ve mal güvenliği yoktur ve parçalanma yaşanmaktadır. Diğer bir ifade ile devletin bittiğinin ilanı söz konusudur (Gökçe, 2006: 351). Çöken devlet kavramı hukuki olarak, çökmekte olan devletler ya da çöken devletler uluslararası hukuk açısından devlet olma özelliklerini devam ettirmektedirler. Bu devletlerin herhangi bir eylem yeteneği olmamasına rağmen uluslararası hukukun bir öznesidirler. Hukuksal olarak bir devletin hukuki açıdan çökmüş olduğunun tespit edilmesi oldukça zordur. Diğer

tarafından bu tür bir devlet içişlerinde “de facto” olarak çökmüş olsa da dış ilişkilerinde “de jure” olarak varlığını sürdürmektedir. Özetlemek gerekirse bir devletin çöküşü ampirik olarak devletselliğin bittiği anlamını taşımaktadır (Özalp, 2014:360).

Devletlerin çökme nedenleri zayıflayan devletler sınıflandırması ile aynı şekildedir. Bunlar yoksulluk, fakirlik, sınırların yapay şekilde oluşturulmuş olması ve heterojen toplum yapısının varlığıdır. Toplumsal gelirin refah düzeyini arttırmak amacıyla kullanılmadığı, bu ülkelerde fakirliğin görüldüğü ve bunun da çökme eğiliminin başlattığı saptanmıştır. Diğer taraftan, yaygın şekilde görülen rüşvet ve yolsuzluk beraberinde aktörler arasında çıkar çatışmalarına neden olmaktadır. Bu çatışmalar zamanla zayıflamaya ve çöküntüye neden olmaktadır. Sınırların yapay olması ise, farklı etnik grupların bir arada bulunmasına ve zamanda etnik çatışmalara neden olmaktadır. Bu çatışmalar genellikle sınırlar üzerinde değil, kültürel hegemonya sağlamakla ilgilidir. Devlet bu çatışmaları önlemek amacıyla mücadele ederken meydana gelen sıkıntıların devletlerin çökmesini hızlandırmaktadır. Ayrıca farklı kimlik yapılarının bir arada bulunması da devletlerin çöküşünü hızlandırmaktadır (Gökçe, 2006:352).

Bu faktörlere ek olarak zayıf devlet yapısına sahip olan devletlerde ekonomilerdeki dönüşüm politikalarının da başarılı olmayışı zayıflama ve çökmeye neden olmaktadır. Örneğin özelleştirme ve liberalleşme politikalarının başarısız olması çökme sürecini hızlandırmaktadır. Zayıf devletlerin aldıkları dış yardımların ülkenin refahını ve ekonomisini düzeltmek yerine, devlet elitleri arasında paylaşılması reformların gerçekleştirilmesine engel olmaktadır. Bu nedenle kamu sektöründe ve diğer birçok alanda gerçekleştirilmek istenen dönüşüm sağlanamayarak devletin zayıflaması ve ardından çökmesi söz konusu olmaktadır. Fukuyama bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “siyasi egemenliğin şekli nedeniyle, dış kaynaklı koşullamaları, modern devlet sektörlerini küçültmek ve neopatrimonyal devlet sahasını ise korumak ve çoğunlukla da büyütme için bir gerekçe olarak kullandılar. Böylece temel eğitime ve tarıma yapılan yatırımlar gibi, yol ve kamu sağlığı benzeri temel altyapı yatırımları da, yirmi yıllık dönem boyunca dramatik bir biçimde düştü. Yine aynı dönemde, askeri güç, diplomatik servis ve başkanlık dairesiyle ilgili işler gibi, ulusal egemenlik adına yapılan harcamalar dramatik bir biçimde arttı”(2005:30 aktaran Gökçe, 2006:352).

11 Eylül saldırıları sonrasında literatüre yerleşen çöken devlet ya da başarısız devlet kavramı ile birlikte tehdit unsurları arasına girmiştir. Buna göre askeri açıdan güçlü olan

devlet değil başarısız ya da çöken devletler öncelikli tehdit unsurları olarak kabul edilmişlerdir. Başarısız veya çöken devletlere mutlaka bir dış müdahale gerçekleşmektedir. Çünkü başarısız devlet gerekli önlemleri ve tedbirleri almakta başarılı sağlayamadığı için çökme eylemi hızlanmaktadır. Bu nedenle dış aktörlerin müdahalesi gerçekleşmektedir. Müdahale ne kadar gecikirse kriz daha fazla büyümektedir. Örneğin başarısız devletlerdeki güç boşluğunun yerini suç örgütleri, kaçakçılar ve terör örgütleri almaktadır. Bu örgütler başarısız devletlerin çöküşünü hızlandırırken diğer taraftan hem bölgesel hem de uluslararası sistem açısından tehdit oluşturmaktadırlar (Orhan ve Gülse Gökçe, 191-192).

Çöken devletlere verebileceğimiz en yakın örnekler Afganistan, Irak ve Suriye'dir. Çöken devletlere devletin yeniden inşası, güvenliğin sağlanması ve işleyen bir ekonominin oluşturulması amacıyla uluslararası müdahale söz konusudur. Ancak bu müdahalelerin önceliği insani müdahaledir. "İnsani müdahale, bir devletin başka bir devlete karşı, burada yaşanan geniş çaplı insan hakları ihlallerini önlemek ve o ülkenin vatandaşlarını korumak amacıyla kuvvet kullanmasıdır" (Duran, 2001:87-8). Ancak bu ülkelerde yeniden yapılanma ve işlerlik kazanmak oldukça zordur.

1.6. BAŞARISIZLIĞIN BAŞLICA SEBEPLERİ

Başarısız devletlerin ortaya çıkmasında bazı temel parametreler söz konusudur. Bunlar: iç siyasi istikrarsızlık ve merkezi otorite eksikliği, ekonomik sorunlar, sosyal adaletsizlik ve dış müdahalelerdir. Bu parametreler ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de genel itibari ile aynı özellikler devletleri başarısızlığa götürmektedir.

1.6.1. İç Siyasi İstikrarsızlık ve Merkezi Otorite Eksikliği

Devletlerin başarısız olmasındaki temel etkenlerden bir tanesi iç siyasi istikrarsızlık ve merkezi otoritenin eksikliğidir. Otorite eksikliği beraberinde güç boşluğuna neden olmaktadır. Bu güç boşluğu ise alternatif iktidar arayışlarına ya da paralel devletlerin oluşmasına neden olur. Bu sayede yasadışı örgütler, mafya yapılanmaları, uyuşturucu kaçakçılığı, yolsuzluk ve rüşvetin artmasına ve kurumsal kapasitenin çöküşüne zemin hazırlamaktadır.

Devlet kendi vatandaşlarını şiddet olaylarına karşı koruyamamakta ve devlet içindeki güvenliği sağlayamamaktadır. Bu otorite boşluğu etnik temelli çatışmaların

çıkmasına ve iç savaşa ortam hazırlamaktadır. Bu nedenle iç çatışmaları önlemekte başarılı olamayan devletin meşruiyeti sorgulanmaya başlar. Meşruiyetini kaybeden devlet otorite sağlamakta zorlanır. Aynı dönemde iç çatışmaları önlemek ve otorite sağlamak amacıyla devlet tarafından alınan önlemler sivil ve politik hakların sınırlanmasına neden olmaktadır. Bu durum halkın isyan etmesi ile sonuçlanabilir (Stewart ve Brown, 2009:1).

Başarısızlığa götüren en temel neden devlet otoritesinin olmayışıdır. Otoritesini kaybeden devlet beraberinde siyasi istikrarı, kamu düzenini sağlama yetisini, hukuksal adaleti ve güvenliği sağlama gücünü de kaybeder. Etnik sorunlar nedeniyle başlayan iç çatışmalar önlenemez, siyasi otoritenin yerine devlet benzeri farklı aktörler rol alır. Oluşan toplumsal kaos içerisinde her vatandaş kendi hakkını korumak üzere savaşılmaya başlar. Weber bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “eğer bir devletin sınırları içinde fiziksel güç kullanımı üzerinde tekeli yoksa devleti bir devlet olarak başarılı saymanız mümkün değildir” (Başer, 2020:115).

Diğer taraftan ülke içindeki politik kutuplaşma da devlet otoritesinin zayıflamasına neden olmaktadır. Siyasi arenada temsil hakkı olmayan ve ideolojik olarak merkezi hükümetten farklı olan gruplar karşı karşıya gelerek iç çatışmalara ve ülkenin çöküşüne neden olabilirler. Ayrıca etnik ve dini temelli problemlerin varlığı toplumsal ayrışmaya ve beraberinde uzun vadede ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Bu durum insanların fakirleşmesine ve yoksulluğa sebep olurken yaşam standartları düşen insanların devlete olan güvenlerinin azalması ile sonuçlanır.

Başarısız devletlerin başarısızlıklarını tetikleyen siyasi istikrarsızlık ve merkezi otorite eksikliğinin diğer bir nedeni ise toplumsal yapıdaki kronikleşmiş sorunlardır. Bunlar milliyetçilik, etnik çatışmalar ve azınlıklar sorunudur. Bu sorunları mevcut dini, ırksal ve sınıfsal ayrımlar daha da derinleştirmektedir. Azınlık statüsündeki etnik grupların mevcut devlet yapılanmasından ayrılmak istemesi birçok başarılı devletin iç çatışmalar nedeniyle başarısız devlet statüsüne düşmesine neden olmaktadır.

Siyasi istikrarsızlığa neden olan diğer bir faktör ise siyasi liderlerin aldıkları kararlardaki yanlışlardır. Bu yanlışlar devletleri başarısızlığa sürükleyebilmektedir (Orchard, 2001:16). İktidar sahiplerinin yolsuzlukları, adam kayırmaları, eğitim sistemini yeterince desteklemeyişi, sosyal haklara önem vermemeleri gibi sorunlar da devleti başarısızlığa itmektedir. Sosyal yatırımların az olması, sağlık, eğitim ve diğer sosyal faaliyetlere yeterli yatırımların yapılmayışı ve halkın temel ihtiyaçlarının karşılanamayışı

başarısız devletin temel özelliklerindedir. (Patrick, 2006:29). Siyasi elitlerin ülke sorunlarına ne kadar duyarlı olduğu ve bunları düzeltmek için nasıl önlemler aldıkları öne çıkmaktadır. Bu yöneticilerin mevcut sorunlar karşısında “dönüşüm politikalarını uygulama amacıyla aldıkları dış kaynakları reformları gerçekleştirmek için değil de, çoğu zaman kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak için harcadıkları ve buna karşın temel kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için gerekli olan, bütçeyi de “tasarruf” adı altında son derece kısıtladıkları belirtilmekte” (Gökçe, 2006:353) ve bu durum devletlerin başarısızlıklarında etkili olmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise patrimonyal yönetim anlayışında yöneticilerin bilinçli olarak devlet kurumlarının içini boşalttıkları ve kurumları erozyona uğrattıkları söz konusudur.

1.6.2. Ekonomik Sorunlar ve Sosyal Adaletsizlik

Başarısız devletlerin oluşumunda ekonomik göstergeler ele alındığında karşımıza istikrarsız ekonomik gelişme, fakirlik ve ekonomik düşüş, insan ve beyin göçü gelmektedir (Fragile State Index, 2019). Ekonomik sorunların yaşanması ve bunun sonucunda insanların fakirleşmesi, yaşam standartlarının düşmesi devlete olan güvenin sarsılmasına neden olmaktadır. Ekonomik refah seviyesinin yüksek olması istikrarın ve sosyal düzenin muhafaza edilmesinden önemlidir.

Ekonomik anlamda kendi öz kaynakları üzerindeki denetimi kaybeden ülkeler özgürlüklerini kaybetmiş ülkeler olarak adlandırılırlar. Bu tür devletlerde piyasa ekonomisi çökmüş ya da ekonomik istikrarsızlık başlamıştır. Geliri azalan devlet gerekli olan sosyal yatırımları yerine getirememekte ve bu durum insanların yaşam kalitelerinin düşmesine, devlete olan güvenin azalmasına neden olmaktadır (Friedman, 1988:19).

Diğer taraftan başarısız devletlerdeki ekonomik sorunların başlıca nedeni kaynakların doğru kullanılmaması ya da belirli etnik ve dini gruplar tarafından kaynakların kullanılarak gelirinin tüm vatandaşların refahı için kullanılmamasına dayanmaktadır. Bu durum iç çatışmaların çıkmasında tetikleyici bir unsur olarak kabul edilmektedir. Devletin ekonomik yetersizlikler içinde girmesi aynı zamanda eğitim, sağlık, altyapı gibi olanaklarında yeterince gelişmemesine neden olmaktadır. Bu kısır döngü hem ekonomi hem de sosyal politikaların gerilemesine ve devletin başarısızlığına sebep olmaktadır (Canbolat, 1999:21).

Yapılan bazı sınıflandırmalara göre dünya sisteminde en alt sırada yer alan

başarısız devletler genellikle tek tip ekonomiye sahiptirler. Genellikle hammaddeye ihtiyaç duyarlar. Çıkardıkları madenleri ya da ürettikleri tarımsal ürünleri çevrelerindeki zengin ülkelere satarlar. Zengin ülkelere işgücü ve hammadde sağlarlar. Endüstrileşme açısından geridedirler. Diğer bir anlamda ağır sanayi alanında gerekli üretim tesislerine sahip değillerdir. Sadece madenleri çıkarma ve tarım ürünlerini işleyebilme kapasiteleri vardır. Başarısız devletler genellikle zengin ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin vasıfsız ucuz iş gücünü karşılayabilmektedirler. Çok uluslu şirketler bu ülkelerin hem iş gücünü hem de kaynaklarını kullanarak ürettiği ürünleri tekrar bu ülkelere satmaktadır (Başer, 2020:130).

Diğer taraftan doğal kaynak zengini olan, bu kaynağı çıkaran ve buna rağmen ekonomisi kötü olan başarısız devletler de vardır. Bunun nedenleri ise, ülke içinde süregelen istikrarsız yönetim ve iç çatışmalar, doğal kaynaklardan elde edilen gelirin ödemeler dengesini etkileyerek kalkınmayı durdurması ve fiyatlandırmalardaki ani değişimlerdir (Başer, 2020:148).

Başarısız devletler üzerindeki bu kısır döngünün planlayıcıları yine bu ülkelerdeki zeki öğrencilerdir. Bu öğrenciler aldıkları eğitim bursları ile yurt dışına giderek, eğitim aldıkları yerlerin kültür ve değerlerine göre yetişmektedir. Beyin göçü olarak kabul edilen bu döngü de kişi kendi ülkesine karşı gerekli olan fayda yerine farklı ülkeler için çalışmaktadır.

Söz konusu başarısız devletler bahsedilen konular çerçevesinde gerekli olan temel makroekonomik ve maliye politikalarını yürütemezler, özel işletme ve serbest ticaret, doğal kaynak yönetimi, yabancı yatırım ve ekonomik büyüme gibi konularda düzenleyici ve istikrarlı karar veremezler (Patrick, 2006:29). Ekonomideki istikrarsızlık beraberinde siyasal eşitsizliklerin doğmasına neden olur, siyasi eşitsizlikler ise ekonominin kötüleşmesini tetikler.

Başarısız devletlerin diğer bir ekonomik özelliği kişi başına düşen GSYİH'nın giderek azalmasıdır. Her geçen gün zengin ve fakir arasındaki gelir fark büyümektedir. Enflasyon yükselme eğilimi göstermektedir. Banka ve finansal yapı işlemez ya da ele geçirilmiş, manipüle ediliyor durumdadır (Rotberg, 2002:49).

Başarısız devlet sınıflandırmasındaki devletlerde nüfusun büyük çoğunluğunun fakir ve eğitimsiz olduğu, ülke kaynaklarından elde edilen gelirin seçkinler tarafından paylaşıldığı ancak halkın çoğunluğunun bundan faydalanmadığı, elde edilen gelirin

ülkenin yapılandırılması ve toplum yararına kullanılmadığı belirli gruplar arasında pay edildiği görülmektedir. Sosyal olanakları oldukça kısıtlı olan vatandaşlar için devlet gerekli olan görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirememektedir. Ulus-devlet yapılanmasındaki bu aşınma beraberinde birçok sorunun da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle halkın temel ihtiyaçlarını karşılayamaz ve zorunlu hizmetlere ulaşamaması giderek artan toplumsal gerilimlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan gelir adaletsizliğinin artması yoksul ülkelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yoksul ülkelerin artması beraberinde başarısızlığı getirmiş, bu durum toplumsal deformasyonlara, kimlik yapılanmasının bozulmasına neden olmuştur. Ulus-devletin gerekli işlevlerini yerine getirmeyişi ulus içinde çatışmalara neden olurken sınır güvenliğinin sağlanamayışı sınırlarının geçirgenliğinin artmasına ve kontrolsüz göçlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Ekonomik istikrarsızlığın artması başarısız devletlerde gelir dağılımında da adaletsizliğe neden olmuştur. Ekonomik gelir adaletsizliği ilk zamanlar ulus-devlet seviyesinde değerlendirilirken daha sonraları küreselleşmenin de etkisi ile sorun daha büyük çapta değerlendirilmeye başlanmıştır. Diğer bir ifade ile sorunun etki alanı genişlemiştir. Tüm bunlara ilaveten dünyanın güney yarım küresinde kalan insanlar çevresel ve siyasal sorunlar nedeniyle açlık sınırında yaşarken, batılı ülkelerin ekonomik seviyelerinin ve yaşam kalitelerinin yükselmesi kitlesel göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan göç hareketleri, iç savaşlar ve mülteci sorunu ulus-devletlerin var olan gücünü aşarak sorunun daha da büyümesine ve hem bölgesel hem de küresel çaplı etkilerinin artmasına neden olmuştur (Bakan ve Tuncel, 2012: 60-61).

Başarısız devletlerin işlevlerini kaybetmesi, vatandaşlarını koruyamamasına, temel ihtiyaçlarını karşılayacak olanakları sağlayamamasına ve gelir elde edecek mekanizmaları oluşturamamasına neden olmaktadır. Bu durum ulus-devlet yapılanmasının yerine farklı unsurların geçmesini tetiklemektedir. Örneğin, terör grupları, çok uluslu şirketler ya da yerel otoritelerdir. Bu durum devletin vatandaşları üzerindeki yönlendirici ve belirleyici etkisinin azalmasına, yeni politikalar üretememesine neden olmaktadır. Bu durum sonucunda devletin otoritesi zayıflar ve meşruiyeti sorgulanmaya başlanır (Hall, Held, McGrew, 1992:87-92).

1.6.3. Dış Müdahaleler

Başarısız devletlerin hem vatandaşlarına hem de uluslararası sisteme olumsuz etkileri söz konusudur. Yoksulluk, salgın hastalıklar, göç ve mülteci hareketleri bunlardan sadece bazılarıdır. Bu nedenle uluslararası sistemde bu ülkelerle mücadele etmek amacıyla başarısız devletlere askeri müdahaleler gerçekleştirilmektedir. Bu müdahaleler bazen BM tarafından onaylanarak bazen de hiçbir onay almadan gerçekleşmektedir. Askeri kapasitesi güçlü olan devlet ya tek başına ya da koalisyon içinde bulunduğu diğer ülkelerle birlikte başarısız devlete müdahale etmektedir.

Başarısız devletlerin uluslararası sistemde neden oldukları sorunları şu şekilde ele alabiliriz; terör faaliyetlerinin artması, kitle imha silahlarının yayılması, suç örgütlerinin çoğalması, salgın hastalıkların yayılması ve kitlesel göçlerin yaşanmasıdır.

Başarısız devletlerin dışsal etkilerine maruz kalabilecek olan komşu ülkelerde kendi güvenliklerini korumak adına müdahale edebilmektedir. Bu müdahalelerin amacı başarısız devlet içindeki sorunu/krizi sonlandırmayı ve insan haklarını korumayı hedeflemektedir. Ancak müdahale sırasında karşılaşılan direniş ya da mücadele sonucunda çok kısa zaman zarfında ülke yeniden istikrarsızlığa düşmektedir.

Başarısız ülkeler yarattıkları istikrarsız ortam neticesinde uluslararası sisteme zarar verebilecek terör örgütlerine, mafya yapılanmalarına ve uyuşturucu/insan ticareti yapan çetelere sığınak oluşturmaktadırlar. Diğer taraftan bölge halkının güvenliği tehdit altına girmekte ve kitlesel göçler yaşanmaktadır. Yaşanan kitlesel göç hem komşu ülkeleri hem de bölgeyi istikrar açısından tehdit eder boyuta ulaşabilmektedir. Göç eden insanlar komşu ülkelerdeki demografik yapıyı bozmakta, etnik ve dini çatışmaların yaşanmasına olanak sağlamaktadırlar. Bu nedenle başarısız devletlere kısa zaman zarfında müdahale edilmesi hem bölgesel güvenlik hem de uluslararası sistem güvenliği açısından önemlidir (Batır, 2017:95).

Başarısız devletlerin terör gruplarını beslemesi de dış müdahalenin gerekliliğini öne çıkarmaktadır. Yoksulluk ve siyasi istikrarsızlık bunu fırsata çeviren terör gruplarının güçlenmesine olanak sağlamaktadır. Devlet toplumsal ihtiyaçları karşılayamamakta, çatışmaları önleyememekte ve topluma eğitim, güvenlik ve sağlık olanakları sağlayamamaktadır. Bu durumda ortaya çıkan güç boşluğunun yerini terör grupları almaktadır. Terör grupları başarısız devletler sayesinde otorite güçlerini arttırmakta ve sisteme zararlı unsurlar haline dönüşmektedirler. Bu nedenle başarısız devletlere dış

müdahale yapılmaktadır (Vinci, 2008:295). Sonuç olarak “başarısız devlet olgusunun doğrudan ya da dolaylı bir şekilde terörizmin patlak vermesine sebep olamayacağı; ancak var olan terörün şiddetin ve etki alanının artmasında katalizör etkisi yaratabileceği söylenebilir. Nitekim şu da bir gerçektir ki; güçlü, istikrarlı ve etkin devletlerde, terörist örgütlenmeler barınmamaktadır. Başka bir ifadeyle, terörist grupların Somali, Afganistan, Sudan gibi kırılgan ya da başarısız diyebileceğimiz devletlerin sınırları içinde barınmaları ihtimali, güçlü ve istikrarlı devletlere nazaran daha yüksektir” (Newman, 2007:463).

Başarısız devletlere yönelik en önemli diğer endişe, ellerinde bulundurdukları kitle imha silahlarıdır. Diğer bir ifade ile elinde kitle imha silahı bulunan (Pakistan ve Kuzey Kore) başarısız devletlerin bu silahlar üzerindeki denetimini kaybetmesidir. Bu silahları terör gruplarının eline geçmesi uluslararası sistemi tehdit eder bir unsur olarak görülmektedir.

Başarısız devletler kendi iç güvenliklerini sağlayamamakta, kendi sınırları içinde parçalanma eğilimi göstermekte, halkın ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve sosyal adalet dağıtamamaktadır. Bu durum sınırların daha fazla geçirgen olmasına, insan ticaretinin artmasına ve dolayısıyla salgın hastalıkların da yayılmasına olanak sağlamaktadır (Carment, Gazr, Prest, 2007:53). Bu nedenle dış müdahalenin gecikmeden yapılması zorunludur. Bu hastalıklarla mücadelede yeterli kapasiteye sahip olmadıkları düşünülen başarısız devletlerin diğer ülkeler için risk oluşturduğu kabul edilmektedir. Yapılan araştırmalara göre 1973 yılından itibaren HIV/AIDS, Ebola, kuş gribi, domuz gribi tedavisi olmayan salgın hastalıkların başarısız ülkelerde ortaya çıktığı ve bu salgın hastalıklarla birlikte daha viral ve ilaçlara karşı dirençli olan tüberküloz, sıtma ve kolera hastalıklarının yeniden ortaya çıktığı tespit edilmiştir (Bell ve Lewis, 2004:137-141).

Sonuç olarak bir devletin temel fonksiyonlarını yerine getirememesi durumunda yapılması gereken insani müdahale ile insanların kurtarılması ve istikrarın sağlanması amacıyla askeri müdahalenin gerçekleştirilmesidir.

1.7. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Avrupa’da ortaya çıkan ulus-devlet modeli uluslararası siyasi sistemin temeli olarak kabul edilmiş, Orta Doğu ve Afrika’da bağımsızlığını yeni kazanan eski sömürge devletleri üzerinde de uygulanmak istenmiştir. Ancak etnik ve kültürel farklılıkların

dikkate alınmadan oluşturulduğu ülke sınırlarında yaşayan farkı etnik gruplar ortak bir millet bilinci ve aidiyet hissi oluşturamamış, uzun yıllar devam eden etnik çatışmaların ortaya çıkmasına neden olunmuştur. Bağımsızlık sonrasında iktidara gelen liderler gerekli devlet otoritesini sağlayamamış, rüşvet ve yolsuzlukların önüne geçilememiştir. Başarısız devletlerin ortaya çıkmasında bazı temel parametreler söz konusudur. Bunlar, iç siyasi istikrarsızlık ve merkezi otorite eksikliği, ekonomik sorunlar, sosyal adaletsizlik ve dış müdahalelerdir. Bu parametreler ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de genel itibari ile aynı özellikler devletleri başarısızlığa götürmektedir.

1990'lı yıllarda Soğuk Savaşın bitmesi ile bağımsızlığını kazanan ancak iç çatışmalardan kurutulamayan ülkelerin siyasi ve ekonomik yapısı bozulmuştur. Bağımsızlık sonrasında başarılı olamayan ülkelerde güvenlik kaygısı başlamış, 11 Eylül sonrasında ise Batılı analistler tarafından başarısız devlet kavramı gündeme getirilerek bu ülkelere istikrarın sağlanması adına askeri müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Başarısız devletlerin en önemli özellikleri otorite eksikliği, sosyal hakların korunmasında ki eksiklikler ve meşruiyet eksikliğidir. Otorite eksikliğinde devletin vatandaşlarını şiddet ve terör olaylarına karşılık koruyamaması, asayişini sağlayamaması söz konusudur. İç çatışmalar ve etnik kökenli ayrışmalar nedeniyle devlet otorite ve düzeni sağlamak amacıyla vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinde bazı kısıtlamalar yapmak zorunda kalmaktadır. Bu durum devletin meşruiyetinin de sorgulanmasına neden olmaktadır.

Başarısız olarak kabul edilen devletlerde insan hakları ihlallerinin önlenmesi, istikrarın sağlanması, ekonomik gelir seviyesinin yükseltilmesi ve güç kazanması için yapılan dış müdahalelerin başarılı olmadığı, iç çatışmaların ve istikrarsızlığın devam ettiği görülmektedir. Başarısız devletlerin öncelikle komşu ülkelere tehdit yarattığı, sonra bölgesel ve küresel düzeyde tehdit oldukları kabul edilmektedir. Bu nedenle yapılan askeri müdahaleler gerçekleştirilerek tehdit unsurları ortadan kaldırılmak istenmektedir.

Başarısız devletler arasında Güney Sudan, Somali, Yemen, Mısır, Suriye ve Afganistan yer almaktadır. Sistem içerisinde var olan bu devletlerin sisteme olumsuz etkileri vardır. Bunlar Yoksulluk, salgın hastalıklar, göç ve mülteci hareketleridir.

Afganistan uzun yıllar boyunca iç savaş ve dış müdahalelerle savaşmış siyasi ve ekonomik istikrara kavuşamamış bir ülke olarak uluslararası sistemde başarısız ülkeler kategorisinde değerlendirilmektedir

BÖLÜM II

2. AFGANİSTAN'IN ÖZELLİKLERİ

2.1. COĞRAFİ KONUMU

Bugünkü resmi ismiyle “Afganistan İslam Cumhuriyeti”nin tarihi beş bin yıl öncesine dayanmaktadır. Başkenti Kabil’dir. Antik Çağ’da “Aryana”, Orta Çağ’da “Horasan” isimleriyle anılmaktadır. Batısında İran, doğu ve güneydoğusunda Pakistan, kuzeydoğusunda Çin, kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan ile komşudur ve yüzölçümü 652 bin 800 km’dir. Afganistan’ın en uzun kara sınırı Pakistan (2430 km) ve Tacikistan (744 km) ile, en kısa kara sınırı ise Çin (76 km) ile dir (Özel, 2019:36).

Orta Asya’da yer alan Afganistan’ın denize sınırı yoktur. En yakın denize uzaklığı Umman Denizi’ne 400 km’dir. Dağlık bir arazi yapısına sahip olan ülkede kuzeydoğudan başlayan ve güneydoğuya doğru uzanan Hindikuş silsile dağları mevcuttur. Ayrıca Süleyman Dağları kuzeyden güneye kadar uzanan diğer silsile dağlardır. Bu dağların uzunluğu yaklaşık 600 km’dir, Kuh-i Baba, Kuh-i Sefid ve Siyah Kuh olarak bilinen dağların yüksekliği 5000 m’yi bulmaktadır (Ahmadi, 2019:5). Ülkenin yaklaşık % 49’u yüksekliği ortalama 2000 metre civarındaki dağlardan oluşmaktadır. Bu dağlardan Hindu Kuş Dağları Kuzey Pakistan’dan başlayarak Afganistan’ın kuzeydoğusuna kadar uzanarak ülkenin kuzeyi ve diğer bölgelerini bölen doğal bir sınır özelliğine sahiptir (Büyükbaş, 2006:5). Ülkeyi hem fiziki hem de kültürel olarak bölen bu dağların güneyinde Peştü adı verilen etnik gruplar, kuzeyinde ise Darice ve Türkçe lehçelerini konuşan gruplar yaşamaktadır (Ahmed, 2008:6).

Orta Asya, Güney Asya, Kafkasya ve Orta Doğu arasında geçiş güzergâhında yer alan ülke bu nedenle tarih boyunca hem etnik hem de birçok kültürü içinde barındırmıştır. Orta Asya ülkelerinin denize sınırlılarının olmayışı ve Asya’nın güney ülkelerine ulaşmak amacıyla Afganistan’ı transit ülke olarak kullanmalarına neden olmaktadır (Sayed, 2021:6). Dağlık bir alana sahip Afganistan coğrafyasında kara yolu ile ulaşım sağlamak oldukça güçtür. Deniz seviyesinden oldukça yüksekte bulunan ülke toprakları bölge ülkeleri açısından önemli ticaret yolu özelliğine sahiptir.

Afganistan’ın kendine özgü yüksek sıra dağları ve nehirleri nedeniyle kara yollarının kullanımı kısıtlıdır. Bu nedenle bölgede yaşayan halkın fiziki hareket kabiliyeti ve sosyal yaşam bu sorundan etkilenmektedir. Ülkede yaşayanların birbirleriyle etkileşime

girememeleeri farklı dil, kültür ve mezheplerin oluşmasına, halkın merkezi hükümetten kopuk, yerel otoritelerin ve aşiretlerin hakimiyetinde yaşam sürmelerine neden olmaktadır (Abbas, 2014:87). İklimsel olarak farklılıklar, arazinin zorlu olması halkın kendi kendine yetebilecek yaşam şeklini öğrenmesine, tarım yapmasına, evini inşa etmesine ve kendi güvenlik alanını oluşturmasına neden olmuştur. Ancak bu durum hem geçmişte hem de günümüzde birçok problemin ve çatışma alanının da doğmasının nedenidir (Abbas, 2014:12).

İklim özellikleri bakımından hem coğrafyası hem de doğası nedeniyle ülkede pek çok farklı iklim görülmektedir. Bunlar Nimroz ve Farah bölgelerinde görülen yağmurun az ve sıcaklığın fazla olduğu çöl iklimi, dağlık kesim olan Hindukuş ve Salang'da görülen soğuk dağlık iklim, Paktia ve Khost bölgelerinde görülen sıcak ve kurak Akdeniz iklimi ve Nangarhar ve Laghman bölgelerindeki yağışlı muson iklimleridir (Haqmal, 2018:12).

Dağlık kesimlerinde soğuk ve karlı bir iklime sahip olan ülke, bu sayede doğal yollarla su ihtiyacını da karşılamaktadır. Nehirlerden akan su sayesinde hem içme hem de tarım faaliyetlerinde ihtiyaç duyulan su temin edilmektedir (Haqmal, 2018:2).

Afganistan'da 1979'dan bu yana nüfus sayımı yapılmamıştır. Birçok farklı kurum farklı nüfus tahminleri yayınlamaktadır. Ancak Afganistan Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesine göre nüfus 2016'da 28,6 milyon ve World Population Review 2021'e göre 39.725.000 kişidir (Afganistan İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı; WFB; WPR).

Ülke hem petrol, doğalgaz ve kömür yataklarına hem de bakır, demir, altın, tuz, kil ve mermer gibi birçok mineral kaynaklarına sahiptir (T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2019).

2.2. AFGANİSTAN'IN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Afganistan coğrafi özellikleri yanında aynı zamanda kültürel ve tarihi açıdan da Orta Asya'nın en önemli ülkelerindendir. Bölgenin coğrafi özelliği nedeniyle ulaşım hatlarının kesişme noktasında bulunan Afganistan bu stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca birçok ülke tarafından istila edilmiş ve tarihin farklı evrelerinde farklı uygarlıkların hakimiyetinde yaşamak zorunda kalmıştır (Ülger, 1999:95).

Diğer taraftan tarihi İpek Yolu hattında bulunan Afganistan hem en eski medeniyetlerden biri, hem de dünyadaki en büyük medeniyetler arasındaki köprü görevine

sahip büyük bir ticaret merkezidir. Afganistan bu nedenle eski kültürlerin kavşağı özelliği ile birçok işgalin de hedefinde yer almıştır (Aliaabadi, 2016:322). Uluslararası literatürde coğrafi ve siyasi yaşanmışlıkları nedeniyle Afganistan'a "Stratejik Yol", "Medeniyetler Kavşağı" ya da "Dünya Ticaret Merkezi" isimleri verilmektedir (Duman, 2019:9). Özellikle 20.yy başlarında Friedrich Ratzel ve Rudolf Kjellen tarafından jeopolitik açıdan stratejik oyuncu olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Afganistan, Mackinder tarafından hazırlanan Kara Hâkimiyeti Teorisindeki Kalpgah kapsamında yer almakta ayrıca Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisindeki Kalpgahı çevreleyen ülkeler arasında yer almaktadır (Özel, 2019:135).

Afganistan, küresel güç mücadelesinde Kuzey Asya, Güney Asya, Avrasya ve Ortadoğu'yu birbirine bağlayan kara yollarının kesişme noktası olması sebebiyle Asya'nın kalbi olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple önemli bir jeopolitik rota olarak anılan Afganistan özellikle Asya'da bulunan enerji kaynaklarının batıya transferinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Afganistan birçok gücün hedefi haline de dönüşmüştür (Nojumi, 2002:1).

Afganistan yer altı kaynakları açısından da zengin bir ülkedir. Petrol, doğalgaz ve kömür gibi enerji yataklarına sahiptir. Tam olarak rezerv miktarı bilinmemekle birlikte doğalgaz rezervi yaklaşık 1.033 milyar metreküp ve petrol rezervi ise 3,6 milyar varil olarak tahmin edilmektedir (Blank, 2006). Ancak ülkedeki siyasi istikrarsızlık, standart doğal kaynak çıkarma prosedürlerinin henüz oluşmaması ve bölgesel çatışmalar nedeniyle doğal kaynaklardan fayda sağlanamamaktadır.

Afganistan yer altı ve yer üstü doğal kaynaklarının yanında birçok dine de ev sahipliği yapan ülkelerin kesişme noktasında yer alarak önemli bir stratejik konuma sahiptir. Müslümanlık, Hristiyanlık, Budizm ve Hinduizm gibi büyük dinlerin yaşandığı bir coğrafya da yer alan Afganistan, İran ve Türkmenistan gibi enerji yataklarına sahip ülkelerle sınır komşusu, aynı zamanda nükleer güç barındıran Hindistan, Pakistan, Çin ve Rusya ile de yakın olması ülkenin stratejik açıdan hedef ülke olmasına olanak sağlamaktadır (Gök, 2021:22).

Sonuç olarak Afganistan hem sert coğrafi yapısı hem de çeşitli etnik kökenli aşiretlere ev sahipliği yapması nedeniyle siyasi açıdan örgütlenmeyi başaramamış ancak bölgenin enerjide en zengin ülkelerindeki kaynakların sanayileşmiş batıya aktarılmasında kavşak noktasındadır (Khairi, 2021:46). Özellikle Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının en

kısa ve en ucuz yolla batıya ulaştıracak hattın sahibi olan Afganistan, aynı zamanda Orta Asya ve Güneydoğu Asya'yı birbirine bağlarken, diğer taraftan Orta Asya'yı denize bağlayan ve Asya, Afrika ve Avrupa'yı da birbirine bağlayan köprü görevi sebebiyle önemli bir jeopolitik konuma sahiptir (Özel, 2019:133-134). Afganistan mevcut konumu nedeniyle küresel ve bölgesel güç mücadelesinde Kuzey Asya'dan Güney Asya'ya, Orta Asya'dan Orta Doğu'ya kadar uzanan bölgesel kara köprüsü vazifesiyle jeopolitik güzergâh olmasının yanında aynı zamanda jeopolitik güç olma özelliğine de sahiptir (Özel, 2019:134).

Afganistan'ın jeopolitik önemini daha iyi anlamak açısından birkaç örnek vermek yararlı olacaktır. Örneğin Pakistan Afganistan'ın karayollarına her zaman ihtiyaç duymaktadır. Pakistan kendi mallarının ihracatı için Afganistan topraklarından geçen karayollarını kullanmak zorundadır, diğer taraftan Orta Asya'dan Pakistan'a gelecek enerji hattı da Afganistan üzerinden geçmektedir. Ancak bölgesel olarak sürekli bir çatışma halinin mevcut olması, içerideki istikrarsız siyasi rejim, sınır komşularında etnik ve dini yaşanan çatışmalar, heterojen toplumların varlığı hem Afganistan'ın hem de bölgenin jeopolitik önemini arttırmaktadır (Brezinski, 2018:112-114).

2.3. AFGANİSTAN TARİHİ

Afganistan mevcut jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle tarihin her evresinde büyük güçlerin kavşak noktası olmuş, bu topraklar yabancı işgallerine direnmek zorunda kalmıştır. Tarihte İranlılar, Makedonyalılar, Araplar, Türkler, Moğollar, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği bu toprakları işgal etmiştir. Ancak Afganistan toprakları tarih içinde birçok kez işgal edilse de hiçbir güç bu topraklarda uzun süre hüküm sürememiş, bölgesel direnişlerle karşılaşarak bedel ödemek zorunda kalmıştır (Barfield, 2010:255).

Afganistan tarihte ilk kez İranlılar tarafından M.Ö. 500 yıllarında işgal edilmiştir. 200 yıl İran hâkimiyetinde kalan ülke M.Ö. 355 yılında Büyük İskender'in işgaline uğramıştır. M.S. 50'den itibaren Afganistan toprakları Horasan ve Sistan olarak ikiye ayrılmış, ilerleyen yıllarda ise Türkler, İskitler, Sakalar ve Akhunlar'ın istilasına karşı karşıya kalmıştır (Zeki, 2019:15). M.S. 654 yılında Müslüman Arapların gelmesiyle ülke kısa sürede İslamiyet'i kabul etmiştir (Raşid, 2000:14). İslamiyet'in kabulünün ardından devam eden işgaller ve bu topraklarda kurulan devletler ise, Samaniler (874-999), Gazneliler (962-1140), Selçuklular (1040-1157), Gorklar (1140-1219) Cengiz Han (1211-

1221), Emir Timur (1370-1404), Babür (1504-1519), Kuşhan (1613-1689) ve Persler (1736-1747)'dir (Tanner, 2002:75-120).

Tarihte birçok kez işgal edilen ve farklı devletlere ev sahipliği yapan Afganistan toprakları birçok farklı, din, dil ve kültüre de ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle günümüz Afganistan'ı heterojen bir toplum yapısına ve kültürel değerlere sahiptir (Rashid, 2008:7).

İlk Afgan krallığının kurulmasında Afgan kültürünün önemli bir parçası olan "Jirga" yani kurul/konsey toplantısı önemli yer tutmaktadır. Buna göre, Jirga'da küçük ölçekte (büyük ailelerin kendi sorunlarına çözüm bulmak amacıyla aile meclisi oluşturmaları ve karar vermeleri) ya da büyük ölçekte (köy/aşiret seviyesinde ileri gelenlerin toplandığı), daha gelişmiş düzeyde ise ilçe, vilayet ve ulusal düzeyde oluşan karar merkezleri önemli yer tutmaktadır. Jirga aşiret liderleri/reisler, dini ve etnik grupların temsilcilerinden oluşmaktadır (Gohar, 2005). İlk Jirga ülke düzeyinde 1747 yılında toplanmıştır. 9 gün süren toplantıya Afgan, Özbek ve Hazara kabile liderleri katılmıştır. Toplantıda Peştü kökenli Ahmed Şah Abdali (Durrani) kral seçilerek ilk Afgan krallığı kurulmuştur (Rashid, 2000:17). Merkezi bir devlet kurarak ulusal birliği oluşturmayı ve ülkeyi doğal sınırlarına ulaştırmayı hedefleyen Kral Abdali ölümüne kadar Hindistan, Horasan ve Güney Türkistan'ı fethederek hedefine ulaşmış, 1773 yılında vefat etmiştir (Behroz, 2020:22).

Ahmed Şah'ın yerine oğlu Timor Şah (1773-1793) geçmiş ve ülkenin sınırlarını koruyarak başkenti Kanbahar'dan Kabil'e taşımıştır (Rashid, 2000:17). Timor Şah'ın ölümüyle birlikte oğulları arasında yaşanan taht kavgası ülkede iç huzursuzluğa neden olmuştur. Bu durum sonunda 1826 yılında Dost Muhammed Han iktidara gelerek istikrarı sağlamaya çalışmış olsa da Afganistan aynı dönemde Hindistan'da hüküm süren İngiltere ve güneydoğuya genişleyerek kendine yeni yaşam alanı kazanmaya çalışan Rusya arasındaki güç mücadelesinin tam ortasında kalmıştır. 1842 yılında İngiltere Hindistan'daki Şiilerle işbirliği yaparak Afganistan'ı işgal etmiştir. Afgan direnişi ile karşılaşan İngilizler direniş sonunda ülkeden çekilse de iç karışıklıklar devam etmiştir. İlerleyen yıllarda Dost Muhammed ülkedeki istikrarı sağlamış olsa da 1863 yılındaki vefatının ardından ülkede yeni taht kavgası başlamıştır (Tanner, 2002:137-187).

İçerideki istikrarsız ortamdan faydalanan İngiltere, Rusya ile anlaşarak 1878 yılında ikinci kez Afganistan'ı işgal etmiştir. Afgan halkının İngilizlere direnişi 1880 yılına kadar sürmüştür, ülkenin birçok şehri harap olmuş ve İngiliz desteğini alan Abdurrahman Han

(1880-1901) kral olmuştur (Zeki, 2019:18). Abdurrahman Han direnen isyancı Peştu aşireti, yarı özerk yaşayan Hazara ve Özbeklerin özerkliklerini ellerinden almış, Güneydeki Peştu aileleri kuzeye yerleştirerek merkezi yönetime bağlı bir nüfus oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak bu hamleleri başarısız olmuş, yansımaları günümüze kadar gelen toplumsal çatışmalarda görülmüştür (Dupree, 1973:19).

Abdurrahman Han, İngiltere'nin yönlendirmeleri ile ülke sınırlarını belirleyerek kuzeyi Amuderya (Ceyhun) ve Hari Rud nehirleri olarak tespit edilmiştir. Bu sınır tespiti 1885 yılındaki İngiltere ve Rusya arasındaki anlaşmaya dayanmaktadır. Bu durumda Afganistan iki ülke arasında tampon bölge olarak kabul edilmiş, ülkenin kuzeydoğusundaki Vakhan Koridoru adı verilen dağlık doğal sınır ile İngiltere ve Rusya'nın temas etmesi de önlenmiştir (Rubin, 1995:19). Ayrıca aynı dönemde İngiliz idaresindeki Hindistan tarafından belirlenen 1893 yılı Durand Hattı anlaşması ile Afganistan ve Pakistan sınırında yaşayan Peştu halkı yapay olarak ikiye bölünmüştür (Tanner, 2002:217-218). 2450 km uzunluğundaki Duran Hattı Afganistan tarafından kabul edilmemiş ve halen çözülmeyi bekleyen Afganistan-Pakistan sorunu olarak beklenmektedir (Akkurt, 2005:97-98).

1919 yılındaki üçüncü İngiliz işgaline kadar iki kez İngilizlerle savaşan Afgan halkına zorla, suni şekilde belirlenmiş bir sınır belirlenerek kabul ettirilmiş, içerideki taht kavgalarından ve kültürel farklılıklardan faydalanılarak işgal edilmiştir.

2.3.1. Soğuk Savaş Öncesinde Afganistan (1919-1947)

1919 yılında tahta geçen Emanullah Han 13 Nisan 1919 yılında Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir (Behroz,2020:23). Afganistan bağımsızlığını ilk tanıyan Sovyetler Birliği olmuştur. Afganistan'ın Sovyetlerle yakınlaşması ve Birinci Dünya Savaşının etkisiyle artan bağımsızlık hareketlerinin Hindistan'da baş göstermesinden korkan İngiltere, üçüncü kez Afganistan'ı işgal etmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşındaki kayıpları nedeniyle Afganistan topraklarındaki direnişe hem ekonomik hem de psikolojik olarak hazır olmayan İngiltere işgali 8 Ağustos 1919 yılında imzalanan Rawalpindi Antlaşması ile sonlandırmış ve İngiltere Afganistan'ın bağımsızlığını tanımıştır (Tanner, 2002:221).

1929 yılına kadar iktidarda kalan Emanullah Han ülkenin modernleşmesi adına birçok girişimde bulunmuş ancak rakipleri tarafından dinden çıkmış ve kâfir olarak ilan

edilmiştir. Bu nedenle 1929 yılında ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Yerine tahta çıkan Enayetullah Han ise iktidarda sadece üç gün kalabilmiş, rakibi Habibullah Kalkani tarafından tahtan indirilmiş ve yeni kral Kalkani olmuştur. Peştun olmayan Tacik kökenli olan Kalkani tüm reformları iptal ederek İslami şartlara uygun şekilde hükümeti yöneteceği sözünü vermiş olsa da iktidarda dokuz ay kalabilmiştir (Tanin 2005:20-45).

1929 yılında iktidardan indirilen Kalkani yerine Peştu asıllı Nadir Şah gelmiştir. 1933 yılında öldürülmesine kadar iktidarda kalan Nadir Şah ülkeyi monarşi ile İslami Vakıflar üzerinden yönetmiştir. Nadir Şah'ın ölümüyle tahta geçen oğlu Mohammad Zahir Şah (1933-1973) kırk yıl iktidarda kalmıştır. İç çatışmaların hâkim olduğu bu dönemde ülkeyi 1953 yılına kadar fiilen amcası Başbakan Muhammed Haşim Han yönetmiştir. Dönemin önemli başarılarından bir tanesi Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 08 Temmuz 1937 yılında imzalanan Sadabat Pakti'dir. Buna göre saldırmazlık, ülkeler arası sorunların barışla çözülmesi ve sınırlara saygı duyulması konuları Paktin genel çerçevesini oluşturmuştur (Tanner, 2002:223-226; Rubin, 1995:21).

Dönemin diğer önemli bir gelişmesi ise, İngiltere'nin Hindistan'dan çekilmesiyle 1947 yılında Hindistan ve Pakistan devletlerinin kurulmasıdır. Afganistan, daha önce kendi sınırları içinde yer alan, daha sonra Hindistan'a ve sonrada Pakistan'a verilen meskun yerleri geri istemiştir. Diğer bir ifade ile Afganistan, Duran Hattı ile zorla kabul ettirilen ancak Afganistan hükümeti tarafından tanınmayan Peştunistan bölgesindeki toprakları Pakistan'dan talep etmiştir (Behroz, 2020:25; Rubin ve Siddique, 2006).

1953 yılından itibaren başlayan ekonomik sıkıntılar sebebiyle yönetim ABD ve Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmış, ancak beklediği yardımı ABD'den göremeyince Sovyetler Birliği ile işbirliğine girmek zorunda kalmıştır (Tanner, 2002:226).

2.3.2. Soğuk Savaş Döneminde Afganistan (1947-1991)

Başbakan Mohammad Haşim'in yerine 1946 yılında Şah Mahmut'un gelmesiyle, Soğuk Savaş ile birlikte dünyada başlayan siyasi yenilenme hareketi Afganistan'a da yansımıştır. Baskıcı rejim yanlısı Mohammad Haşim'den sonra gelen Şah Mahmut yenilikçi ve özgürlükçü bir politika izlemeye başlamıştır. İfade özgürlüğü, insan hakları, demokratik unsurların hayata geçirilmesi gibi bir dizi reform hareketi başlatılmıştır (Farhang, 2013:695-698).

1953 yılında Başbakanlığa Zahir Şah'ın kuzeni Davut Han (1953-1963) gelmiştir. Davut Han döneminde Pakistan ile ilişkiler iyileştirilmiş, karşılıklı ekonomik ve kültürel işbirlikleri, yollar, fabrikalar ve elektrik santrallerinin inşaatları başlatılmıştır (TDV İslam Ansiklopedisi). Kral Zahir'ın Batı yanlısı tutumuna karşılık Başbakan Davut, Sovyetler Birliği ile yakınlaşmış ve merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik politikalar yürütmüştür (Tanner, 2002:229).

Diğer taraftan ekonomik sıkıntıların yaşandığı bu dönemde Sovyetler Birliği ile yakınlaşan Afganistan, bölgedeki güç dengesini sağlamak adına ABD ve Rusya, Pakistan ve İran arasında denge politikası izleme yoluna gitmiştir (Raşid, 2008:9). Sovyetlerden askeri ve ekonomik destek alan Afganistan aynı dönemde ABD'den de hem ekonomik hem askeri destek almaya devam etmiştir. Ekonomisinde devlet gelir ve giderlerini dış yardımlarla ayakta tutmaya çalışan Afganistan'da, ABD'nin Vietnam savaşı nedeniyle bölgeden uzaklaşması neticesinde Sovyetler Birliği'nin etkisi artmıştır (Tanner, 2002:228; Raşid, 2000:20).

Başbakan Davut ve Kral Zahir arasında yaşanan güç mücadelesi sonucunda Kral Zahir, Başbakan Davut'un istifasını istemiştir. İstifa eden Davut Han sonrasında Kral Zahir, yaşanan hızlı modernizasyon ve güçlü merkezi otorite oluşturma çabalarının halkı ayaklandırdığını ve iç karışıklıklara sebep olduğunu öne sürerek yerleşerek özerkliğe doğru yeni politikalar geliştirme yolunu seçmiştir. Başbakan Davut Han'ın istifasından 1973 yılına kadar beş Başbakan göreve gelmiştir. Bu dönemde ABD ve Sovyetler Birliği ile yakınlaşmış, dostluk anlaşmaları imzalanmış ancak bölge üzerindeki ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet engellenememiştir (Behroz, 2020:25).

Eski Başbakan Davut istifasının ardından Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini yakınlaştırmış, Kral Zahir'den ise uzak durmuştur. 1973 yılına kadar görece istikrarlı bir süreç yaşayan ancak sıklıkla değişen başbakanlar nedeniyle gerekli kalkınma politikalarını hayata geçiremeyen Afganistan'da Sovyetlerin etkisi ile gizlice 1965 yılında "Afganistan Komünist Partisi" kurulmuştur (Rubin, 1995:26). Aynı dönemde Kabil üniversitesinde İslami Hareketler görülmeye başlamıştır. Şah Mahmut döneminde her ne kadar siyasi partiler yasaklanmış olsa da Afganistan'da bunun önüne geçilememiş, ülkede birbirine karşıt siyasi fikirlerin yer aldığı faaliyet alanları oluşmuş ve bu alanlar arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır (Ferhang, 2013:700-708).

1973 yılında Kral Zahir'in Avrupa'da bir gezide olmasını fırsat bilen eski Başbakan

Davut Han “Hizb-i Demokratik Halk-i Afganistan/Afganistan Halk Demokrat Partisi” (Peoples Democratic Party of Afghanistan, PDPA)’nin de desteği ile ülkede bir darbe gerçekleştirmiştir. Davut Han 1747 yılından itibaren devam eden monarşiyi kaldırarak Afganistan Cumhuriyeti’ni kurmuş ve ilk devlet başkanı olmuştur (Rubin ve Siddique, 2006).

Afganistan’daki cumhuriyet rejiminin ilk devlet başkanı olan Davut Han (1973-1978) döneminde birçok demokratik kazanım yaşanmıştır. Kadınlara, etnik gruplara siyasi ve sosyo-ekonomik hakları verilmiş ve ülkede pek çok yatırım yapılması sağlanmıştır. Sovyetler Birliği etkisinin ülkede fazlaca görüldüğü bu dönemde kilit noktalara Sovyetlerde eğitilmiş Afganlar getirilmiş, Sovyetler Birliği’nin yaptığı ekonomik yardımların miktarı artmıştır. Ancak ülkedeki Sovyet etkisinin bu derece artması Davut Han’ı rahatsız etmiştir. Bu nedenle bazı Sovyet danışmanlar ve kilit yerlerde çalışan Sovyet menşeliler görevden alınmış, ABD ile yakınlaşma süreci başlamış, Afganistan Bağlantısız Ülkeler Grubuna katılmak için başvuruda bulunmuştur (Nojumi, 2002:39).

Afganistan’da cumhuriyetin kurucusu olan Davut Han’ın egemenliği 27 Nisan 1978 yılında marksistler tarafından gerçekleştirilen kanlı bir darbe ile bitmiştir. “Sevr Devrimi” de denen bu kanlı darbeye Davut Han’ın tüm ailesi ve sarayda bulunan on yedi kişi öldürülmüştür (Farhang, 2013:912). Darbe sonrasında iktidara Afganistan Halk Demokratik Partisinden, Nur Muhammed Taraki gelmiştir. Sovyetler güdümünde olan Afganistan Halk Demokratik Partisi Marksist görüşlüdür. Afganistan Halk Demokratik Partisi “Halk” ve “Parçam” olarak adlandırılan iki fraksiyondan oluşmaktadır. Bu nedenle aslında yeni hükümet bir koalisyon izlenimi vermektedir. Bu dönemde ülkenin adı “Demokratik Afganistan Cumhuriyeti” olarak değiştirilmiş, yol haritası olarak Sovyetlerin Komünist Partisi politikaları benimsenmiştir. Devlet başkanı olan Tarak ilk açıklamasında sosyalist bir devlet olduklarını ve Sovyetler Birliği’nin yanında yer alacaklarını açıkça beyan etmiş ancak İslami görüşü benimseyenleri yok saymıştır. Diğer taraftan Davut tarafından yapılan reformların geri alınması, İslami görüş yapan yayınların yasaklanması ve din derslerinin okullarda yasaklanması halk ayaklanmaların fitilini ateşlemiştir.

Taraki, tarafından uygulanmak istenen Marksist-Leninist ideoloji Afganistan’da kabul edilmemiş, ideolojinin savundukları Afganistan halkının yaşam tarzı ile uyumsuzdur. Özellikle halkın inanç şekli ile ters düşen ideoloji İslam için tehdit olarak kabul edilmiş ve buna karşı direniş gösteren mücahit yapılanmaları oluşmaya başlamıştır

(Maley, 2006:8). İktidara yönelik isyanların arttığı ve önlemlerin yetersiz kaldığı bu dönemde 1979 yılının Eylül ayında Halk Grubu üyesi Hafızullah Emin tarafından gerçekleştirilen bir darbe ile Taraki öldürülmüş, Demokratik Afganistan Cumhuriyeti'nin yeni cumhurbaşkanı Hafızullah Emin olmuştur (Tanin, 2005:277).

Komünist iktidarın hüküm sürdüğü dönemde her şeye rağmen bazı alanlarda yapılmaya çalışılan iyileştirmeler görülmekteydi. Bunlardan en önemlisi okuma-yazma kursları açılarak % 10 olan okuma-yazma oranının % 50 seviyesine çıkarılması hedeflenmiştir. Diğer bir uygulama ise, tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla toprak sahibi olmayan halka toprak verilmesidir. Ancak yapılmak istenen reformlar için yeterli altyapı düzenlemelerinin olmayışı ve halk tarafından kabul edilmemesi nedeniyle başarılı olmamıştır. İsyandar artıkça hükümetin sert uygulamaları da aynı oranda artmıştır. Örneğin 15 Mart 1979 yılında üç gün süren bir isyanda Sovyetlerin de desteği ile hava ve karadan isyancılar bastırılmak istenmiş ve güç kullanılmıştır. Bu çatışmada yirmi beş bine yakın insan hayatını kaybetmiştir (MepaNews).

Diğer taraftan Hafızullah Emin artan isyanlarla başa çıkamamış, daha fazla destek alabilmek için Sovyetler Birliği ile irtibata geçmiştir. Ancak istediği kadar destek bulamadığını düşünen Emin, ABD ile görüşerek yardım istemiştir. Bu olaydan rahatsız olan Sovyetler Birliği, ülkedeki karışıklıkların devam etmesini bahane ederek 27 Aralık 1979 yılında askeri müdahalede bulunarak ülkeyi işgal etmiş, iktidara 01 Ocak 1980 tarihinde Babrak Karmal getirilmiştir (Nojumi, 2002:58; Rashid, 2007:18).

Sovyetlerin işgali ülke içindeki isyanların artmasına, Afgan asıllı ordu mensuplarının ordudan ayrılarak mücahitlere katılmasına neden olmuştur (Zeki, 2019:20). Afgan halkının Sovyet istilasına karşı başlattığı silahlı direniş on yıl sürmüştür. Bu direniş sırasında mücahitlere ABD, Çin, Pakistan ve Arap ülkeleri yardım etmiştir (Ülger,1999:98). İşgalin sona erdiği 1989 yılına kadar 1,5 milyona yakın Afganlının hayatını kaybettiği ve beş milyona yakınının da ülkeyi terk ettiği düşünülmektedir (Maley, 2006:9; Sedra, 2006:98).

1987 yılında Sovyet istilasına karşı gelişen direniş hareketini bastırmakta başarılı olamadığı düşünülen Babrak Kemal görevden alınarak yerine Dr. Muhammed Necibullah getirilmiştir. Aynı dönemde Sovyetler Birliği ülkeden çekilme düşüncesini dile getirmiştir. Bu nedenle uzlaşma politikası izlemeye çalışan Necibullah ülkenin adını "Afganistan Cumhuriyeti" olarak değiştirmiş, ateşkes ilan etmiş ve bakanlıklarda değişiklikler yapsa da

başarılı olamamıştır (Zeki, 2019:21). Cenevre’de gerçekleşen uzlaşma görüşmeleri sonrasında Sovyetler Birliği 15 Mayıs 1988 ve 15 Şubat 1989 tarihleri arasındaki süreçte kademeli olarak ülkeden çekilmiştir (Rubin, 1995:7).

Sovyetler Birliği’nin on yıl süren Afganistan işgalinin belli bazı sonuçları olmuştur. Bunlardan en önemlisi mülteci nüfusun artması olmuştur. Eğitim sistemi çökmüş, tarım alanları tahrip edilmiş ve hayvancılık yok olarak dışa bağımlılık artmıştır (Nojumi, 2002:105). Diğer taraftan Sovyetlere karşı artan direniş hareketi halkın silahlanmasına, iç çatışmaların artmasına, ideolojik/etnik bölünmelere neden olmuştur. Ayrıca Sovyet işgali dönemindeki diğer bir gelişme ise Afganistan’ın kuzey sınır vilayetlerinin Sovyet yönetimindeki özerk cumhuriyetlerle ticaret anlaşmaları imzalamış olmasıdır. Özellikle Özbekistan ve Türkmenistan ile çeşitli ticari ve eğitim maksatlı anlaşmalar yapılmış, birçok Afganlı eğitim amacıyla bu ülkelere gitmiştir. Bu sayede uzun vadede kuzey vilayetlerin Sovyetlere bağımlı olması hedeflenmiştir (Nojumi, 2002:61,82).

2.3.3. Soğuk Savaş Sonrasında Afganistan (1991-&)

15 Şubat 1989 yılında Afganistan’dan çekilmesini tamamlayan Sovyetler Birliği’ne rağmen iktidardaki Sovyet destekli hükümet varlığını 1992 yılına kadar sürdürmüştür (Ülger, 1999:99). Ülkenin sadece beşte birine hükmeden hükümet ve mücahit gruplar arasındaki uzlaşmanın kolay olmaması nedeniyle yönetimin devredilmesi hemen gerçekleşmemiştir. Diğer taraftan, ABD ve Rusya’nın merkezi hükümete sağladığı askeri yardımların 1 Ocak 1992 yılında kesilmesi hükümeti daha da zayıflatırken mücahit grupların daha da güçlenmesine ve ön plana çıkmasına olanak sağlamıştır (Wahab ve Youngerman, 2010:198). Mücahitler, Sovyetlerin çekilmesiyle birlikte Necibullah’ın derhal hükümeti teslim etmesini istemelerine rağmen, Necibullah hükümetin devrini üç yıl geciktirmeyi başarmıştır.

1992 yılında Necibullah artan direniş hareketleri neticesinde yönetimi mücahitlere devretmiştir (Ferhang, 2013:1027). Yönetimin devredilmesi esnasında BM ve mücahitler arasındaki görüşmeler devam ederken Tacik asıllı Ahmed Şah Mesut ve Özbek asıllı Raşit Dostum’a ait güçler Kabil’i ele geçirmişlerdir (Rubin, 1995:133). Sovyetlerin ülkeden çekilmesi ile hiç durmayan bir iç çatışma süreci başlamıştır. İktidar kavgası nedeniyle sürekli kan dökülmüştür. İşgalin sona ermesiyle başlayan kanlı iç savaş özellikle Afgan halkı için büyük kayıplara neden olmuştur. Üzerinde uzlaşma sağlanamayan bir liderin

olmayışı en büyük sorundur. Necibullah'ın yönetimi devretmesinin ardından 26 Nisan 1992 yılında mücahit gruplar bir araya gelerek ortak bir paydada buluşmayı ve süreci sorunsuzca atlatmayı hedeflemişlerdir. Bu sebeple mücahit gruplar arasında Peşaver'de bir uzlaşma belgesi imzalanmıştır. Belgeyi imzalamayan tek grup Hikmetyar'dır. Bu anlaşmaya göre, geçiş sürecinde Müceddidi iki ay, Rabbani ise dört ay devlet başkanlığı yapacak ve bu süre sonunda 18 aylık geçici bir hükümet kurularak yeni anayasa hazırlanacak ve ülke seçime götürülecektir (Rubin, 2002:273).

Hazırlanan anlaşma gereği 29 Nisan 1992 yılında Müceddidi başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. Ancak yeni hükümet ve kurmaylarının yandaşları Kabil'e girerek şehri paylaşmış ve kendi hâkimiyet alanlarını ilan etmişlerdir (Rubin, 1995:135). Müceddidi'den sonra devlet başkanı olan Rabbani, Peşaver'de belirlenen süre sonunda yönetimi devretmeyi reddetmiştir. Bu durum sonucunda mücahit gruplar arasında silahlı çatışmalar yaşanmış, on binlerce insan ölmüş, binlerce insan şehri terk emiş ve şehir harabeye dönmüştür (Gall, 2012:34). Afganistan'daki iç çatışmaların durdurulması ve istikrarın tahsis edilmesi amacıyla 1994 yılından 1996 yılına kadar BM tarafından 6+2 (İran, Çin, Pakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve ABD, Rusya) ülkelerinin de dahil olduğu birçok uluslararası çalışma gerçekleştirilse de başarı sağlanamamıştır (Paliwal, 2017:152). Sovyetlere karşı direnen Afganistan kendi iktidar mücadelesi hırsı nedeniyle iç çatışmalardan kurtulamamış, 1996 yılına kadar kardeş kanı dökülmeye devam etmiştir. Mücahit liderlerin aralarındaki iktidar hırsı hem İslam dünyasındaki hem de halk arasındaki itibarlarının kaybolmasına da neden olmuştur (Zeki, 2019:21). Ülkenin her bölgesi savaş alanına dönüştürülmüş ve her bölge farklı mücahitlerin eline geçmiştir.

Mücahitlerin yönetimde bulunduğu süre içerisinde iktidar kavgası, iç çatışmalar ve kan dökülmesi bitmemiştir. Mücahit grupların kendi iktidar hırsları ve yandaşlarını kışkırtan politikaları Afgan halkının her geçen gün yaşam standartlarının düşmesine, yardımlara bağımlı hale dönüşmesine sebep olmuş ve bu durum birbirini tetikleyen yeni çatışmaların doğmasına neden olmuştur. Ne yazık ki hem coğrafi hem de hem de jeopolitik konumu nedeniyle Afganistan tarihindeki işgaller, çıkar çatışmaları ve iç savaşlar kesintisiz şekilde devam etmiştir.

Mücahitlerden sonra iç kargaşadan bunalan halk için Taliban bir kurtuluş olarak kabul edilmiş, Mücahitlerin yönetimi 1996 yılında Taliban tarafından devrilmiştir. Necibullah ve kardeşi halkın gözü önünde asılmış ve genel af ilan edilmiştir. Çok hızlı

büyüyen Taliban, Pakistan’da eğitim görmüş, ekonomik olarak ABD tarafından desteklenmiştir. Bu nedenle birçok İslami lideri satın almış ve güç kazanmıştır (Atay, 1999:22). Yönetimi ele geçiren Taliban “Afganistan İslami Emirliği”ni ilan etmiş, kısa sürede ülkenin tamamına hükmetmeye başlamıştır. Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından tanınan Taliban ülkede köklü değişiklikler yaparak radikal İslami görüşe uygun politikaları uygulamaya koymuştur (Carroll, 2009:10). Buna göre ülkede okullar ve televizyonlar kapatılmış, kadınların tüm hakları ellerinden alınarak okula gitmeleri ve dışarı çıkmaları yasaklanmış, gençlere sakal bırakma zorunluluğu getirilmiş, ulusal birlik kavramı yok edilmiş ve ülke uyuşturucu ticaretinin merkezi haline dönüştürülmüştür (Andeshmand, 2004:178). 2001 yılında ABD ve müttefikleri tarafından Taliban’ın ortadan kaldırılmasına ve yeni bir rejim kurulana kadar Taliban hakimiyeti devam etmiştir.

11 Eylül 2001 yılında ABD’deki ikiz kulelere gerçekleşen terör saldırıları sonrasında ABD, Taliban liderlerine El Kaide Örgütü liderlerini ve Bin Ladin’i teslim etmesini, aksi takdirde askeri müdahalede bulunacağını söylese de, Taliban liderleri bu isteği kabul etmemiştir (Tenet, 2007:183). ABD ve müttefikleri bu gelişme sonrasında 7 Ekim 2001 tarihinde Kabil, Celalabad ve Kandahar’a saldırmışlardır. “Sürekli Özgürlük Harekatı” (Operation Enduring Freedom) adı verilen operasyon kapsamında 13 Kasım 2001 tarihinde Kabil ve 7 Aralık 2001 tarihinde Taliban yönetimindeki son il Kandahar ele geçirilmiştir (Özel, 2019:50).

Taliban sonrasında ülkedeki yeniden yapılanmanın gerçekleştirilmesi, güvenlik ve istikrar için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), 20 Aralık 2001 tarihinde alınan 1386 sayılı kararla ISAF (International Security Assistance Force) isimli bir barış gücü oluşturulmuştur (AA; Gall, 2012:61). ISAF’ın görev tanımlaması oldukça sınırlı olmakla birlikte Kabil ve çevresinde güvenliğin sağlanmasında Afgan hükümetine yardımcı olmakla sınırlandırılmıştır (NATO, 2020). Ancak 2003 yılında ABD tarafından gerçekleştirilen Irak harekâtı ilginin Afganistan’dan uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu durum El Kaide ve Taliban’ın yeniden teşkilatlanmasına ve güç kazanmasına olanak sağlamıştır. 2003 yılında ABD, Afganistan’daki operasyonun sonlandığını açıklamış, bundan sonraki süreçte Afganistan’ın yeniden yapılanmasına ağırlık verileceği açıklanmıştır (Loeb, 2003). Bu açıklamanın ardından ISAF’ın komutasını NATO devralmıştır. NATO komutasındaki ISAF’ın görev tanımlaması ise, “Afganistan bir daha

teröristler için asla güvenli bir sığınak olmayacak şekilde Afgan hükûmetinin ülke genelinde etkili güvenlik sağlamasının temini ve bu maksatla Afgan güvenlik güçlerinin kurulup geliştirilmesini sağlamak” olarak açıklanmıştır (NATO, 2020).

2.4. AFGANİSTAN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

Afganistan mevcut stratejik konumu nedeniyle birçok ülke tarafından işgal edilmiş ve farklı kültürlerin etkisinde kalmıştır. Bu nedenle ülkede birbirinden farklı birçok etnik, kültürel ve sosyal yapı mevcuttur. Bu mozaik Afgan milletinin oluşumunu geciktirmiş, ulusal kimlik ve ideoloji oluşmasına engel olmuştur (Büyükbaş, 2006:13). 1979 yılından itibaren resmi olarak herhangi bir nüfus sayımının yapılmamış olması, etnik grupların nüfuslarının da tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Taliban öncesi ve sonrasında ülkeyi terk edenler ya da geri dönenler tam olarak bilinmese de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) 2019 verilerine göre yaklaşık 2,5 milyon Afganlı mülteci konumunda başka ülkelerde yaşamaktadır (UNHCR, 2019).

Afganistan'da 2004 Anayasası ile kabul edilen on dört etnik grup vardır (The Constitution of Afghanistan, 2004). Ülkedeki en büyük etnik gruplar Peştunlar, Tacikler, Tükmenler, Özbekler ve Hazarlar, küçük etnik gruplar ise Nuristaniler ve Peşeyiler, Kızılbaşlar, Beluçlar, Araplar, Pamirler, Jugiler ve Jetler, Kırgızlar ve Gayrimüslümler'dir. Bu bölümde büyük etnik grupların her biri ayrı başlıklar altında, küçük etnik grupları ise diğer gruplar başlığı altında incelenecektir. Ülkede yer alan etnik grupların bazılarının nüfus oranlarına baktığımızda ise, Peştunlar % 42, Tacikler % 27, Özbekler % 9, Türkmenler % 3 ve Hazarlar % 9 nüfus oranına sahiptir (World Population Review).

2.4.1. Peştunlar

Peştunlar en büyük nüfus oranına sahip etnik gruptur. Peştunlar ülkenin doğu ve güney bölgelerinde yaşamakta ve Peştu dilini kullanmaktadırlar (Dursun, 1999:50). Tarihsel olarak “Afgan” ve “Peştun” kelimeleri aynı anlamda kullanılmaktadır (Gök, 2021:43). Peştunlar sosyal yaşamlarında ve kültürel değerlerinde oldukça katı kurallara sahip, savaşçı ve yerli halk oldukları ileri sürülmektedir (Barfield, 2008).

Peştunlar, Sunni mezhebinden Hanefi gruba mensup olsalar da Şii olan Peştunlara da rastlanmaktadır (Sherzad, 2021:18). Dini bir yapıda olan Peştunlar çocuklarının eğitiminde yaşadıkları bölgedeki devlet okullarını değil dini medreseleri tercih etmektedir. Bu tercihleri Taliban'ın Peştunlar içine nüfuz etmesini kolaylaştırmıştır. Taliban'ın büyük

bir kısmı Peştunlardan oluşmaktadır (Surosh, 2018:7).

Ülkenin siyasi yaşamında da önemli bir etkiye sahip olan Peştunlar, kendi içlerinde dört büyük gruba (boy) ayrılmaktadırlar. Bunlar Durrani, Ghilzai, Guguş ve Karlanri olarak adlandırılmışlardır. Bu grupların kökeni Peştunların atası kabul edilen Qasi'e dayanmaktadır.

Durrani grubu diğer adıyla Abdaliler ülkenin güney ve güneybatısında yaşamaktadırlar. Ouasi'nin ilk oğlunun torunun ismidir. Kendi aralarında da Zirak ve Panjpao gruplarına ayrılırken bu gruplarda kendi içlerinde birçok alt gruba ayrılmaktadır (Barfield, 2010:35). Ghilzai, Quasi'nin ikinci oğlunun torununun ismidir ve Afganistan'ın doğusunda yaşamaktadırlar. Hotaki, Tokhi, Haruti, Nasiri, Taraki, Süleyman Hel, Ahmedzai gibi birçok alt gruba ayrılırlar. Gurguş, Quasi'nin üçüncü oğlunun torunudur. Afganistan'ın Belucistan sınırında ve Kunar bölgesinde yaşarlar. Karlanri, Pathan diye de anılırlar. Küçük bir kısmı Pakistan sınırında yaşarken çoğunluğu Pakistan eyaletlerinde yaşamaktadır (Barfeld, 2010:35).

Peştunlar genellikle ülkenin verimli olarak kabul edilen topraklarında yaşarlar ve tarımla geçimlerini sağlarlar. Ancak bölgede Taliban rejiminin etkisinin artması nedeniyle Peştunların yaşadığı topraklarda haşhaş ekiminin arttığı tespit edilmiştir (Surosh, 2018:17).

2.4.2. Tacikler

Tacikler, Afganistan'daki ikinci büyük etnik gruptur. Taciklerin çoğunluğu Tacikistan'da yaşamakta ve Fars kökenlidirler. Tacikler Farsça konuşurlar (Surosh, 2018:8). Afganistan'ın kuzey doğusunda, Kabil, Herat ve Mazar kentlerinde yaşamaktadırlar. Genellikle şehirlerde yaşayan Taciklerin bir kısmı da Afganistan'ın kuzeydoğusundaki dağlarda yaşamaktadır. Taciklerin çoğunluğu Hanefi mezhebine mensuptur. Dağlarda yaşayan Tacikler hayvancılık ve tarımla uğraşırken kentlerde yaşayanlar ticaret ve bürokrasi ile ilgilenmektedir. Genellikle barışçıl bir tutuma sahiptirler (Barfield, 2010:26).

Kentlerde yaşayan Taciklerin ekonomik olarak daha güçlü, siyaset ve hükümet üzerinde daha etkili oldukları bilinmektedir. Diğer taraftan sanat, tarih ve medya alanlarında da aktif rol almışlardır (Barfield, 2010:38).

2.4.3. Türkler (Özbekler ve Türkmenler)

Afganistan'ın diğer büyük etnik grubunu Türkler oluşturmaktadır. Afganistan'daki

Türkler çoğunlukla Özbekler ve Türkmenlerdir. Bu grup içinde yer alan ve en kalabalık Türk boylarından biri olan Özbekler, Afganistan'ın kuzeyindeki Tahar, Kunduz, Samangan, Faryab, Şebergan ve Belh gibi Özbekistan sınırına yakın bölgelerde yaşamaktadırlar. Çiftçilikle uğraşan Özbeklerin çoğunluğu Stalin döneminde Özbekistan'dan kaçarak Afganistan'a yerleşen Özbeklerdir ve Özbekçe konuşmaktadırlar (Barfield, 2010:39). Sunni Müslüman olan Özbekler kendi içlerinde de Karluk, Kıpçak, Kongurat, Çağatay ve Katağan gibi gruplara ayrılmaktadırlar. Afganistan'daki en etkili Özbek lider Taliban karşıtı olan General Abdurraşid Dostum'dur (Büyükbaş, 2006:20).

Afganistan'daki diğer Türk grup ise Türkmenlerdir. Türkmenler ülkenin kuzeybatısındaki Türkmenistan ve İran sınırında Faryab, Saripol, Balkh, Javuzcan, Samangan, Kunduz, Takhar ve Badahşan illerinde yaşamaktadırlar. Çiftçilikle uğraşan Türkmenler ayrıca ünlü Afgan halısını üretirler. Sovyetler Birliği döneminde Afganistan'a göç etmişlerdir. Türkmenlerin mezhepsel olarak bir kısmı Şii, bir kısmı da Sunni Müslümandır (Susosh, 2018:11).

2.4.4. Hazaralar

Hazaralar, Afganistan'ın Hacerat olarak adlandırılan dağlık alanda ve kuzeydeki merkezi illerde yaşamaktadırlar. Merkezi olarak Gazne, Bamyan, Samangan, Daykundi, Gur gibi illerde yaşarken diğer taraftan Herat, Kabil, Mazari Şarif'te de yaşayan Hazaralar vardır. Çiftçilikle uğraşmalarına rağmen şehirlerde yaşamaktadırlar. Özellikle eğitim, siyaset, sanat, kültür ve ekonomik alanlarda aktif şekilde yer almaktadırlar. Büyük kentlerde medya kuruluşlarına ve üniversitelere sahiptirler (Mohammadi, 2020:50).

Hazaraların kökeni ile ilgili olarak Cengiz Han soyundan geldikleri ve aynı dönemde Afganistan'a yerleştikleri ileri sürülmektedir. Diğer taraftan bazı araştırmacılara göre -Hazaralar bölgenin yerli halkıdır ve Cengiz Han döneminden daha önce de bölgede yaşamaktadırlar. Hazaralar Farsça'nın Hazaregi lehçesini konuşmaktadırlar. Hazaraların birçoğu Şii, az bir kısmı da Sunni'dir (Surosh, 2018:9). Afganistan'da en çok ezilen grup Hazaralardır. Etnik olarak en alt kategoride değerlendirilmekte, Peştunlar tarafından hem hükümet hem de eğitim kademelerinden uzaklaştırılmışlardır (Barfield, 2010:38).

2.4.5. Diğer Gruplar

Afganistan'da yaşayan küçük etnik gruplar Nuristaniler, Peşeyiler, Kızılbaşlar, Beluçlar, Araplar, Pamirler, Jugiler ve Jetler, Kırgızlar ve gayrimüslimlidir.

Nuristaniler, Kabil şehrinin kuzeydoğusunda dağlık bölgelerde yaşayan ve kendilerine özgü çok tanrılı bir dine inanan etnik gruptur. Hayvancılık ve tarımla uğraşmaktadırlar. 19.yüzyıla kadar Kâfiristan olarak adlandırılan bölgede yaşarken 1895 yılındaki işgal sonrasında İslam'ı kabul etmişlerdir. Bu tarihten sonra bölgenin ismi Nuristan olarak değişmiştir. Afganistan'da hem hükümet hem de orduda nüfusa oranla sayıları oldukça az olmalarına rağmen baskındırlar. Afgan dilinden farklı bir lehçe konuşmaktadırlar (Barfield, 2010:41).

Peşeyiler, Nuristanilerle aynı bölgede yaşamakta ancak İslamiyet'i daha önce kabul ederek kimliklerini korumayı başaran gruptur (Çınarlı, 2012:79).

Kızılbaşlar 18.yüzyılda Afganistan devletinin kurulmasında yardımcı olan askeri Şii Türk etnik grubudur. Kabil'de yaşayan Kızılbaşlar elit tabaka olarak kabul edilmişler ve bu nedenle Hazaraların uğradığı ayrımcılığa maruz kalmamışlardır. Beluçlar, Afganistan'ın güneyindeki çöllerde yaşamakta ve Farsçanın bir lehçesi olan Peştucayı kullanmaktadırlar. Göçebe olarak yaşamaktadırlar ve sınır ticareti ile geçimlerini sağlamaktadırlar. İran ve Hindistan arasındaki kaçakçılık ticaretini de Beluçlar idare etmektedirler (Shahriyar, 2021:27).

Afganistan'daki Araplar, 8.yüzyılda Orta Asya'yı fetheden Araplardan oldukları tahmin edilmektedir. Araplar Farsçayı kullanmakta, kuzeyde yaşayanları Özbekçe konuşmaktadır. Dil ve kültür açısından asimile olmuşlardır. Pamirler, dağlık kesimlerde yaşamakta ve Taciklerle karıştırılmaktadırlar. Kendi dillerini kullanan Pamirler okuma-yazma bilmemekte ve tarımla geçimlerini sağlamaktadırlar (Barfield, 2010:42).

Jugiler ve Jetler, Afganistan'da el sanatları ve egzotik hizmetler sunan Hint kökenli oldukları düşünülen gruptur. Kırgızlar, Wahan koridorunda göçebe olarak yaşayan en küçük Türk grubudur. Gayrimüslimler, Kabil ve birkaç şehirde yaşayan Sih ve Hindu gruptur. Afganistan'ın ekonomik hayatında önemli bir paya sahiptirler ve ticaretle uğraşmaktadırlar (Shahriyar, 2021:29).

2.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Başkenti Kabil olan Afganistan'ın bugünkü resmi ismi "Afganistan İslam Cumhuriyeti'dir. Tarihi beş bin yıl öncesine dayanan ülke Orta Asya, Güney Asya, Kafkasya ve Orta Doğu arasında geçiş güzergâhında olması nedeniyle birçok farklı etnik

kültüre ev sahipliği yaparken aynı zamanda transit ülke olma özelliği ile stratejik bir önemde sahiptir. Denize kıyısı olmayan Orta Asya ülkelerinin geçiş güzergahında olan Afganistan bu özelliğinden dolayı tarihte birçok işgale uğramış ve iç çatışmalara tanık olmuştur.

Afganistan önemli yer altı kaynaklarıyla da dikkat çekici bir ülkedir. Ancak ülkede var olan siyasi istikrarsızlık standart doğal kaynak çıkarma prosedürlerinin henüz oluşmaması ve bölgesel çatışmalar nedeniyle doğal kaynaklardan fayda sağlanamamaktadır. Diğer taraftan Hazar enerji kaynaklarının Batı'ya aktarılmasındaki en kısa güzergah olması da ülkenin jeo-stratejik ve jeopolitik önemini arttırmaktadır. Afganistan bu özellikleri nedeniyle tarihte İranlılar, Makedonyalılar, Araplar, Türkler, Moğollar, Birleşik Krallık ve Sovyetler tarafından işgal edilmiş, ancak hiçbir güç ülkede kalıcı bir hükümlanlık kurmayı başaramamıştır.

Afganistan tarihsel süreç içinde yaşadığı birçok işgal nedeniyle birçok farklı din, dil ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. 1919 yılına kadar iki kez İngilizler tarafından işgal edilen ülkede suni şekilde belirlenmiş sınırlar zorla halka kabul ettirilmeye çalışılmıştır. 1919 yılında bağımsızlığını ilan Afganistan üçüncü kez İngilizler tarafından işgal edilmiş ancak 8 Ağustos 1919'da İngilizlerin, Afganistan'ın bağımsızlığını tanımasıyla sona ermiştir. 1950'li yıllara kadar kırk yıl iktidarda kalan Mohammad Zahir Şah (1933-1973)'ın ölümüyle iktidara gelen Şah Mahmut yenilikçi ve özgürlükçü bir lider özelliği ile ülkede ifade özgürlüğü, insan hakları, demokratik unsurların hayata geçirilmesi gibi bir dizi reform hareketi başlatılmıştır. Ancak Şah Mahmut sonrası iktidara gelen kuzeni Davut Han (1953-1963) Batı yanlısı bir tutum izlemek yerine Sovyet yanlısı bir politika izlemeyi tercih etmiştir. 1973 yılında bir darbe ile iktidara gelen eski Başbakan Davut Han, monarşiyi kaldırarak Afganistan Cumhuriyetini kurmuş ve ilk devlet başkanı olmuştur.

Davut Han döneminde oldukça demokratik reformlar gerçekleştirilmiş, kadınlara, etnik gruplara, siyasi ve sosyo-ekonomik hakları verilmiş ve ülkede pek çok yatırım yapılması sağlanmıştır. Ancak Sovyetlerin fazlaca etkisinin hissedildiği bu yıllarda ülkenin önemli pozisyonlarına Sovyetlerde eğitim almış Afganlar gelirken, Sovyetlerin ülkeye yaptığı yatırımların miktarı da artmıştır. 27 Nisan 1978 yılında Marksistler tarafından gerçekleştirilen kanlı bir darbe ile Davut Han ve ailesi öldürülerek iktidara Nur Muhammed Taraki gelmiştir. Maksist- Leninist bir politika uygulamak isteyen Taraki'nin bu isteği halkın yaşam tarzı ve kültürü ile örtüşmemiş ve İslam için tehdit kabul edilmiştir.

Bu dönemde hükümete karşı oluşan direnişçi mücahit hareketleri başlamış, 1979 yılında darbe ile iktidara Hafızullah Emin geçmiştir. Hafızullah ülkedeki isyanlarla başa çıkamamış ve ABD'den destek istemiştir. Bu durumdan rahatsız olan Sovyetler 27 Aralık 1979 yılında ülkeyi işgal etmiş ve iktidara Babrak Kamal'ı getirmiştir.

Bu tarihten sonra ülkedeki mücahit hareketi büyümüş ve Sovyet karşıtı direniş on yıl devam etmiştir. 1987 yılında Sovyetler isyanları bastırmayı başaramayan Babrak Kamal'ı görevden almış ve yerine Muhammed Necibullah'ı getirmiştir. Ancak Necibullah hükümeti de isyanları bastırmayı başaramamış, Sovyetler 15 Mayıs 1988 ve 15 Şubat 1989 tarihleri arasındaki süreçte kademeli olarak ülkeden çekilmiştir. Sovyetler Birliği'nin on yıl süren Afganistan işgalinin en önemli sonucu mülteci nüfusun artması olmuştur. Ayrıca eğitim sistemi çökmüş, tarım alanları tahrip edilmiş ve hayvancılık yok olmuş, dışa bağımlılık artmıştır. Sovyetlerin çekilmesi mücahit hareketinin sona ermesini sağlamamış, Sovyet destekli hükümet üç yıl daha iktidarda kalmıştır. 1992 yılında Necibullah hükümeti direniş hareketlerini bastıramayacağını anlamış ve hükümeti mücahitlere devretmiştir. Ancak bu durum ülke içinde iktidar kavgasının başlamasına neden olmuş, iç çatışmalar artmıştır. Çatışmaların sonlandırılması amacıyla 1994 yılından 1996 yılına kadar BM tarafından 6+2 (İran, Çin, Pakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve ABD, Rusya) ülkelerinin de dahil olduğu birçok uluslararası çalışma gerçekleştirilse de başarı sağlanamamıştır.

Mücahitlerden sonra iç kargaşadan bunalan halk için Taliban bir kurtuluş olarak kabul edilmiş, Mücahitlerin yönetimi 1996 yılında Taliban tarafından devrilmiştir. Ekonomik olarak ABD tarafından desteklenen Taliban hızla büyümüş, birçok İslami lideri satın almış ve güç kazanmıştır. Radikal İslami görüşe uygun politikalar izleyen Taliban ülkede okulları ve televizyonları kapatmış, kadınların tüm haklarını ellerinden alarak okula gitmelerini ve dışarı çıkmalarını yasaklamış, gençlere sakal bırakma zorunluluğu getirilmiş, ulusal birlik kavramı yok edilmiş ve ülke uyuşturucu ticaretinin merkezi haline dönüştürülmüştür. 11 Eylül sonrasında ABD, Taliban'dan El Kaide liderlerini teslim etmesini aksi takdirde ülkeye askeri müdahalede bulunacağını söylemiştir. Taliban, ABD'nin bu isteğini kabul etmemiş, ABD ise 2001 Kasım ve Aralık aylarında Afganistan'ı işgal etmiştir. Ülkedeki yeniden yapılanmanın gerçekleştirilmesi, güvenlik ve istikrar için Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK), ISAF (International Security Assistance Force)

isimli bir barış gücü oluşturulmuştur. ABD 2003 yılında Afganistan işgalinin sona erdiğini duyurmuş ISAF'ın komutasını NATO almıştır.

BÖLÜM III

3. ULUSLARARASI UYUŞTURUCU TİCARETİNDE AFGANİSTAN'IN YERİ VE ROLÜ

3.1. AFGANİSTAN VE UYUŞTURUCU

Afganistan'da 30 yılı aşan iç savaş ve çatışmalar beraberinde ekonominin zayıflaması, siyasi istikrarsızlığı ve yoksulluğu getirdi. Bu durum uyuşturucu yetiştiriciliği ve kaçakçılığının artmasının önünü açmıştır. Ülkenin uyuşturucu ticaretinin merkezine dönüşmesi Afganistan ve SSCB arasında yaşanan savaşa (1979-1989) dayanmaktadır. Uyuşturucu hem halkın hem de yerli komutanların gelir kaynağı olmuştur. Uzun yıllar süren iç çatışmalar ve savaş ortamında gerekli savaş malzemelerinin temini ve lojistiğini sağlaması açısından uyuşturucudan elde edilen kazanç güvenli bir ekonomik kaynak olarak kabul edilmiştir.

Afganistan hem Soğuk Savaş döneminde hem de Sovyetlerin dağılmasına kadar geçen sürede düşük miktarda da olsa afyon ve türevlerinden gelir elde etmiştir. Ancak Afganistan'ın haşhaş üretimi diğer üretim sağlayan ülkelere oranla daha düşük seviyededir. Bunun en önemli nedeni, Afgan kaçakçıların Sovyet işgali nedeniyle faaliyetlerini azaltmak zorunda kalmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir neden ise, Afgan komutanların bu işi sadece savaş malzemesi almak için yapıyor olmalarıdır. Savaşın sona ermesi ve Sovyetler işgali sonrasında afyon yetiştiricileri uluslararası pazarla bağlantı kuramamış ve yeterli seviyede üretim yapamamışlardır.

1989 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan ayrılması ile dengeler yeniden bozulmuştur. Afganistan, uluslararası toplum tarafından kabul görmek ve millileşmek için dış yardıma ihtiyaç duymuş ancak bu yardımı bulamayınca afyon üretimi yeniden hız kazanmıştır. Ancak 1990'lı yıllarda yaşanan bölgesel çatışmalar ve Taliban sonrası ortaya çıkan istikrarsız dönem ülkenin afyon üretim merkezine dönüşmesine neden olmuştur.

Bu rakamların büyük bir bölümünü uluslararası kaçakçılar elde etmektedir. Taliban'ın ülke yönetimine geçtiği dönemde de bu durumda değişiklik görülmemiştir. Taliban bu ticaretlerden vergi almaktadır. Bu nedenle afyon üretimini desteklemiş hatta ihtiyaçlarını ve savaş malzemelerini buradan kazandığı gelire karşılamıştır. Ancak Taliban sonrası ABD ve İngiltere'nin desteği ile kurulan yeni hükümet afyon üretimini azaltmak amacıyla tarımı desteklemiş ve çiftçilere gerekli tarım teşvikleri sağlanmıştır. Ancak bu

teşvikler yeterli olmamış, tarımsal faaliyetlerin giderlerini karşılamaya yetmemiştir.

3.1.1. Afganistan İç Savaşı

Afganistan'daki iç çatışmaları üç dönem olarak ele alabiliriz. Birinci dönem, 1988 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra Mücahitler ve Necibullah arasındaki iç savaş, ikinci dönem iktidar mücadelesine giren Mücahitler arasındaki çatışmalar, üçüncü ve son olarak Taliban ve Mücahitler arasında iç savaş gerçekleşmiştir.

1988 yılında Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi ile Necibullah hükümetinin çok fazla iktidarda kalamayacağı aşikârdı ancak Sovyetlerin desteğinin devam etmesi hükümetin beklenenden daha fazla iktidarda kalmasını sağlamıştır. Necibullah 1991 yılına kadar iktidarda kalmayı başarmıştır (Karakaya ve Nazarı, 2022:150). Diğer taraftan direniş grubunu oluşturan Mücahitlerin de ABD, Pakistan, Çin ve Suudi Arabistan'dan destek aldığı da bilinmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 1 Ocak 1992 yılında merkezi hükümete yapılan Sovyetler yardımlarının son bulması ile hükümet zayıflamış, mücahit gruplar ise güçlenerek daha ön plana çıkmışlardır (Wahab ve Youngerman, 2010:198). 1992 yılında artan direniş hareketleri neticesinde Necibullah ülke yönetimini mücahitlere devretmiştir (Ferhang, 2013:1027).

Necibullah'ın hükümeti devretmesinin ardından 1992 yılında imzalanan Peşaver Anlaşmasıyla Mücahitlerin liderliğinde Afganistan İslami Hükümeti kurulmuştur. Ancak aynı dönemde Mücahit liderleri arasında iç çatışmalar başlamış, ülkenin belirli bölgeleri farklı liderler arasında paylaşılmıştır. Örneğin, Tacik asıllı Ahmed Şah Mesut ve Özbek asıllı Raşit Dostum'a ait güçler Kabil'i, Şoray Nezar Kabil'in kuzeydoğu sınırını, Hikmetyar İslam Partisi Kabil'in güneyini ve Abdul Ali Mazari ve Karim Khalili Kabil'in Batısını ele geçirmişlerdir (Rubin, 1995:133; Nojumi, 2002:113).

26 Nisan 1992 yılında Peşaver'de imzalanan anlaşmaya göre, 29 Nisan 1992 yılında Müceddidi başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. Ancak yeni hükümet ve kurmaylarının yandaşları Kabil'e girerek şehri paylaşmış ve kendi hâkimiyet alanlarını ilan etmişlerdir (Rubin, 1995:135). Müceddidi'den sonra devlet başkanı olan Rabbani, Peşaver'de belirlenen süre sonunda yönetimi devretmeyi reddetmiştir. Bu durum sonucunda mücahit gruplar arasında silahlı çatışmalar yaşanmış, on binlerce insan ölmüş, binlerce insan şehri terk emiş ve şehir harabeye dönüşmüştür (Gall, 2012:34).

3.1.2. Taliban Dönemi

Sovyetler Birliği'nin ülkeden çekilmesi ile farklı bir kaos ortamına sürüklenen Afganistan Kuzey İttifakı Mücahitleri ve Glubiddin Hikmetyar arasındaki güç mücadelesi nedeniyle şiddetli ve ölümcül bir iç savaşın içinde kalmıştır. İç çatışmaların ortasında ülkede barış ve istikrarı, adaleti ve düzeni sağlayacağını, devleti İslami kurallara göre yöneteceğini ilan eden yeni bir grup Taliban ortaya çıkmıştır. Halkın iç çatışmalardan, istikrarsızlıktan bunalmış olması ve otorite yokluğu Taliban'ın halk tarafından da desteklenmesine ve hızla büyümesine neden olmuştur. Diğer taraftan Taliban grubunun ABD, Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından da desteklenmesi gücünü hızla arttırmasını ve ülkenin önemli yerlerini kısa sürede ele geçirmesini sağlamıştır (Kakar, 2011:116).

Pakistanlı okullarda eğitim gören öğrencilerden oluşan Taliban grubu Afganistan'da saf İslam Hukukunu uygulayacağını ileri sürerek Kandahar, Gazne, Kabil ve Kabil yakınlarındaki Meydan Shahr'a kadar olan güney hattını ele geçirmiş, 1996 yılına gelindiğinde ise ülkenin % 90'ını kontrol eder hale gelmiştir (Pahlawan, 2015:475-476). 1994 yılında mollalar ve İslami görüşe sahip gençler/öğrenciler Molla Muhammed Omar liderliğinde Thereek-e-Taliban isimli bu grubu oluşturmuştur (Guffin, 2001:44).

Taliban grubunun ani yükselişi beklenmedik şekilde olmuştur. Hükümetle herhangi bir bağlantısı ya da herhangi bir bakanla ilişkisi yoktu. Ancak grubun doğuşunun militan İslami Mücahidler'in (1989-1999) bir kısmının Pakistan Merkezi İstihbarat Teşkilatı desteği ile ortaya çıktığı, Sovyetler işgaline karşı savaştığı bilinmektedir. İslami kurallara göre savaştığını, adalet ve düzeni getireceğini savunarak yaptıklarını meşrulaştırmaya, Mücahitlerin neden olduğu savaş ve yolsuzluğu yok etmeyi başaracaklarını iddia ederek ve bu durumu fırsat olarak kullanmıştır (Kakar, 2011:26).

Taliban grubu 1995 yılında Herat'ı, 1996 yılında ise Kabil'i ele geçirmiştir. Kabil'in ele geçirilmesi ile Mücahit hükümet başkanı Burhaneddin Rabbani hükümeti Mezar-ı Şerif'e taşımayı başarmışsa da kısa bir süre sonra hükümet düşmüş, Sovyet dönemi liderlerinden Muhammed Necibullah ise Taliban tarafından öldürülmüştür (Magnus, 1997:114).

1996 yılında yönetimi tamamen ele geçiren Taliban İslam hukukunu en katı şekilde uygulamaya başlamış, "Afganistan İslami Emirliği"ni ilan etmiştir. Taliban hükümeti Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından tanınmıştır (Carroll,

2009:10). Katı kurallar uygulamaya koyan Taliban hükümeti ülkede kadınların yanlarında aileden erkek bir üye olmadan çalışmasını, okumasını ve evden çıkmasını yasaklamış, birçok okulu, televizyonu kapatmış, gençlere sakal bırakma, saçlarını kesme ve yöresel kıyafetler giyme zorunluluğu getirmiştir (Gohari, 2000:108). Diğer taraftan getirilen yasaklarla ulusal birlik kavramı yok edilmiş ve ülke uyuşturucu ticaretinin merkezi haline dönüştürülmüştür (Andeshmand, 2004:178). 2001 yılında yeni bir rejim kurulana kadar Taliban hâkimiyeti devam etmiştir.

3.1.3. Dış Müdahale

11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında ABD, Afganistan'ı işgal ederek Taliban rejimine son vermiştir. İkiz kusafler saldırısı sonrasında El Kaide liderlerinin ve Bin Ladin'in ABD'ye teslim edilmesi istenmiş ancak Taliban bu talebi kabul etmemiştir. Bunun sonucunda ABD ve müttefikler 7 Ekim 2001 tarihinde Kabil, Celalabad ve Kandahar'a saldırı düzenlemiş, 13 Kasım 2001'de Kabil ve 7 Aralık 2001'de Kandahar'ı ele geçirilmiştir (Özel, 2019:50).

5 Aralık 2001 yılında imzalanan Bonn Anlaşmasına göre Temmuz 2002 yılına kadar ülkeyi yönetecek geçici bir yönetimin oluşturulması kararı alınmıştır. Bu anlaşmaya göre, ülkede üç siyasi adım gerçekleşecektir. Bunlardan birincisi, Hamid Karzai başkanlığında otuz kişiden oluşan geçici bir yönetim kurulacak; ikinci adım, altı ay içinde geleneksel meclis olan Loya Jirga kurulacak, 21 kişiden oluşan bir komisyon kurulacak ve bu komisyon çalışmalarıyla iki yıl içinde yapılacak bir genel seçimle bir hükümet ve devlet başkanı seçilecektir. Üçüncü ve son adımda ise, geçici hükümet en fazla 18 ay içinde yeni bir anayasa hazırlayacak ve bu anayasanın hazırlanması için Afgan Yüksek Mahkemesi kurulacaktır (INHR, 2001;IV/1: Bonn Agreement, 2001: 2,3,4).

Geçici hükümet sonrasında 11 Haziran 2002 yılında Karzai devlet başkanı olmuş, Loya Jirga'dan onay almış ve genellikle Kuzey İttifakından oluşan bir kabine kurulmuştur. 2003 yılında da Loya Jirga Afgan Anayasasını onaylamıştır. 9 Ekim 2004 yılında ilk genel seçimler yapılmış (Köçer, 2019:377), Afganistan İslami Geçiş Devlet Başkanı Hamid Karzai olmuştur. Karzai 2009 yılı seçimlerinde de Cumhurbaşkanlığına bir dönem devam etmiştir (Dashti, 2022:26).

Taliban yönetiminin devrilmesi sonrasında BMGK, ISAF barış gücünü hayata

geçirmiştir. İkinci bölümde de ele aldığımız gibi ISAF, Kabil ve çevresinde güvenliği sağlamak amacıyla sadece Afganistan güçlerine yardım etmiştir (AA; Gall, 2012:61; Resolution 1386, 2001). ISAF gerekli durumlarda Afgan güvenlik güçlerine yardım etmekle görevlendirilmiştir. Örneğin, uyuşturucu maddelerini tespit edilerek yok edilmesinde Afganistan güvenlik güçlerine yardımcı olmaktadır.

2003 yılında ISAF'ın yetkilerini NATO devralmıştır. Bunun en büyük nedeni, ABD'nin Afganistan'daki operasyonu sonlandırdığını açıklamasıdır. ABD bu tarihten itibaren operasyon yapmak yerine Afganistan'ın yeniden yapılandırılması için çalışacağını ifade etmiştir. El Kaide ve Taliban bu gevşeme dönemini fırsat olarak değerlendirmiş ve kendisini güçlendirmiştir (Loeb, 2003). NATO komutasındaki ISAF'ın görev tanımlaması ise, "Afganistan bir daha teröristler için asla güvenli bir sığınak olmayacak şekilde Afgan hükûmetinin ülke genelinde etkili güvenlik sağlamasının temini ve bu maksatla Afgan güvenlik güçlerinin kurulup geliştirilmesini sağlamak" olarak açıklanmıştır (NATO, 2020).

ISAF güçleri istikrarı ve yeniden yapılandırmayı sağlamak için her alanda danışmanlık, eğitim ve operasyon desteğini sağlamıştır. Ancak ülkede yeterli kanuni düzenlemelerin olmaması, yerleşik kurumsal yapı ve sivil toplum kuruluşlarının olmaması Afganistan'ın inşasının gerçekleşmesindeki en büyük engellerden bazıları olmuştur. Sınır bölgelerinde ISAF güçlerinin yeterli seviyede olmaması nedeniyle Pakistan sınırında Taliban faaliyetleri artmış, 2005 yılında NATO bu sebeple Hilmand, Kandahar ve Nimroz'a asker yerleştirmiştir (Rashid, 2008:223).

ISAF, elinde bulundurduğu tüm yetkilere ve askeri gücüne rağmen hedeflenen sonucun çok gerisinde kalmıştır. Afgan halkı, ISAF güçlerini benimsememiş, müttefik güçlerin yaptığı ekonomik yardımlara karşılık ülke içinde yolsuzlukların arttığı görülmüştür (Rashid, 2008:395). 2007 yılında Taliban'ın faaliyetleri artmış, NATO müttefiklerden ek asker talebinde bulunmasına rağmen Almanya ve Fransa bu isteği kabul etmemiş, aksine Kanada 2009 yılında, Hollanda 2010 yılında askerlerini çekme planları başlatmıştır (Rashid, 2008:413).

2009 yılında ABD, askerlerinin ülkeden 18 ay içinde kademeli olarak çekileceğini açıklamıştır. 2010 yılındaki NATO zirvesinde güvenlik alanındaki sorumluluğun 2011 yılından itibaren 2014 yılına kadar kademeli Afgan Güvenlik Kuvvetlerine devredileceği kararı alınmıştır (Dodge, 2011:10). 2011 yılındaki NATO zirvesinde ise 2014 yılına kadar tamamen Afgan Güvenlik Güçlerine devredilerek, 2015 yılından itibaren de ISAF'ın

Kararlı Destek (Resolute Support)'e dönüştürülmesi kararı alınmıştır (Gök, 2021:112).

Yapılan tüm planlamalara rağmen Taliban güçlerinin ülkedeki etkinlikleri artmış, ABD tarafından ise güç kullanarak istikrar sağlanamayacağı anlaşılmış, 2018 yılında askeri güçlerin ülkeden çekilmek üzere gerekli planlar yapılmıştır. Afgan hükümeti ve Taliban arasında birçok müzakere düzenlenmiştir. Görüşmeler sonunda 29 Şubat 2020 tarihinde barış imzalanmıştır (Sopko, 2020). Anlaşmaya ve ateşkese rağmen Taliban'ın Afgan güçlerine ve halka yönelik saldırıları devam etmiştir. Hem ISAF hem de Kararlı Destek gücü ülkenin yeniden inşa edilmesi ve istikrarın sağlanması konusunda başarılı olamamış ve Taliban'ın güç kazanması engellenememiştir. Taliban güçlerinin ülkenin neredeyse tamamında söz sahibi olması ve ülkenin dünyadaki afyon ticaretinin büyük bir kısmının merkezi olmasının önüne geçilememiştir (Gök, 2021:117).

3.1.4. İstikrar Sorunları ve Uyuşturucu Sorunsalı

Afganistan'da Taliban sonrasında da öncesinde de uzun yıllar istikrar yakalanamamıştır. 2001 yılından sonra yeniden yapılanma sürecine girilmiştir. Ancak sosyo-ekonomik sorunlar ve etnik çatışmalar yeniden yapılanma ve istikrar sağlanmasını zora sokmuştur. Afganistan'daki istikrarsızlığın en önemli nedenleri savaş, illegal grupların ortaya çıkması, uyuşturucu ve insan kaçakçılığıdır (Majeedi, 2021:26).

Afganistan'ın stratejik konumu, üç dış müdahaleye uğramış olması ve iç çatışmaların varlığı ülke ekonomisini tahrip etmiştir. Sovyetler işgali, Afgan halkının hükümete direnişi ve darbeye ülkeyi ele geçirmesi sonucunda istikrar sağlanamamış, siyasi ve ekonomik krizler yaşanmıştır. Yaklaşık on yıl süren iç çatışmalar, mezhepsel ve etnik çatışmalar yaklaşık beş milyon insanın ülke dışına göç etmesine, eğitim, tarım ve sanayinin neredeyse yok olmasına neden olmuştur (Azizi, 2019:41). Tarım alanları yok olmuş, ülke ekonomisinden elde edilen gelirin neredeyse tamamı savaş için silah ve materyal alımında kullanılmıştır (Majeedi, 2021:28).

İstikrarsızlığın diğer bir nedeni ise mücahitler arasındaki güç mücadelesinin varlığıdır. İç çatışmalar ülke ekonomisinin geri kalmasına neden olmuştur (Akkurt, 2005:27). Çatışmaların fazla olması ve ekonomik yapının bozulması merkezi otoritenin ülke genelinde etkisinin daha da zayıflamasına ve yerel güçlerin ile yasadışı grupların ortaya çıkarak bölgelere hakim olmasına sebep olmuştur. Yerel güçler daha fazla kar

etmek amacıyla yasa dışı uyuşturucu ticaretine yatırım yapmıştır (Azizi, 2019:47). Diğer taraftan ülkenin yeniden yapılandırılması için sağlanan dış yardımlar da ülke ekonomisine dahil olmak yerine ülkedeki ileri gelenlerin servetlerine eklenmiş, toprak ağalarının eline geçmiş ve silah alımı için kullanılmıştır (Arsalan, 2015:206).

Ekonomik yetersizlikler, yolsuzluk ve çatışmaların devam etmesi ülkede güven unsurunun da yok olmasına neden olmuştur. Güvensizliğin nedenlerinden birisi de, ülkede merkezi yönetiminin gerekli ekonomik ve siyasi gücünün olmamasıdır. Ayrıca ülkeden NATO güçlerinin çekilmesi ve Taliban'ın yeniden güçlenmesi ülkenin kalkınması amacıyla herhangi bir yatırımın yapılmasını engellemiştir. Ülke gelirinin büyük bir kısmını elinde tutan toprak ağaları ve aşiret liderleri ise yatırımlarını kaçakçılık ve yasa dışı uyuşturucu ticaretine yapmıştır. Bu nedenle ülkede ekonominin düzelmesini, istihdamı ve istikrarı sağlayacak yatırımlar yerine uyuşturucu ticareti benzeri yasa dışı faaliyetler yer almıştır.

İstikrarın oluşmasını engelleyen diğer bir neden ise rüşvet ve yolsuzluğun ülkenin her alanında yaygın olmasıdır. Ülkedeki yolsuzluğun fazla olması yatırımların yapılmasını, gelen yardımların uygun yerlerde kullanılmasını ve dış yatırımcıların ülkeye gelmesini engellemiştir. Yasa dışı uyuşturucu ticaretinin ülke ekonomisine hakim olması istikrarın sağlanmasını engelleyen en önemli faktörlerden biridir. Ekonominin büyük bir kısmı kayıt dışıdır. Uyuşturucu ticareti, gerçekleştirilmeye çalışılan her türlü mücadele girişimine rağmen önlenememiştir. Tarımsal üretimde ilk sırada afyon üretimi gelmektedir. Afyon üretiminde 2016 verilerine göre % 36 düşüş görülse de ekonominin temeli afyon üretimine dayanmaktadır (Şahin, 2016). Ülkedeki afyon ticareti yerel güçler tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle dış yardımların kesilmesi ve ticaret yollarındaki denetimlerin artması ya da kapanması ülkede yasa dışı ticaretin gerçekleştirilmesine yönelik eylemlerin artmasına neden olmuştur (Azizi, 2019:43). Örneğin Afganistan'a uyuşturucu ile mücadele amacıyla 8,4 milyar dolardan daha fazla dış yardım yapılmış, ancak afyon üretimi azalmak yerine artmıştır (Azizi, 2019:51-52).

Afganistan'da uyuşturucu madde üretimi ve eroin kaçakçılığı siyasi istikrarsızlık ve yoksulluğun ülke geneline yayılmış olması nedeniyle oldukça gelişmiştir. Çünkü uyuşturucu ticareti yapmak ve üretmek ülkedeki en düşük riskli iş olarak kabul edilmektedir ve elde edilen kar oranı yüksektir. Taliban rejimi döneminde uyuşturucu üretiminden ve ticaretinden vergi alınması, bu dönemde uyuşturucu ticaretinin

engellenmesi yerine teşvik edilmesine neden olmuştur. Taliban sonrasında da merkezi hükümetin istihdam sağlayamayışı ve çatışmaların devam etmesi uyuşturucu ekimi ve ticaretinin de devam etmesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin ülkeyi işgal ettiği dönemde mücahitler gerekli ekonomik kazanç için uyuşturucu üretimini engellememiş, iç savaş döneminde de finans kaynağı olarak kullanmıştır. Bu nedenle 1999 yılında Afganistan dünyadaki en fazla afyon üreten ülke statüsüne gelmiştir. BM verilerine göre ise, 2013 yılındaki haşhaş ekimi 2012 yılına göre % 36 oranında artmıştır (BBC, 2014).

3.2. UYUŞTURUCUNUN OLUŞTURDUĞU EKONOMİ

Uzun yıllar işgal ve iç savaş yaşayan Afganistan için gerçek bir ekonomik veriye ulaşmak oldukça zor olsa da UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) raporlarına göre Afganistan dünyanın en fakir ülkelerinden biri ve 173 ülkeden oluşan kalkınma endeksinde 171'inci sıradadır (Ortaç, 2017:13). 1979-2001 yılları arasında tüm işgücü sektörlerinin, tarım arazileri ve sanayisinin tahrip olması nedeniyle ekonomisi neredeyse yok olmuş, merkezi hükümetin yeterli altyapı, finans kaynağı, eğitilmiş eleman olmayışı ve gerekli ekonomi politikalarının oluşturulamaması her alanda olduğu gibi ekonomik sistemin de geliştirilmesini engellemiştir. Uyuşturucu ticareti dışında genel anlamıyla büyük bir gelir kaynağı yoktur ve ekonomi dış mali yardımlara bağımlıdır.

Afganistan'da reel GSYİH'nın büyüme oranlarına bakıldığında, 2010 yılında reel GSYH yüzde 14,4 oranında büyürken, 2011 yılında sert bir düşüş yaparak yüzde 0,4'e gerilemiş, 2012 yılında yüzde 12,8'e yükselmiştir. "Bu büyümenin nedenleri arasında; uluslararası yardımların alınması, tarım ve hizmet sektörünün hızlı bir şekilde gelişme göstermesi, siyasi ve iktisadi reformlar, geliştirilmiş bütçe yönetimi gibi faktörler sayılabilir" (Dünya Bankası, 2010:3 aktaran Majeedi, 2021:48). 2018 yılındaki GSYH'sı yüzde 1,8 iken 2019 yılında ise yüzde 4,6'ya yükselmiştir (Dünya Bankası, 2020).

2018 UNODC verilerine göre, Afganistan'da haşhaş ekiminde belirgin bir artış ve haşhaş rekoltesindeki kademeli artış, ülkedeki afyon üretiminin bir önceki yıla göre yüzde 87 artarak 2017'de 9.000 tona ulaşmasına neden olmuştur. Bu artışın temel nedenleri, siyasi istikrarsızlık, hükümet kontrolünün olmaması ve çiftçilere sağlanan ekonomik yardımların yetersiz olmasıdır. Afganistan'da haşhaş ekimindeki artış, dünya genelindeki haşhaş ekimi yapılan toplam alanın 2016'dan 2017'ye yüzde 37 artarak yaklaşık 420.000

hektara ulaştığı anlamına gelmektedir. Bu alanın yüzde 75'inden fazlası Afganistan topraklarındadır. (UNODC, 2018:8).

Afganistan'daki uyuşturucu ekonomisi Sovyetler Birliği'nin işgali ve iç savaşın bir sonucudur. Mücahit gruplar Sovyet işgaline karşı gelmek için yeterli silah ve ekipmanı temin edebilmek yani gerekli finansmanı sağlamak için haşhaş ekimi yapmışlardır. Ülke nüfusunun yüzde 12'si geçimini uyuşturucudan sağlamaktaydı. Bu işi yapanlar çiftçiler ve toprak sahipleridir. 2015 yılına gelindiğinde ise, dünya pazarına sunulan eroinin yüzde 70'i Afganistan kaynaklıdır (Arsalan, 2015:251).

Dünyadaki fakir ülkeler arasında bulunan Afganistan'ın milli gelirinin büyük bölümü uyuşturucu üretimi ve ticaretinden elde edilen gelirden oluşmaktadır. Afganistan'ın uyuşturucuya dayalı bir ekonomiye sahip olmasının nedenleri ise, savaş ortamı, iki süper güç Sovyetler Birliği ve ABD'nin güç mücadelesinin ortasında kalarak savaş alanına dönüşmesi ve etnik kökene dayalı iktidar mücadelesidir. İktidar mücadelesi ile gerçekleşen çatışmaların, uyuşturucuya bağlı ekonomiyi beslediği görülmektedir.

3.2.1. Uyuşturucu Kaçakçılığı Yapan Gruplar

Afganistan'daki uyuşturucu kaynaklı ekonominin temelinde haşhaş yetiştiriciliğiyle ilgilenen çiftçiler bulunmaktadır. Afganistan halkının büyük bir bölümü geçimini yasa dışı haşhaş yetiştiriciliği yaparak sağlamaktadır. Uyuşturucu yetiştiriciliğinden sağlanan kazanç çiftçiler arasında eşit dağıtılmamaktadır. Örneğin, sermayesi ve büyük arazileri bulunan çiftçiler arazilerinin bir bölümünde haşhaş ekimi yaparken, fakir çiftçilere de arazilerini ortaklık usulü ile kiralamaktadırlar. Yani uyuşturucuya ait gelirin çiftçiler için ayrılan kısmının büyük bir bölümü arazi sahibine, kalanı ise ortaklık yapmış çiftçiler ve ırgatlar arasında pay edilmektedir (Civil-Military Fusion Centre, 2012:5).

Sovyetler Birliği işgali döneminde uyuşturucu ekimi hız kazanmıştır. Sovyetlerin ülkeden ayrılması sonrasında ise uyuşturucu ticareti silahlı grupların ana finans kaynağına dönüşmüştür. Örneğin, Taliban'ın çok kısa bir sürede ülkenin neredeyse tamamına sahip olacak silah ve güce sahip olunmasında uyuşturucu ticaretinden elde edilen gelirin payı büyüktür. 2002 yılında Karzai döneminde haşhaş ekimi, üretimi ve ticareti yasaklanmış olsa da aynı yıllarda ve sonraki dönemlerde de yasa dışı şekilde üretim hızla artmıştır. Haşhaş üretiminin 2007 yılında en yüksek seviyeye ulaşmasının nedeni ise istikrarsızlık,

ekonomik yetersizlikler, yeterli merkezi otoritenin olmayışı ve uyuşturucu fiyatının dünya genelinde artmış olmasıdır.

Afganistan nüfusunun büyük bir çoğunluğu kırsalda yaşamakta ve tarımla uğraşmaktadır. Bu oran 2017 verilerine göre yüzde 70 civarındadır (Afganistan İstatistik Kurum, 2017:2). Yoksullukla mücadele eden çiftçilerin uyuşturucu ekimine yöneldiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi 2017 raporuna göre, çiftçilerin yüzde 71'i yoksulluk nedeniyle uyuşturucu ekimi yapmaktadır (UNODC, 2017:43).

Uyuşturucu ekilmesinin nedenleri; fakirlik, güvenlik eksikliği ve tarım desteğinin yetersizliğidir. Nedenler arasında yer alan fakirlik unsuru tartışmaya açıktır. Örneğin, en büyük uyuşturucu ekimi Helmand ve Kandahar bölgelerinde gerçekleşmektedir. Bu bölgelerde üretilen afyon genel üretimin yüzde 50'sini oluşturmaktadır (UNODC, 2017:16). Ancak Afganistan'daki toplam haşhaş ekiminin yüzde 50'sine sahip olan Hilmand'ın iyi durumda olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan Afganistan'da fakir çiftçilerin bulunduğu bazı şehirlerde haşhaş ekiminin yapılmadığı görülmektedir. Afganistan ortalamasına göre halkın yüzde 10'u haşhaş ekimiyle ilgilenirken Hilmand'da ve Urazgan'da halkın yüzde 70'i bu işle ilgilenmektedir. Bu nedenle fakir olma durumu ve afyonun üretimi arasında korelasyon zayıflığı görülmektedir. Ancak, UNODC ve Afganistan uyuşturucu bakanlığınca 2012 yılında hazırlanan risk değerlendirmesine göre, afyon ekimi nedenleri arasında yer alan fakirlik bu eğilimi güçlendirmektedir (Corti ve Swain, 2009:46-47).

ABD uyuşturucu ile mücadele için 8 milyar dolar ayırmış ancak buna rağmen uyuşturucu üretimi artmıştır (SIGAR, 2017:65-77). Afganistan'daki eğitim seviyesinin düşük olması, yoksulluk ve işsizlik uyuşturucu üretimini tetiklemektedir. Uyuşturucu üretiminden yüksek gelir elde edilmesi doğacak tehlikelerin görmezden gelinmesine neden olmaktadır. BM raporlarına göre 224 bin hektarlık tarlaya haşhaş ekildiği ve 6.300 ton afyon üretildiği tahmin edilmektedir (Aksu, 2021). Taliban'ın da ana finans kaynaklarından biri olan uyuşturucudur. Bu nedenle çiftçilerin uyuşturucu ekmesi teşvik edilmiştir. Taliban özellikle Helmand bölgesindeki çiftçileri haşhaş ekilmesi konusunda teşvik etmekte ve Merkez hükümetin engellemelerinden çiftçileri koruyacağı sözünü vermektedir. Bu nedenle Merkezi hükümet tarafından haşhaş ekimini engellemeye çalışan güvenlik güçlerine karşı direniş göstermektedir. Taliban döneminde 131 bin hektar haşhaş

ekilmiş, Karzai döneminde haşhaş üretimini önleyici önlemler alınmaya çalışılmış olsa da bu rakam 193 bin hektara yükselmiştir (SIGAR, 2014:5).

Afganistan'daki yasalara göre uyuşturucu ekimi ve üretimi, ticareti yapmak yasak olmasına rağmen hızla artan bir ekimi söz konusudur. Taliban tarafından desteklenen uyuşturucu ekimi teşvik edilmiş ve dünyadaki afyon üretiminin % 84'ü buradan elde edilmektedir (UNODC, 2020:9). Ancak uyuşturucu gelirin sadece çok düşük bir kısmı çiftçinin eline geçmektedir. Gelirin önemli kısmı Taliban ve diğer yasa dışı gruplar arasında paylaşılmaktadır (Jiqqens, 2010:2). Taliban hâkimiyetindeki bölgelerdeki otorite eksikliği nedeniyle Taliban ekim yapan çiftçilerden %10 oranında vergi toplamıştır (UNODC Afgan Afyon Araştırması, 2007). Taliban'ın vergilendirdiği miktar, 90'lardan 2000'lere kadar neredeyse iki katına çıkmıştır. Taliban'ın kârının tam miktarını tespit etmek mümkün değildir, ancak Taliban'ın on yıl içinde 700 milyon dolar kazanmış olabileceği tahmin edilmektedir (UNODC, 2012).

Bazı kırsal alanlarda çiftçilerin yeterli nakit parası yoksa Taliban'a vergilerini afyon ya da cep telefonu, kamyon veya motosiklet, silah, petrol, yiyecek ve ilaç gibi sahip oldukları malzemelerle ödemektedirler (Peters, 2009:19). Bu vergilendirme sayesinde Taliban savaşçıların, ulaşım, petrol, silah ve gıda ücretlerini ödeyebilmektedir (UNODC, 2009). Taliban çiftçilerden topladığı vergiye benzer şekilde güney sınırına yakın ve kendi kontrol bölgelerindeki afyon laboratuvarlarından vergi toplamaktadır (Peters, 2009:21).

Uyuşturucuyla ilgili başka bir grupsa, eroin laboratuvarları bulunan kişilerdir. 1990'lardan itibaren ülkedeki yasa dışı afyon üreticileri yabancı imalathaneler için hammadde sağlamak yerine, kar oranı daha yüksek olan eroin üretimi ve pazarlamacılığını yapmaktadırlar. Böylelikle daha yüksek gelir elde etmişler, eroinin az yer kaplamasından ve kolayca taşınıp gizlenmesinden faydalanmışlardır. UNODC'ye göre, ülkede üretilen afyonun % 72'si ülke içinde eroin haline getirilmektedir. Ülkede eroin imalathanelerinin genellikle sınır dışı kaçakçılık bölgelerine yakın olduğu görülmektedir. Mesela, ülkedeki eroine ait laboratuvarların çoğunluğunun Hilmand'da, güneydoğuda Nangahar'da ve kuzeydoğuda da Badakshan'da yoğun olduğu görülmektedir. Ayrıca afyonun işleme tesislerinin merkez otoritenin zayıf ve karayolu ulaşımının zor olduğu sınır bölgelerinin yakınlarında olduğu görülmektedir (UNODC, 2006:51; UNODC, 2008:15-16).

Taliban örgütüne ait mahkemelerin bulunması, uyuşturucu ticaretinde yer alan eski komutanların mevcut siyasal bağlantıları ve silah güçlerinden dolayı yargılanamamaları

halkın gözünde Taliban ve uyuşturucu baronlarının kanunlar karşısında daha güçlü olduğu imajını yaratmaktadır. Bu nedenle halk nazarında yasal veya yasal olmayan kavramlarının arasındaki çizgi kalkmış ve uyuşturucuya karşı hoşgörünün artmasına sebep olmuştur (Zarif, 2012:38). 60 milyon Dolara yakın olan bu illegal ekonominin Afganistan'a kalmayan % 95 civarındaki payı sınır dışı kaçakçılığı organize eden ve tüketimin yapıldığı pazarlardaki suç örgütlerince paylaşılmaktadır.. Uluslararası suç grupları, kazandıkları gelirin bir bölümünü illegal madde ticaretinin devamlılığını korumak ve gerçekleştirecek sevkiyatlara ayırmaktadırlar. Ama yine de uyuşturucudan kazanılan paranın büyük bölümü milletlerarası finans merkezleri tarafından aklanıp legal hale getirilmektedir (Enes Usta, 2011:1).

“Birleşmiş Milletler El-Kaide ve Taliban İzleme Biriminin değerlendirmelerine göre; 2011-2012 dönemine ait Taliban'ın 400 Milyon ABD Dolar olan bütçesinin üçte biri haşhaş ticaretinden gelmektedir. UNODC Afgan Afyon Araştırması Raporuna göre; Opiyat üretimi ve ticareti afyon sakızı üretimi, opiyatların üretimi, dağıtım ve perakende satışı (sokak düzeyi) olmak üzere dört aşamaya bölünebilir. Her aşamada gelir farklı kişilere gitmektedir. Haşhaş ekimi ve afyon üretimi temelde Afganistan'da yapılırken, dağıtım ve son perakende satışı çoğunlukla Avrupa gibi başta gelen pazarlardan olmaktadır” (Narkoterörizm ile Mücadele, Uyuşturucu ve PKK/KCK, 2017:26).

3.2.2. Rotalar

Afganistan dünya uyuşturucusunun % 84'ünü üretmektedir ve ana pazarı Avrupa'dır. Uluslararası uyuşturucu kaçakçılığında büyük rol oynayan Afgan afyonunun üç ana kaçakçılık rotası vardır. Birinci güzergah, İran ve Türkiye'den geçerek Avrupa'ya ulaşan ve en fazla kullanılan Balkan Rotasıdır. İkinci güzergah, Rusya ve Doğu Avrupa'ya transit ülkeler olan Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan'dan geçen Kuzey Rotasıdır. Üçüncüsü ise Pakistan üzerinden deniz yoluyla Batı Avrupa'ya ulaşan güzergahdır (UNODC 2020:3).

İlk rota, İran, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden geçerek Batı Avrupa'ya ulaşan Balkan Rotasıdır. Balkan Rotası Afganistan'da yasa dışı afyon yetiştiriciliğinin yükselmeye başladığı 1980'li yıllardan itibaren kullanılan ana rotalardan bir tanesidir. (UNODC, 2012:78). Bu güzergâhın başlangıcındaki ülkeler Pakistan ve İran'dır. Afganistan kaynaklı uyuşturucu direkt olarak İran sınırına sevk edilir, Pakistan üzerinden

yine İran'a yani Balkan rotasına yönlendirilmektedir. "Afganistan'da üretilen uyuşturucu maddenin, İran, Türkiye, Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya gittiği, diğer taraftan da Orta Asya ülkelerine ya da Pakistan ve Hindistan'a kadar uzandığı" dile getirilmiştir (AA, 2018). UNODC verilerine göre, Afgan kaynaklı eroinin % 40 civarı önce Pakistan'a gitmektedir. Bu nedenle Pakistan uyuşturucu trafiğinin çıkış hattındaki kilit ülke olarak kabul edilmektedir. Afganistan ve Pakistan sınırında bulunan Hilmand ve Kandahar bölgelerinde afyon üretiminin % 50'den fazlasının yetiştirilmesi, Pakistan hattının kullanılmasının daha mantıklı olduğunun bir göstergesidir.

Afganistan ve Pakistan arasında 2010 yılında imzalanan ve 2011'de uygulanmaya başlanan Afganistan-Pakistan Transit Ticaret Anlaşması'ndan (APTTA) yasa dışı ticaret yapanlara da fayda sağlamaktadırlar. "Anlaşma ile Afgan ihraç ürünlerini taşıyan Afgan nakliye araçlarının Karachi, Port Qasim ve Gwador Limanları yoluyla dünyaya açılması sağlanması amaçlanmıştır. Tamamen uygulanmaya başlanması ile nakliye masraflarının azaltacağı ve bahse konu Anlaşmanın bölgedeki ticari bağları kuvvetlendireceği düşünülmektedir" (Afganistan Ülke Raporu, 2017:29). Bu anlaşma sayesinde Afgan tüccarları kendi araçlarıyla Pakistan limanlarına, buradan da Hindistan'la Pakistan sınırındaki Wagah'a kadar yük taşıyabilmektedirler. Yine bu anlaşma sayesinde Pakistan'ın, Afganistan'dan Orta Asya ülkelerine transit geçme hakkı da bulunmaktadır.

İran sınırını geçen uyuşturucu maddenin büyük bir kısmı uyuşturucu tacirlerinin taşıtları ya da yürüyerek sınır kontrolleri zayıf olan Pakistan hattından sınırı geçmektedir. Hatta yanlarında kullanıma hazır uçaksavar, havan, makinalı tüfekler tarzında silahları bulundurmaktadırlar. Sınır geçişinin sağlanmasının ardından Beluclu gruplar uyuşturucuyu bölge içine ya da uluslararası boyutta dağıtacak olan Azerbaycan, İran ve Kürt kökenli örgütlere vermektedirler (UNODC, 2010:8).

Böylelikle Avrupa'ya gönderilmek istenen uyuşturucu maddenin büyük bölümü, ülkenin kuzey doğusundan, Türkiye'nin güney doğusuna doğru ilerlemektedir. Burada önemli olan İran sınırına giriş yapmış olan afyon türevlerinden morfinin büyük bir yekûn teşkil ettiği. Balkan Rotasına İran-Türkiye hattından başka İran-Irak ve İran-Azerbaycan güzergâhının da eklendiği görülmektedir. Kuzey Irak içindeki istikrarsızlığın ve PKK'nın güçlenmesiyle, Irak üzerinden Türkiye topraklarına karşı eroin kaçakçılığının yapılmasına zemin hazırlamaktadır (UNODC, 2011:41).

2009'da İran morfin kaçakçılarının % 70'ini kendisi yakalamıştır. İran sınırının Türkiye tarafında ise morfin yakalanma oranı çok düşüktür. İran'da morfin kullanım oranının düşük olması nedeniyle hedef ürünün uluslararası piyasaya ulaştırılması hedeflenmiştir. Bundan dolayı da eroin formuna dönüştürülmesi gerekmektedir. Fakat morfinin eroin şeklini nerede aldığı bilinmemektedir (UNODC, 2011:43). Ancak "PKK terör örgütünün işlenmemiş morfini İran, Afganistan ve Pakistan üçgeninden getirerek Türkiye toprakları üzerindeki laboratuvarlarında eroine dönüştürerek Avrupa'ya satışa sunduğu" tespit edilmiştir (Narkoterörizm ile Mücadele, Uyuşturucu ve PKK/KCK, 2017:72).

Dünya Uyuşturucu Raporu'na göre, toplam Afgan üretiminin % 40'ı İran, Türkiye ve Avrupa'dan geçen Balkan rotası üzerinden taşınıyor (UNODC, 2010:56). Türkiye iç pazarında ise afyon talebi fazla olmadığı için uyuşturucuların tamamına yakını kuryeler tarafından taşınırken yakalanıyor. Afyonun bu hat üzerinden Avrupa ve ABD'ye gönderildiği tespit edilmiştir (TR-NR, 2010). Afgan eroini İran üzerinden Hakkâri ve Van illerini kullanarak Türkiye'ye geçiyor. Dünya Uyuşturucu Raporuna göre bu şehirlerden her yıl 95 ton eroinin taşındığı tahmin ediliyor. Uyuşturucu Türkiye'ye girdikten sonra üç rota üzerinden ilerliyor. İlk rota Hakkari ve Van'dan Güneydoğu illerini takip ederek Orta Anadolu'ya, oradan da İstanbul ve Edirne üzerinden Bulgaristan ve Yunanistan'a gönderiliyor. İkinci rotada Hakkari ve Van'dan, Güneydoğu ve Güneybatı illeri üzerinden Yunanistan ve Kıbrıs'a taşınmaktadır. Üçüncü rota ise kuzey rotasıdır. Hakkari ve Van'dan başlayarak Güneydoğu ve İç Anadolu illerinden sonra Kuzey Anadolu'dan Ukrayna'ya ulaşmaktadır (UNODC, World Drug Report, 2010:54).

Afganistan uyuşturucu trafiğinin ikinci güzergahı olan, Avrupa ve Doğu Avrupa'ya ulaşan Kuzey rotasındaki transit ülkeler ise Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'dır (UNODC, 2013:30). 1990'lı senelerden itibaren kaçakçılar bu rotayı kullanmaktadırlar. Bu rotanın öncelikli hedefi Rusya olmaktadır. Bu güzergâhın Batı Avrupa sevkiyatında da kullanıldığı bilinmektedir. Kuzey rotasının güzergâhı; Güneybatıdan Asya'ya iki kol şeklinde gelir ve Karadeniz'in kuzeyinde birleşir. Birinci kol olan Kuzey yolu Afganistan'dan başlar Orta Asya Cumhuriyetlerini geçtikten sonra Rusya sınırına ulaşır. Rusya'ya giren uyuşturucunun büyük bölümü iç tüketim ihtiyacını karşılamaktadır. Bir bölümü de Ukrayna, Belarus, Çek Cumhuriyeti'nden Polonya ve Batı Avrupa'ya gitmektedir. 1990'larda bağımsızlığına kavuşan Orta Asya ülkelerinin gerek kendi

içlerinde gerekse Pakistan, Rusya, İran ve Afganistan'la uzun sınırları bulunmaktadır. Mesela Afganistan'ın Tacikistan'la, Özbekistan'la, Türkmenistan'la sınırının uzunluğu 2600 km kadardır. Fakat bu geniş kara sınırı yeterli şekilde kontrol edilememektedir. Bu ülkelerdeki devlet otoritesini yıpratın silahlı örgütlerin olması, yoksulluğun, işsizliğin, rüşvetin ve yolsuzluğun olması suçla mücadeleyi zayıflatmış ve Kuzey Rotasını cazip hale getirmiştir. 1990'lu yıllardan itibaren Afgan topraklarındaki afyon ve eroin üretiminin yeni güzergâhı ve Rusya'ya ulaşımı bu hat üzerinden gerçekleşmiştir.

Kuzey rotası üzerindeki kaçakçılık incelendiğinde Tacikistan'ın konumu göze çarpmaktadır. Sovyetler Birliği ile olan bağımsızlık mücadelesini kazanan Tacikistan'da, "Sovyet sonrası yeni dönemde Neo-Sovyet Tacik siyasi ve iktisadi elitin gücü devretmek istememesi, bölgeselcilik ve etnik kimlik üzerinden çatışmalar, bölgesel devletlerin çatışmalara taraf olması, iktisadi ve bürokratik yozlaşma iç savaşın olağan sebeplerinden sayılabilir" (Taflıoğlu, 2020:114).

Afganistan'la Tacikistan'ın 1200 km olan dağlık yapıdaki sınırında merkezi denetimin ortadan kalkması, hükümet karşıtı faaliyetlerde bulunan isyancılar için bölgenin kullanılmasına ve gelir elde edilmesine neden olmuştur. Tacikistan iç savaşla beraber uyuşturucu merkezi haline gelmiştir. Günümüzde bile Tacikistan, Orta Asya'da Afgan kaynaklı uyuşturucunun en çok giriş yaptığı ülkedir (Paoli ve Rabkov, 2007:953).

Tacikistan bağlantısı bulunan Kuzey Rotası için göz ardı edilemeyecek diğeri bir konu da Fergana Vadisi'dir. Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın ortasında kalan bu vadinin Sovyetler Birliği döneminde ihtilaflara sebebiyet verecek şekilde bölüşüldüğü görülmektedir. Zaman içinde siyasal ve etnik gerginliklere, çatışmalara sebep olan Fergana Vadisi, Afgan kaynaklı uyuşturucu ticaretinin bu bölge içindeki aktarma noktasıdır (Paoli ve Rabkov, 2007:959-960).

Üçüncü güzergâh, Pakistan üzerinden Afrika'ya ve ardından değişen miktarlarda Avrupa, ABD, Güney Doğu Asya ve Çin'e geçmektedir. Afgan çıkışlı uyuşturucu kaçakçılığına bakıldığında Afganistan'dan elde edilen uyuşturucu Pakistan ve İran'dan Batı Avrupa'ya ulaşması için ya deniz yoluyla Arap yarımadasına ya da Doğu Afrika'ya gönderilmektedir (Çoban, 2012:2). Afrika Kıtasının eroinin kaçakçılığından etkilendiği görülmektedir. UNODC tahminine göre, 2009'da 45 tona yakın eroinin Afrika'ya ulaştığı düşünülmektedir. Genellikle Pakistan ve İran'dan deniz yoluyla gerçekleşen illegal

ticarete başlıca noktalar Tanzanya, Kenya ve Mozambik'tir. 2011'de Kenya ve Tanzanya'da yapılan eroin yakalamalarında bu durum doğrulanmıştır (UNODC, 2012:45).

Afganistan'da 1990'larda başlamış olan eroin üretiminin ve bunun için gereken kimyasalların da illegal ticareti yapılmaktadır. Bu nedenle Afganistan'daki asetik anhidrit (AA) kaçakçılığı ve Afganistan çıkışlı eroin güzergâhı arasındaki bağlantının incelenmesi gerekmektedir. Sigara filtresinden makyaj malzemelerine kadar yasal alanlarda kullanılan asetik anhidritin eroinin imalatı içinde vazgeçilmezdir. AA'nın Afganistan'da ve Pakistan'da üretimi bulunmamaktadır. Afganistan'a gelişi sağlanan AA, illegal yollarla sadece eroin üretimi için gelmekte, Afganistan'a illegal yollarla gelen AA maddesinin üretiminde Avrupa, Çin, Hindistan, Kore ve Japonya başta gelmektedir (INCB, 2011:82). AA, İran ya da Pakistan'dan Afganistan'a giriş yapmaktadır. Bu ülkelere AA maddesi çoğunlukla konteynırlarla deniz yolu üzerinden değişik ürün kodlarıyla gönderilmektedir. Burada Karaçi ve Bendar Abbas limanlarının Afganistan sevkiyatında ana aktarma noktaları olduğu bilinmektedir (UNODC,2011:9).

Balkan rotasında yapılan AA maddesi yakalamalarında rapor edilen tek ülke Türkiye'dir. Son zamanlarda Kuzey Irak'tan İran'a doğru farklı bir güzergâh tespit edilmiştir. İspanya, ABD ve Almanya'da Irak'a gönderilmek üzere 95 ton civarı AA maddesi tespit edilerek bu durum doğrulanmıştır (UNODC, 2011:103). AA maddesinin Orta Asya ülkelerinden Afganistan topraklarına kaçırıldığı da bilinmektedir. Bu rotada asıl kaynak Rusya'dır. Tacikistan'daki suç örgütleri Rusya'dan temin ettikleri AA maddesini Afganistan'a sevk etmektedirler (INCB, 2011:89). Ayrıca AA maddesinin Çin kaynaklı olup Kırgızistan'dan Tacikistan'a, buradan da Afgan topraklarına ulaştırıldığı da tespit edilmektedir (UNODC, 2011:104).

3.3. AFGANİSTAN UYUŞTURUCU SORUNUNU DOĞURAN SEBEPLER

Afganistan'daki yasa dışı uyuşturucu ekimi ve ticaretine sebep olan nedenlerin başında uzun süren savaş ve iç çatışmalar, istikrarsızlık, merkezi otoriteye olan güvensizlik, denetim eksikliği, yolsuzluk, Taliban'ın uyuşturucu politikaları ve dünyadaki uyuşturucu pazarındaki hammadde eksikliği gelmektedir. Zamanla dünyadaki afyon kullanım oranının artması, bu maddenin ülkedeki gelir kaynağı olarak görülmesine neden olmuştur. Afyon ekiminin yapılmasının bu bölgede sorun haline dönüşmesinde ise, savaş ekonomisinde gelir kaynağına ihtiyaç duyulması, azalan dış yardımlar ve dış yatırımlar,

tarım arazilerinin azalması, siyasi istikrarsızlık ve otorite boşluğu, Taliban'ın uyuşturucu ekonomisine dayalı gücü ve hükümetteki yolsuzluklar başta gelmektedir. Bu bölümde bu başlıklar incelenecektir.

3.3.1. Savaş Hali ve Finans Arayışları

Afganistan tarihinde yaşanan üç dış müdahale ve uzun yıllar süren iç savaş ekonominin yıkılmasına ve üretim kaynaklarının yok olmasına neden olmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin ülkeye müdahalesi ve Afgan halkının direnişi hem siyasi hem de ekonomik birçok sorunun başlangıcı olmuştur. Afganistan halkının kurulan komünist rejime karşı çıkması ve on yıl süren iç çatışmalar istikrarsızlığın ve buna paralel olarak gelişen ekonomik bozukluğun nedeni olmuştur. Yaşanan krizler ve savaş hali nedeniyle yaklaşık beş milyon Afganistanlı ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu durum ülkedeki eğitim, sağlık, altyapı, sanayi ve tarım faaliyetlerinin durmasına, ülkenin istikrarsız bir yapıya bürünmesine sebep olmuştur. Bu nedenlerle illegal gruplar ortaya çıkmış, çiftçiler geçimlerini sağlamak amacıyla uyuşturucu ekimine yoğunlaşmıştır.

Özellikle Sovyetler işgali sonrasında üretim faaliyetlerini yitiren Afganistan dışa ve dış yardımlara bağımlı hale gelmiştir. Kalkınmanın ve özel sektörün desteklenmesi, gerekli projelerin hayata geçirilmesi için devlet desteği ve sübvansiyonlar sağlanmış, ancak ihtiyaç duyulan ekonomik kalkınma sağlanamamıştır (Majeedi, 2021:27). Mevcut sermaye desteğinin olmaması, dış yatırımın amaca ulaşmaması ülkedeki üretimin durmasına sebep olmuştur. Bu durumdan en fazla etkilenen tarım sektörü olmuştur. Savaş nedeniyle tarım alanları azalmış, köylüler tarım arazilerinin azalması nedeniyle köylerini terk etmiştir (Azizi, 2019:41). Ekonomik yetersizlikler, yaşanan dış göç, eğitim, sağlık ve altyapı yetersizlikleri halkı yasa dışı afyon ekimine yönlendirmiştir. Yüksek gelir elde edilen bu ürün sayesinde hem hayatta kalabilen hem de savaş ekonomisine girdi sağlayan bir ekonomik alan doğmuştur.

Ülke ekonomisinin bozulmasına neden olan diğer bir sorun ise Sovyetler Birliği işgalinden sonra gerçekleşen iç savaştır. Rabbani hükümeti dış yardımların azalması ve Hizb-i İslam grubunun askeri baskısı nedeniyle farklı ekonomik stratejiler deneme yoluna gitmiştir. Bu durum savaş ekonomisinde ihtiyaç duyulan gelirin azalmasına ve devlet harcamalarının artmasına neden olmuştur. Hükümet mali kaynak sağlamak adına para basma yoluna gitmiş, Afgan para birimi hızla değer kaybetmiş, kaçakçılık, uyuşturucu ekimi ve ticareti artmıştır (Mejeed, 2021:29). Ülke ekonomisi hem ayakta kalabilmek hem

de gerekli yatırımları yapabilmek için neredeyse tamamen dış yardımlara ihtiyaç duymaktadır. ABD ülkenin hem gerekli kalkınma yatırımlarını yapması hem de tahrip olmuş altyapısını yeniden inşa etmesi için yaklaşık 89 milyar dolar civarında bir yardım yapmıştır. Bu miktarın büyük bir kısmını da uyuşturucu ile mücadele için ayırmıştır (SIGAR, 2017: 65-66). Afganistan hükümeti yardımların birçoğunu güvenlik ve istikrarın sağlanması ve uyuşturucu ile mücadele amacıyla kullanmıştır.

3.3.2. Dünya Uyuşturucu Pazarının Hammadde Arayışları

Dünya geneline bakıldığında uyuşturucu ekonomisinin arz ve talebe dayandığı görülmektedir. 1970’li ve 1980’li yıllarda ABD ve Avrupa’da eroin talebinin arttığı bilinmektedir. Bu talep artışına karşılık Pakistan, İran ve Türkiye’de uygulanan sıkı denetimlerle uyuşturucu üretimine ve ticaretine büyük bir kısıtlama getirilmiştir. Bu durum gerekli ihtiyacın Afganistan’dan sağlanmasına ve Afganistan’a yönelmesine neden olmuştur. Bu ülkelerdeki sınırlama dünya uyuşturucu piyasasındaki hammaddelerden afyonun teminini Afganistan’ın karşılamak zorunda kalmasına neden olmuştur. Özetle, dünya çapında afyon üretiminin düşmesi sonucunda pazarda oluşan boşluğu Afganistan doldurmuştur.

2002 yılında uyuşturucu ekimi ve ticareti ülkede tamamen yasaklanmış olsa da halk yasa dışı yollarla ekim yapmaya devam etmiştir. Uyuşturucu üretimi 2007 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Özellikle bölgede istikrar sağlanamaması ve haşhaşın dünya pazarında yüksek fiyatlardan alıcı bulması uyuşturucu ekiminin artmasına neden olmuştur.

3.3.3. Sosyal Hayatın İçinde Bir Gelenek “Afyon Ekimi”

Eğitim seviyesinin düşük, endüstriyel üretimin çok az ve sanayinin gelişmemiş olduğu Afganistan ekonomisinin geleneksel tarıma dayalı olduğu bilinmektedir. Tarım faaliyetleri ilkel yöntemlerle ve insan gücüyle yapılmaktadır. Haşhaş tarımı nüfusun % 10 kadarının öncelikli geçim kaynağıdır. Afyon üretimine dayanan ekonomi, bireyler arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkilerde de gelişmeye sebep olmaktadır.

1999 yılından itibaren Afganistan dünyanın haşhaş ve eroin piyasasına egemendir (2001 yılı hariç) (Brookings, 2016). 2014 yılında tarım topraklarının % 5,37’si ve 2015 yılında % 4,38’i haşhaş üretiminde kullanılmıştır. Afganistan 2014’te 6400 ve 2015’te 3300 mt haşhaş üretimi yapmıştır (Shiwan ve Yavuz, 2).

Afganistan'da yaşanan uzun dönemli çatışmalar, buğday fiyatlarındaki düşüş, yoksulluk çeken halkın ekim yapabilmek için gerekli desteği bulamaması ve kredi alamaması haşhaş üretimine yönelmesinin nedenleridir (Shiwan ve Yavuz, 4). Diğer taraftan halkın 40 yıl süren bir savaş döneminde özellikle Sovyet işgali sırasında savaşın gelir kaynağı olarak benimsemesine ve bu geliri haşhaş ekiminden elde etmesine neden olmuştur (Favre, 2005:21). Haşhaş ekiminin doğasını inceleyen Glaze göre ise, Afganistan'daki haşhaş ekimi geniş çaplı yolsuzluğa, kanunların zayıflığına, terör örgütü ve haşhaş ekimi arasındaki ilişkinin varlığına dayanmaktadır (2007).

Farklı bir bakış açısına göre ise, Afganistan'daki haşhaş ekiminin fazla eski bir tarihe dayanmadığı için geleneksel bir tarım üretim şekli değildir. Aksine bunun nedeni halkın %80'inin gelir kaynağının tarıma dayalı olması ve uzun süren çatışmalardan kaynaklanan yoksulluk nedeniyle haşhaş ekilmesidir. Ayrıca haşhaş ekiminin fiyat artışına ve talebe göre yapılması, bu üretimin geleneksel bir üretim olacak kadar eski olmadığı da dikkate değerdir (MacDonald ve Mansfield, 2001:1-6).

Diğer taraftan, her yıl yasadışı haşhaş ekimi hızla artmaktadır. 2008 yılında 157 bin hektar, 2013 yılında 209 bin hektar, 2017 yılında 328 bin hektar haşhaş ekimi yapılmıştır, (UNODC, 2020:75). Hilmand bölgesi başta olmak üzere çiftçilerin % 93 civarı haşhaş üretimi yapmaktadır (Sopka, 2019). Ülkenin tamamında aileleriyle birlikte haşhaş üretimi yapan 354 bin kişinin olduğu ve yaklaşık 3 milyon kişinin bu işi yaparak geçindiği bilinmektedir (Sopka, 2019; UNODC, 2017 Afghanistan Opium Survey).

3.3.4. Otorite ve Denetim Eksikliği

Afganistan'da yaşanan iç savaş ve çatışmalar istikrarsızlığı daha da arttırmıştır. Merkezi yönetimin zayıf olması ve ülkenin her yerinde yeterince otorite sahibi olmaması da ekonominin bozulmasına, yasa dışı örgütlerin ve ticaretin doğmasına neden olmuştur. Devlet otoritesinin ve gücünün olmayışı yabancı yatırımın ülkeye gelmesini engellemekte ve ülkenin kalkınması sağlanamamaktadır. Yerel yatırımcılar ise denetim eksikliklerinden faydalanarak kalkınma amaçlı yatırım yapmak yerine yasa dışı sektörlerle yani uyuşturucu ekimine yatırım yapmaktadır.

Yerli yatırımcıların birçoğu eski savaş ağalarıdır. ABD'nin ülkeden çekilmesi ise Taliban'ın yeniden güç kazanmaya başlaması bu yatırımcıların kaçakçılık, uyuşturucu ve haşhaş ekimine ağırlık vermesine zemin hazırlamıştır. Hükümetin ülkede ihtiyaç duyulan yargı, denetim ve yürütme sistemini tam olarak yerleştirememesi, adalet sisteminin

işlemeyişi, yargılamaların uzun sürmesi güç boşluğuna neden olmuş, bu güç boşluğunu da Taliban'ın şeriat anlayışı doldurmuştur.

2001 yılındaki ABD müdahalesi sonrasında G8 Cenevre toplantısında Güvenlik Sektörü Reformu Mutabakatına göre Afganistan'daki uyuşturucu ile mücadelenin takibi İngiltere'nin koordinatörlüğüne verilmiştir. Buna göre haşhaş ekimi yapan çiftçilere imha ettikleri hektar başına 1250-1500 dolar ödenmesi kararı verilmiş, bu ödemelerin valiler ve polis şefleri vasıtası ile yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun aksine 2001 yılında 185 ton olan üretim 2002 yılında 3400 tona yükselmiştir. Haşhaş ekimi ile mücadeleye ayrılan 80 milyon dolar yolsuzluklar nedeniyle yerine ulaşmamıştır. Çiftçiler tahıl ekiminden hektar başına 400 dolar kazanırken haşhaş ekiminden 13 bin dolar kazanmaktadır. Uyuşturucu ile mücadele için 2002 yılında “Uyuşturucu le Mücadele Direktörlüğü” ve 2004 yılında “Narkotik Polis Birimi” kurulmuş ancak yetkin polis ve kurumsal kadronun olmayışı ya da yakalanan kişilere gerekli cezaları verebilecek yargı sisteminin mevcut olmaması uyuşturucu ile mücadeleyi başarısız kılmıştır (Rashid, 2008:320).

3.3.5. Taliban'ın Uyuşturucu Politikaları

Afyon üretimi Afganistan'da Taliban öncesinde de vardı, Taliban sonrasında da devam etmiştir. Ancak dünyadaki uyuşturucu geliri en çok olan örgütlerden bir tanesi, Taliban'dır. Taliban iktidarının ilk yıllarında uluslararası sistem içerisinde yer edinme ve tanınmasını sağlamak adına uyuşturucu ekimi ve ticaretinde bazı sınırlamalar getirmiş, ekimin azaltılması için mücadele etmiştir. Ancak Batılı devletler Taliban'ı tanımayı reddedince uyuşturucu ekimi eski hızına kavuşmuştur. Özellikle 2001'de Taliban'ın iktidarına son verilmesi örgütün gelir kaynaklarının azalmasına ve daha fazla uyuşturucu gelirine ihtiyaç duymasına neden olmuştur (Çakır, 2020:308-309).

Taliban'ın uyuşturucu gelirini üreticilerden, laboratuvarlardan ve imalathanelerden aldığı verilerden elde etmektedir. Ayrıca Taliban'ın uyuşturucunun Pakistan sınırına taşınması ve örgüt ileri gelenlerinin kendi afyon imalathanelerinin olduğu iddia edilmektedir (Çakır, 2020:309). Taliban uyuşturucu ile bağlantısını zorunluluk olarak ifade etmektedir. Buna göre, uyuşturucu düşmana zarar verme aracıdır. Haşhaş ekimi halkın temel geçim kaynağıdır ve bunun engellenmesi halkın aç kalmasına neden olacak, yerel ekonomiler yok olacaktır. Bu nedenle Taliban halkın haşhaş ekmesine yani tarım yapmasına izin vermektedir. Eğer böyle bir zorunluluk söz konusu olmasa uyuşturucu

ekimine izin verilmeyecektir. Ayrıca Taliban'a göre, Müslümanlar kesinlikle uyuşturucu kullanmamalıdır. Eğer bu üretimi Taliban denetlemezse, üretim ve ticaret işi suç örgütlerinin eline geçecektir. Taliban bunu engellediğini savunmaktadır. Taliban bu nedenle yerel halkın güvenliğini sağlamakta, yolsuzlukla mücadele etmekte, uyuşturucu üretimini denetleyerek kullanımını kısıtlamaktadır (Labrousse, 2005:172-174; Otis, 2014:8).

Taliban'ın uyuşturucu ekimi ve eroin imalatını yerel seviyedeki nüfuz sahibi olan kişilere yaptırmakta ve elde ettiği gelirin bir kısmını etkin olduğu yerel bölgelerde halkın refahını artırıcı faaliyetlerde kullanmaktadır. Bu sayede halkın sempatisini kazanmayı amaçlamaktadır. Afganistan İçişleri Bakanlığına göre, Taliban haşhaş ekimine göz yumarak ve teşvik ederek halkın sempatisini kazanmakta, uyuşturucu ticareti yapan kişileri koruyarak % 18-20 oranında uyuşturucudan pay aldığı belirtilmektedir (Hodes ve Sedra, 2007:39). Diğer taraftan ABD Uyuşturucu ile Mücadele (DEA: Drug Enforcement Administration) İdaresi'ne göre, Taliban'ın uyuşturucu geliri yıllık 500 milyon dolar civarındadır (Coll: 2018:15/2).

3.3.6. Yolsuzluk ve Devlet Yapısı Sorunları

Afganistan'daki yolsuzluk devletin büyümesini ve kalkınmasını etkileyen en önemli sorunlardan bir tanesidir. Yolsuzluk ve adam kayırmanın varlığı belirsizliği arttırmakta ve yatırımları engellemektedir. Mevcut kaynaklar yatırım amacı ile kullanılmak istenmiş olsa da devlet yapısındaki bozulma, kurumsallaşmanın gerçekleşmemesi ve rüşvet, bu yatırımların yerine ulaşmasını engellemiştir. Bu nedenle ülkede işsizlik ve yoksulluk artmış ve devlete olan güven kalmamıştır. Halk aç kalmamak için geçimini yasa dışı yollardan elde etme yoluna gitmiştir.

Afgan halkı ülkedeki yolsuzluk, işsizlik ve gelecek kaygısı nedeniyle ya yasadışı haşhaş ticaretine yönelmiş ya da İran ve Pakistan gibi farklı ülkelere çalışmak için gitmiştir (Saberri, 2013:11). Ülkedeki yolsuzluğun en önemli sebepleri kişisel kazanç elde edebilmek amacıyla devlet kurumlarının ve olanaklarının kullanılmasıdır. Bu nedenle ülkede yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımında adaletsizlik yaşanmış, büyüme ve kalkınma gerçekleşmemiştir. Yabancı yatırımların doğru yerlerde kullanılmaması ve bütçenin kontrolünde şeffaf davranılmaması yolsuzluğu arttırmış ve devlete olan güveni yok etmiştir. Yolsuzluk bir taraftan Afganistan ekonomisi ve kalkınmasına engel olurken diğer

tarafından yabancı yatırımların azalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda işsizlik ve yoksulluk artmış, insanlar geçimlerini sağlamak amacıyla farklı yollara yönelmişlerdir.

Afganistan 2001 yılındaki ABD müdahalesine rağmen istenilen istikrar ve barışa tam anlamıyla ulaşamamıştır. Ülkedeki yolsuzluk ve fakirlik en ileri seviyelere ulaşmıştır. 2017-2018 verilerine göre BM Kalkınma Programı Küresel Çok Boyutlu Fakirlik Endeksinde Afganistan halkının % 54,5'i fakirlik sınırının altında yaşamaktadır (UNDP, 2019). 2020 yılı Transparency International kuruluşunun Yolsuzluk Algı Endeksi raporuna göre ise Afganistan dünyadaki en kötü on dördüncü ülkedir (Transparency International, 2020).

Halk fakirlik, yolsuzluk, yoksulluk, dış yardımların yerine ulaşamaması ve işsizlik nedeniyle mülteci konumuna düşerken diğer taraftan hayatta kalabilmek için uyuşturucu ekimi ve ticareti yapmaktadır (Sarah ve Nordland, 2019). Ülkede istikrar ve kalkınmanın sağlanamamasının başında yolsuzluk gelmektedir. Kamu görevinde bulunan idarecilerin yolsuzluk yapmalarına rağmen görevde kalmaya devam etmeleri, ceza almamaları en büyük sorunlardandır. Görevde bulunan kişilerin akraba ve aşiret bağları nedeniyle görevden alınmamaları hem uyuşturucu ile mücadeleyi hem de Taliban'la olan mücadeleyi olumsuz etkilemiştir.

2016 yılında "Yolsuzlukla Mücadelede Adalet Merkezi" kurulmuş ancak devlet otoriteleri tarafından yeterli desteği bulamamış ve yolsuzlukla mücadelede başarılı olamamıştır (Sopko, 2018, Quarterly Report to the United States Congress).

3.4. UYUŞTURUCU PİYASASI KOŞULLARI

Afganistan'daki afyon üretiminin çoğunluğu Halmand bölgesinde gerçekleştirilmektedir. Afyon üretiminin büyük bir çoğunluğu Taliban yönetiminin etkin olduğu bölgelerde yetiştirilmiş olsa da, merkezi otoritenin ülke genelinde zayıf olması nedeniyle ülkenin genelinde de üretim gerçekleşmektedir. Afyon üretiminin % 60'ı ülkenin içinde işlenerek eroin ve morfine dönüştürülerek dünya piyasasında satılmaktadır (Kiren, 2012:38).

Halkın yaklaşık % 71'nin kırsal kesimde yaşadığı Afganistan'da şehir merkezleri dışında yaşayanlar genellikle çiftçilikle uğraşmaktadır. Yoksulluk içinde yaşayan halk geçimini sağlamak amacıyla kazancı yüksek olan uyuşturucu ekimi ve ticareti işini

yapmaktadır. Taliban'ın uyuşturucu ekimi yapanlara ekstra güvenlik önlemi sağlaması da diğer bir etkidir (UNODC, 2017:43).

3.4.1. Afyondan Eroine Uzanan Yol

Dünyadaki uyuşturucu pazarı her geçen gün büyürken maddelerin çeşitliliği de artmaktadır. Eroin gibi maddelerin çeşitlenmesi ve bu maddelerin elde edilmesindeki kimyasalların da ticaretinin artmasına neden olmaktadır. Eroin Avrupa'ya Balkan Rotası ve Güney Rotasından girmektedir. Bu rotaların başlangıcı ise Afganistan'dır. AB'nin de 2014-2016 yılları arasında ele geçirilen eroin miktarı yıllık 4,3 tondur (Çetinöz, 2019:25). Afganistan, Avrupa'daki eroinin neredeyse yarısına hâkimdir.

Afyondan eroin üretilmesi sürecinde, üretim laboratuvarlarının devlet tarafından tespit edilerek yok edilmemesi, gerekli güvenlik önlemlerinin alınıyor olması, gerekli kimyasal maddelerin tedarikinin sağlanması ve uzman kadroların bu iş için kullanılıyor olması gereklidir.

Afganistan'da işlenen uyuşturucu eroine dönüştürüldükten sonra büyük bir kısmı PKK terör örgütü vasıtası ile Kuzey Irak ve Türkiye üzerinden Balkanlara ve Batı Avrupa'ya ulaşmaktadır (Çakır, 2019:308). Afganistan'ın Helmand ve Kandahar bölgelerinde yaşayan halkın daha yoksul ve zor şartlarda yaşadığı bilinmektedir. Bu nedenle ülkede üretilen toplam uyuşturucunun % 50'si bu bölgelerde yetiştirilmektedir (UNODC, 2017:6). Afganistan ve Pakistan'dan elde edilen işlenmemiş morfin Kuzey Irak'ta bulunan imalathanelerde eroine dönüştürülmektedir.2017 yılında Türkiye'de Afganistan kaynaklı 17,7 ton eroin yakalanmıştır. Kaçakçılığın genellikle kuryeler ve gemi yoluyla yapıldığı tespit edilmiştir (Çetinöz, 2019:45).

Savunma İstihbarat Teşkilatı verilerine göre Afganistan'da 2011, 2012 ve 2013 mali yıllarında yıllık ortalama 5,6 mt (1 mt = 2,205 pound) eroin, 70,1 mt afyon ve 96,4 mt öncü kimyasallar ele geçirilmiştir. Buna karşılık, UNODC'nin yıllık tahminlerine göre, ihracat için ülkede 380 mt eroin ve yaklaşık 5.000 mt afyon üretiliyor ve bu üretimler için yaklaşık 400 ile 500 mt ara kimyasal madde Afganistan'a kaçak yollarla girmesi gerekmektedir (SIGAR, Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction, 2014:7).

“2017 yılında Türkiye’de tamamı Afganistan kaynaklı 17,7 ton eroin yakalanmıştır. Afganistan’daki gözle görülür şekilde artan afyon imalatı ve bunun yanı sıra asetik anhidrit yakalamalarındaki artış göz önüne alındığında, önümüzdeki yıllarda özellikle Avrupa uyuşturucu pazarına yüklü miktarda eroin girebileceği tahmin edilmektedir” (Çetinöz, 2019:47). 2017-2020 yılları arasında Afganistan kaynaklı afyonun % 90’ın karayolları ile Asya ve Avrupa’ya ulaştığı tespit edilmiştir (Independent, 2021).

3.4.2. Piyasa Aktörleri

Afganistan dünyanın en büyük haşhaş üreticilerindedir. Bunun en büyük nedeni Sovyetler Birliği işgalinde mücahitlerin ihtiyaç duydukları savaş malzemelerini temin etmek amacıyla haşhaş üretme yoluna gitmiş olmalarıdır. Sovyetler Birliği işgalinde tarım alanlarında gerçekleşen zirai faaliyetlerin durdurulma noktasına getirilmesine karşılık haşhaş ekiminin artmış olmasıdır. Tarımla geçinen çiftçilerin yoksulluk içinde yaşamaya başlaması haşhaş ekimine yöneltmiştir. Taliban döneminde haşhaş ekimi ilk dönemler yasaklansa da sonrasında serbest bırakılmıştır. Bu nedenle üretim ve ticaretin ilk basamağını çiftçiler oluşturmaktadır. İkinci basamakta gelirinin büyük bir kısmını haşhaş ekiminden sağlayan Taliban örgütü gelmektedir.

Haşhaş üretimi ve eroine dönüştürülmesinden sonra pazara ulaştırılmasında kullanılan rotalar ve bu rotalardaki kaçakçılar diğer aktörlerdir. Örneğin, Afganistan kaynaklı eroinin sevk edildiği Balkan Rotası, Kuzey Rotası ve Kuzey Balkan Rotası önemlidir. Balkan rotasındaki İran, Türkiye ve Güneydoğu Avrupa (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Rusya) hattındaki kaçakçılar ve terör örgütü (PKK) önemli aktörlerdendir. Kaçakçılar sevkiyat rotalarını tespit ederken bu rotalardaki zafiyetleri, kontrollerdeki aksaklıkları, hukuki yaptırımları ve coğrafi özellikleri dikkate alırlar. Örneğin Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan sınırındaki Fergana Vadisi bu konuda avantajlı kabul edildiği için birçok eroin imalat laboratuvarı burada kurulmuştur (Demirci, 2012:55). Bu rota üzerindeki Hizbullah, PKK ve El-Kaide terör örgütleri uyuşturucu ekimi, imalatı, trafik ve dağıtımını gerçekleştiren en önemli aktörlerdir.

Afganistan’da üretilen haşhaş laboratuvarlarda eroine dönüştürülüyor olsa da bunun için gerekli olan AA ve teknoloji Afganistan’da bulunmamaktadır. AA Afganistan’a İran, Çin, Pakistan ve Orta Asya’dan gelmektedir. Bu ülkelerdeki kaçakçılar ve örgütler sistem içindeki diğer aktörlerdir. Afganistan’ın denize kıyısı olmaması nedeniyle kaçakçılar konteynerlerle eroin taşınmaktadır (Peyrouse, 2013:239).

3.4.3. Ekonomik Boyutlar

Afganistan dünyadaki uyuşturucu üreten ülkeler açısından % 90'lık paya sahip olması ile ilk sıradadır. Ülke ekonomisinde büyük bir paya sahip olan afyon üretiminden BM El-Kaide ve Taliban İzleme Birimi raporuna göre; 2011-2012 yılları arasında Taliban bütçesinin üçte birini haşhaş ekiminden elde etmiştir. Taliban'ın bu dönemlerdeki bütçesi yaklaşık 400 milyon dolar olarak belirtilmektedir. Yine bu rapora göre 2015 yılındaki toplam afyon ve eroin'in ihracat değeri 1,48 milyar dolardır (İçişleri Bakanlığı, 2017:26).

UNODC verilerine göre, 2012 ve 2013 yılları arasında yasadışı haşhaş ekimi 209 bin hektar civarındadır. Bu oran 2012 yılına göre 2013 yılında yüzde 36 oranında artmıştır (UNODC, 2014:4). Afganistan'da afyon üretimi 2016 yılına göre % 87 artarak 2017'de 9.000 tona ulaşmıştır (UNODC, 2020:75). "Afganistan'da haşhaş ekimindeki artış, dünya çapında afyon haşhaş ekimi yapılan toplam alanın 2016'dan 2017'ye %37 artarak yaklaşık 420.000 hektara ulaştığı anlamına geliyor ve ekim alanlarının %75'inden fazlası Afganistan'dadır" (UNODC, Executive Summary, 2018:8).

Afyon üretimi, Afganistan ekonomisinde kilit bir role sahiptir. Haşhaş ekimi ekim yapılan arazinin sadece % 3'ünden daha azına denk gelmesine rağmen nakit değeri en yüksek üründür. Ülkedeki afyon ve türevleri (Eroin ve morfin gibi) en baz değeri ile yaklaşık 3 milyar dolarlık bir ihracat kapasitesine sahiptir (SIGAR, Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction, 2014:3). UNODC verilerine göre afyon üretimi ülkede, ekonominin %11'ine katkı sağlamaktadır (UNODC, 2018). 2019 yılında Afganistan'da 163 bin hektar haşhaş ekildiği ve 6 bin 400 ton afyon hasat gerçekleştirildiği ve bu hasattan 1,8 milyar ile 2,7 milyar dolar arasında gelir elde edildiği tahmin edilmektedir (UNODC, 16 Kasım 2021).

3.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Afganistan'da uzun yıllar süren işgal ve iç çatışmalar ülkede siyasi istikrarın bozulmasına, ekonominin zayıflamasına ve bunların sonucunda yoksulluğa neden olmuştur. Bu durum uyuşturucu yetiştiriciliği ve kaçakçılığının artmasına neden olmuştur. Savaş ortamında gerekli savaş malzemelerinin temini ve lojistiğini sağlaması açısından uyuşturucudan elde edilen kazanç güvenli bir ekonomik kaynak olarak kabul edilmiştir. Soğuk Savaş döneminde başlayan afyon ekimi ve ticareti düşük seviyelerde olsa da

Sovyetlerin dağılmasının ardından bölgesel çatışmaların artması ve Taliban döneminde ülke Afyon üretim merkezine dönüşmüştür.

Afyon üretim ve ticaretinin fazla olmasının en önemli nedeni Afganistan'ın stratejik konumu, üç dış müdahaleye uğramış olması ve iç çatışmaların varlığı ile ülke ekonomisini tahrip olmasıdır. Sovyet işgali ile birlikte yaklaşık on yıl süren direniş hareketi ülkedeki tarım alanlarının yok olmasına, istihdamın azalmasına, ekonomiden elde edilen gelirin neredeyse tamamının savaş için harcanmasına neden olmuştur. Bu olumsuzluklar ülkenin kalkınmasını ve gelişmesini engellemiş, Afganistan başarısız devletler arasına girmiştir. Ülkedeki çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık merkezi otoritenin ülke genelinde etkisinin daha da zayıflamasına ve yerel güçlerin ile yasadışı grupların ortaya çıkarak bölgelere hakim olmasına sebep olmuştur. Yerel güçler daha fazla kar etmek amacıyla yasa dışı uyuşturucu ticaretine yatırım yapmıştır. Ülkenin yeniden yapılandırılması için sağlanan dış yardımlar da ekonomiye dahil olmak yerine ülke zenginleri ve toprak ağalarının eline geçerek silah alımı için kullanılmıştır.

Afganistan'da kalkınmanın ve gelişmenin engellenmesinin diğer bir nedeni ülkedeki rüşvet ve yolsuzluğun önüne geçilememesidir. Ülkedeki yolsuzluğun fazla olması yatırımların yapılmasını, gelen yardımların uygun yerlerde kullanılmasını ve dış yatırımcıların ülkeye gelmesini engellemiştir. Ülkenin tekrar siyasi istikrara kavuşması için gerçekleşen dış müdahale başarılı olmamış, işgücü yok olmuş, eğitim sistemi çökmüş, dış yatırımlar kesilmiş, merkezi otorite yeterli altyapı ve sosyal olanakları yerine getiremez durumdadır. Uyuşturucu ticareti dışında büyük bir gelir kaynağı yoktur ve ekonomi dış yardımlara bağımlıdır.

Afganistan'da uyuşturucu ekimi ve ticaretinin sorun haline dönüşmesindeki en önemli etkenler uzun süren savaş hali ve savaş için gerekli yatırıma ihtiyaç duyulması, dünyada uyuşturucu pazarındaki hammadde eksikliği, sosyal hayat içinde yasak olmasına rağmen afyon ekiminin doğallaştırılarak bir gelenek gibi algılanması, siyasi otorite de gerekli merkezi güç denetiminin olmayışı, yolsuzluk ve devletteki yapısal sorunlar ve Taliban'ın uyguladığı uyuşturucu politikalarıdır.

11 Eylül sonrasında ABD ve müttefikleri saldırıdan sorumlu tuttıkları El Kaide üyelerini topraklarında barındırması ve yardım sağlaması nedeniyle Afganistan'da işgal harekâtı başlatmıştır. Taliban rejimi yıkılmış yerine koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak gerçekleşen dış müdahale ve ekonomik yardımlara rağmen Afganistan'da istikrar

sağlanamamıştır. Başarışız devletlere yapılan dış mşdahaleler ne yazık ki beklenen başarıyı elde edememiştir. Terör ve suç örgştlerinden temizlenip kendi kendini yşnetme ve sınır kontrollerini gerçekleştirmesi sağlanamamıştır.

SONUÇ

Afganistan uzun yıllar siyasal istikrarı yakalayamamış, 2001 yılından sonra Taliban rejiminin sona ermesi ve dış müdahale ile yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Sosyo-ekonomik ve siyasal anlamda halen istikrara kavuşamayan ülke sahip olduğu farklı ve kendine özgü iç dinamikleri ile bölgesel aktörler açısından önemli bir ülkedir. Yeniden yapılanma sürecinde büyük oranda dış yardımlara bağımlı olan ülkede bu yardımların doğru alanlarda kullanıl(ma)ması da önemli sorunlar arasındadır. Yolsuzluk ve rüşvetin yaygın olduğu ülkede bu yardımların gerekli yerlerde kullanılmayışı gerekli kurumsal reformları yapılmasının önüne geçmektedir.

Afganistan jeopolitik ve jeostratejik pozisyonu nedeniyle tarihte birçok kez işgal edilmiştir. Bu işgaller sonucunda farklı kültürlerin etkileşimine girmiştir. Ülkede birçok etnik, kültürel ve sosyal yapının olması Afgan kimliğinin, ulusal yapının ve ideolojinin oluşmasına engel olmuştur. 30 yılı aşan iç savaş ve çatışmalar ülkenin kalkınmasını engellemiş, ekonomi zayıflamış, siyasi istikrara sağlanamamış ve yoksulluk artmıştır. Bu durum uyuşturucu yetiştiriciliği ve kaçakçılığının artmasının önünü açmıştır. Savaş ortamında gerekli olan malzemelerin sağlanması açısından uyuşturucu ticareti önemli bir gelir kaynağı olarak kabul edilmiştir.

Uluslararası sistemde başarısız devletler arasında yer alan Afganistan, ülkedeki iç siyasi istikrarsızlık, merkezi otorite eksikliği, ekonomik sorunlar, sosyal adaletsizlik ve dış müdahaleler nedeniyle gerekli kalkınma reformlarını yapamamaktadır. Ancak bu sorunların yaşanmasındaki temel faktör ülkenin coğrafi özelliği nedeniyle ulaşım hatlarının kesişim noktasında bulunması, bu stratejik konumu nedeniyle de tarih boyunca birçok ülke tarafından istila edilmiş ve tarihin farklı evrelerinde farklı uygarlıkların hâkimiyetinde yaşamak zorunda kalmış olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan Afganistan'ın mevcut coğrafi yapısı ve farklı etnik kökenli aşiretlere ev sahipliği yapması nedeniyle siyasi açıdan örgütlenmeyi başaramamış ancak bölgenin enerjide en zengin ülkelerindeki kaynakların sanayileşmiş batıya aktarılmasında stratejik bir öneme sahiptir.

Taliban döneminde afyon ticaretinden vergi alınmayarak afyon yetiştiriciliği desteklenmiş, savaş malzemeleri ve ihtiyaçları buradan elde edilen gelire karşılamıştır. Ancak Taliban sonrası ABD ve İngiltere'nin desteği ile kurulan yeni hükümet afyon üretimini azaltmak amacıyla tarımı desteklemiş ve çiftçilere gerekli tarım teşvikleri

sağlanmıştır. Ancak bu teşvikler yeterli olmamış, tarımsal faaliyetlerin giderlerini karşılamaya yetmemiştir.

Afganistan'daki uyuşturucu ekonomisi Sovyetler Birliği'nin işgali ve iç savaşın bir sonucudur. Mücahit gruplar Sovyet işgaline karşı gelmek için yeterli silah ve ekipmanı temin edebilmek, yani gerekli finansmanı sağlamak için haşhaş ekimi yapmışlardır. Dünyadaki fakir ülkeler arasında bulunan Afganistan'ın milli gelirinin büyük bölümü uyuşturucu üretimi ve ticaretinden elde edilen gelirden oluşmaktadır. Afganistan'ın uyuşturucuya dayalı bir ekonomiye sahip olmasının nedenleri ise, savaş ortamı, iki süper güç Sovyetler Birliği ve ABD'nin güç mücadelesinin ortasında kalarak rekabet ve savaş alanına dönüşmesi ve etnik kökene dayalı iktidar mücadelesidir. İktidar mücadelesi ile gerçekleşen çatışmaların, uyuşturucuya bağlı ekonomiyi beslediği görülmektedir.

Afganistan'da uyuşturucu ticaretinin temelinde haşhaş ekimi yapan çiftçiler vardır. Halkın büyük bir kısmı geçimini afyon ticaretinden sağlamaktadır. Uyuşturucu ekilmesinin nedenleri; fakirlik, güvenlik eksikliği ve tarım desteğinin yetersizliğidir. UNODC ve Afganistan uyuşturucu bakanlığınca tarafından 2012 yılında hazırlanan risk değerlendirmesine göre, afyon ekimi nedenleri arasında yer alan fakirlik bu eğilimi güçlendirmektedir. ABD, Afganistan'daki uyuşturucu ile mücadele için yaklaşık sekiz milyar dolar bütçe ayırmıştır ancak başarılı olunamamıştır. Gerçekleştirilmeye çalışılan projelerde anlaşılmıştır ki ülkedeki eğitim seviyesinin düşük olması, yolsuzluk, rüşvet ve işsizlik uyuşturucu üretiminin artmasını tetiklemektedir.

Afganistan'da üretilen afyon ve afyon türevi ürünlerin, İran, Pakistan ve Orta Asya rotalarını izleyerek tüketiciye ulaştığı bilinmektedir. Afganistan dünya afyonunun %90'ını üretmektedir ve ana pazarı Avrupa'dır. Uluslararası uyuşturucu kaçakçılığında büyük rol oynayan Afgan afyonunun üç ana kaçakçılık rotası vardır. Birinci güzergâh, İran ve Türkiye'den geçerek Avrupa'ya ulaşan ve en fazla kullanılan Balkan Rotasıdır. İkinci güzergâh, Rusya ve Doğu Avrupa'ya transit ülkeler olan Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan'dan geçen Kuzey Rotasıdır. Üçüncüsü ise Pakistan üzerinden deniz yoluyla Batı Avrupa'ya ulaşan güzergâhtır.

Afganistan'daki yasa dışı uyuşturucu ekimi ve ticaretine sebep olan nedenlerin başında uzun süren savaş ve iç çatışmalar, istikrarsızlık, merkezi otoriteye olan güvensizlik, denetim eksikliği, yolsuzluk, Taliban'ın uyuşturucu politikaları ve dünyadaki uyuşturucu pazarındaki hammadde eksikliği gelmektedir. Zamanla afyon kullanımının

dünyadaki kullanım oranının artması bu maddenin ülkedeki gelir kaynağı olarak görülmesine neden olmuştur. Afyon ekiminin yapılmasının bu bölgede sorun haline dönüşmesinde ise, savaş ekonomisinde gelir kaynağına ihtiyaç duyulması, azalan dış yardımlar ve dış yatırımlar, tarım arazilerinin azalması, istikrarsızlık ve otorite boşluğu, Taliban'ın uyuşturucu ekonomisine dayalı gücü ve hükümetteki yolsuzluklar başta gelmektedir. Afganistan'ın uyuşturucu ticaretini bitirmesi için, güçlü bir merkez yönetim oluşturması, ekonomisini düzeltmesi, yeni iş gücü olanakları sunması ve tarımı destekleyerek yasal ürün ekimi konusunda teşvik sağlaması gereklidir. Kalkınmanın ve özel sektörün desteklenmesi, gerekli projelerin hayata geçirilmesi için devlet desteği ve sübvansiyonlar sağlanmış, ancak ihtiyaç duyulan ekonomik kalkınma sağlanamamıştır. Afganistan'ın uyuşturucu ticaretini bitirmesi için, güçlü bir merkez yönetim oluşturması, ekonomisini düzeltmesi, yeni iş gücü olanakları sunması ve tarımı destekleyerek yasal ürün ekimi konusunda teşvik sağlaması gereklidir.

KAYNAKÇA

- Abbas, Hassan. (2014.) *The Taliban Revival: Violence and Extremism on The Pakistan-Afghanistan Frontier*, Connecticut: Yale University Press
- Afganistan Ülke Raporu (2017). *T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği*
- Ahmadi, Mohebshah. (2019). *Afganistan Hükümet Modeli*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Akkurt, Mehmet. (2005). *Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Aksoy, Metin. (2014). *Kriz Bağlamında Avrupa Birliği ve Ukrayna İlişkileri*, İstanbul: Beta Yayınları
- Aliaabadi, A. R. (2016). *Afganistan'ın Toplum ve Kültürü*, Tehran: Kitabrah Yayınevi
- Arsalan, Mustafa. (2015). Abdurrahman Han Reformlarından 2015'e Afgan Modernleşme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 13, Burdur
- Arsalan, Mustafa. (2015). *Küreselleşme Bağlamında Organize Suçta Yaşanan Değişim ve Ülke İstikrarına Etkisi: Afganistan ve Kolombiya Örnekler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta
- Atay, Mehmet. (1999). Avrasya'nın Balkanlar'ı, Avrasya Dosyası, *Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Afganistan ve Pakistan Özel, Cilt.4, Sayı.3-4
- Aydın, Mustafa. (2017). *Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt. III, 2001-2012, İstanbul: İletişim Yayınları
- Azizi, A. K. (2019). *Afganistan'ın Ekonomik Kalkınmasının Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ
- Bakan, S. & Tuncel, G. (2012). Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi, *Birey ve Toplum*, C.2, S.3, ss.51-65
- Barfield, Thomas. (2008). The Roots of Failure in Afghanistan, *Current History*, Volume. 107, Issue. 713, pp.410-417
- Barfield, Thomas. (2010). *Afghanistan: A Cultural and Political History*, Princeton: Princeton University Press
- Başer, E. (2020). *Uluslararası Politikada Başarısız Devletler: Eleştirel Bir Analiz*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ
- Batır, Kerem. (2017). Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği, *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), ss.81-102
- Behroz, Atiqullah. (2020). *Afganistan Siyasi Coğrafyası Ekseninde Tarih ve Toplum*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Zonguldak

- Bell, Clive ve Lewis, Maureen. (2004). The Economic Implications of Epidemics Old and New, *World Economics*, Volume. 5, No. 4, 2, ss.137-174
- Bilener T. (2007). Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 13, ss.115-132
- Bingöl, Oktay. (2004). Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 41
- Bonn Agreement. (2001). Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Reestablishment of Permanent Government Institutions
- Brezinski, Zbigniew. (2018). *Büyük Satranç Tahtası*, İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Büyükbaş, Murat (2006). *ABD'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta
- Canbulat, İbrahim S. (1999). *Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım
- Carment, David, Gazo, John J. ve Prest, Stewart. (2007). Risk Assessment and State Failure, *Global Society*, Cilt 21, Sayı.1
- Coll, Steve. (2018). *Directorate S: The C.I.A. and America's Secret War in Afghanistan and Pakistan*, New York: Penguin Press
- Çakır, M.F. (2020). Yasadışı Uyuşturucu Ticaretinin Terör Örgütleri Üzerindeki Etkisi, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.20, Sayı.1/Bahar, ss.303-324
- Çetinöz, Esra. (2019). *Türkiye'de ve Dünyada Uyuşturucu ile Mücadele*, Rapor No.28, Ankara: Polis Akademisi Yayınları,
- Çınarlı, Oğuz. (2012). Afganistan'ın Etnik Yapısı, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt.4, Sayı.1, ss.74-84
- Çuhadar, Pınar. (2019). Kırılgan Devlet ve Zorunlu Göç İlişkisini Suriye Üzerinden Okumak, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C.5. S.1, ss.28-49
- Dashti, Z. (2022). Karzai Döneminde Afganistan-Pakistan İlişkileri (2001-2014). https://www.researchgate.net/publication/362367216_Karzai_Doneminde_Afganistan-Pakistan_iliskileri2001-2014_Afghanistan-Pakistan_relations_in_Karzai_Era2001-2014
- Demirci, Levent. (2012). Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana, *Journal of Defense Sciences, Savunma Bilimleri Dergisi*, S.11, C.2
- Demirel, Naim. (2014). Uluslararası Hukukta Başarısız Devlet, *Avrasya Hukuk Kurultayı Tebliğler Kitabı*, ss.340-347
- Dodge, Toby ve Redman, Nicholas. (2011). *Afghanistan to 2015 and Beyond, The International Institute for Strategic Studies*, Londra: Routhledge
- Duman, Selçuk. (2019). *Afganistan'da Türkler*, Ankara: Berikan Yayınevi
- Dupree, Louis. (1973). *Afghanistan*, New Jersey: Princeton University Press
- Duran, Hasan (2001). Yeni Bir Müdahale Şekli, İnsani Müdahale, *SDÜ, İİBF Dergisi*, C.6, S.1, ss.87-94

- Dursun, Gültem. (1999). Afganistan'ın Etnik Kimliği, Avrasya Dosyası, *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Afganistan ve Pakistan Özel, Cilt.4, Sayı.3-4
- Dünya Bankası. (2010). *Afghanistan Economic Update 2010, Poverty Reduction, and Economic Management, South Asia Region*, Washington, DC: World Bank
- Dünya Bankası. (2014). *Islamic Republic of Afghanistan Agricultural Sector Review: Revitalizing Agriculture for Economic Growth, Job Creation and Food Security*, Washington, DC: World Bank
- Eriksen, Stein S. (2005). The Politics of State Formation: Contradictions and Conditions of Possibility, *The European Journal of Development Research*, Vol.17, No.3, pp.396-410
- Esgin, Ali. (2001). Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.25, Sayı.2, ss.185–192
- Farhang, Mohammad Sediq. (2013). *Son Beş Yüzyılda Afganistan*, Kabil: Maivand Yayınları
- Favre, Raphy. (2005). *Exploring the Roots of Opium and Illicit Economy in Afghanistan Report*.
- Friedman, Milton. (1988). *Kapitalizm ve Özgürlük*, (çev:Doğan Erberk-Nilgün Himmetoğlu), İstanbul: Altın Kitaplar
- Gall, Sandy. (2012). *War Against The Taliban: Why It All Went Wrong in Afghanistan*, Londra: CPI Group
- Glaze, J. A. (2007). *Opium and Afghanistan: Reassessing US counter-narcotics strategy*. ARMY WAR COLL CARLISLE BARRACKS PA.
- Gohari, M. J. (2000). *The Taliban: Ascent to Power*, New York: Oxford University Press
- Gök, Şafak. (2021). *Başarısız Bir Devlet Olan Afganistan'ın Siyasal Hayatında Taliban*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Gökçe, Gülise. (2021). Başarısız Devlet Versus Güçlü veya Konsolide Devlet, *SDE Akademi*, C.1, S.3, ss.68-97
- Gökçe, Gülise. (2006). Devlet Sınıflandırmaları ve Zayıf Devletlerin Karakteristik Özellikleri, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı.11, ss.343-359
- Gözler, Kemal. (2011). *Devletin Genel Teorisi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları
- Guffin, M. (2001). *Reaping the Whirwind: Taliban Movement in Afghanistan*, London: Pluto Press
- Hall, S, Held, D. and McGrew, A. (1992). *Global Paradox and Reforming*, Oxford: Oxford Univ. Press
- Haqmal, M. K. (2018). *Afganistan Coğrafyası*, Kabil: Afganistan Eğitim Bakanlığı Yayın Evi
- Helman, Gerald ve Ratner, Steven. (1992/1993). Saving Failed States, *Foreign Policy*, N.89, ss.3-20

- Herbst, Jeffrey. (2004). *Let Them Fail: State Failure Theory and Practice Implications for Policy, When States Fail*, (Edt: Robert I. Rotberg), Princeton: Princeton University Press
- Heywood, Andrew. (2018). *Siyaset*, (çev.Doç. Dr. Fahri Bakırcı), Ankara: BB101 Yayınları
- Hodes, Cyrus ve Sedra, Mark. (2007). The Search for Security in Post-Taliban Afghanistan, *The International Institute for Strategic Studies*, New York
- INC. (2011). International Narcotics Control Board Report, UN
- İ. Aydıngün, ve Ç., Balım. (2012). *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını
- John A. Hall-G. John Ikenberry. (2005). *Devlet*, (çev: İsmail Çekem), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Karakaya, İ. Ve Nazarı, M.İ. (2022). Afganistan'da Taliban İktidarı Dönemleri (1996-2001 ve 2021 Sonrası) ve Afganistan Dış Politikası, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl.12, S.21, ss.143-169
- Kakar, M. H. (2011). *Journey to the Homeland: Taliban and Islamic Fundamentalism*, Kabul: Shah Mahammad Books Company
- Kalyoncu, Dila. (2017). From Gamal Abdel Nasser to Abdulfettah El Sisi: The Historical Evolution of Muslim Brotherhood and Democracy in Egypt, *Yeditepe University Department of History Research Journal*, ss.62-77
- Khairi, Khairudin. (2021). *Afganistan'ın Demokrasiye Geçiş Süreci: 2001 Sonrası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara
- Köçer, M. (2019). Afganistan'da Taliban Sonrası Sosyal Değişim, *Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, Sayı.46, ss.369-381
- Kuzio, T. (2005). Neither East nor West: Ukraine's Security Policy, *Problems of Post-Communism*, Vol.52, No.5, ss.59-68
- Kuzio, T. (2006). Is Ukraine Part of Europe's Future?, *The Washington Quarterly*, Vol.3, No.29, ss.89-108
- Labrousse, A. (2005), The FARC And Taliban's Connection To Drugs, *The Journal of Drug Issues*, 35(1), ss.169-184
- MacDonald, D., & Mansfield, D. (2001). *Drugs and Afghanistan*. *Drugs*, 8(1), ss.1-6
- Magnus, R. H. (1997, Şubat 01). Afghanistan in 1996: Year of the Taliban, *Asian Survey*, 37(02), ss.111-117
- Majeedi, Ezatullah. (2021). *Afganistan Ekonomisinin Genel Görünümü ve Afganistan-Türkiye Ekonomik İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon
- Maley, William. (2006.) *Rescuing Afghanistan*, Sydney: University of New South Wales Press Ltd.
- Mohammadi, Abdullah. (2015). Tarihten Günümüze Hazaralar: Tarih, Dil, Folklor ve Etnografya, *BELGÜ*, ss.29-52

- Newman, Edward. (2007). Weak States, State Failure, and Terrorism, *Terrorism and Political Violence*, V.19, No.4, ss.463-488
- Nojumi, Neamatollah. (2002). *The Rise of the Taliban in Afghanistan, Mass Mobilization, Civil War and the Future of the Region*, ABD: Palgrave
- Oğuz, E. (2009). *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, Kabil
- Oğuzhan, M. ve Duyar, Z. (2021). Toplum Sözleşmesi Anlayışının Temeli: Machiavelli'den Devlet ve Birey, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl.6, S.11, ss.455-479
- Orchard, Phil. (2001). Humanitarian Interventions in Failed States, *Department of Political Science*, Memorial University of Newfoundland
- Ortaç, B. (2017). *Afganistan Ekonomisinde Özel Sektörün Rolü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara
- Özalp, Osman N.,(2014). Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devletler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt.72, Sayı.1, ss.349-362
- Özel, Cengiz. (2019). *Yeni Küresel Dönüşümün Şifresi Afganistan*, Ankara: Orion Kitabevi
- Pahlawan, T. (2015). *Afganistan The Era of Mujahedeen and the Rise of Taliban*, Kabul: Sarwar Sadat International Publishing Center
- Paliwal, Avinash. (2017). *My Enemy's Enemy: India in Afghanistan from The Soviet Invasion to The US Withdrawal*, Oxford Scholarship Online
- Paoli, L. ve Reuter, P. (2007). Tajikistan: The Rise of a Narco-State, *Journal of Drug Issue*, 0022-0426/07/04 951-980, pp.951-980
- Peters, Gretchen. (2009). *How Opium Profits Afghanistan*, United States Institute of Peace, August
- Peyrouse, S. (2013). The Fight against Drug Trafficking: Mechanisms of Regional Cooperation and Their Limits, S. CROFT içinde, *New Security Challenges* (s.238-255), Londra: Palgrave Macmillan
- Rashid, Ahmed. (2008). *Descent into Chaos, The US and The Disaster in Pakistan, Afghanistan and Central Asia*, New York: Penguin Books
- Raşid, Ahmed. (2000). Taliban, İslam, Oil and The New Great Game in Central Asia, Londra, (çev.: Akınhay, Osman), Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun, İstanbul
- Renan, Ernst. (2016). *Ulus Nedir?*, (çev.Gökçe Yavaş), İstanbul: Pinhan Yayınları
- Roccu, R. (2013). *The Political Economy of the Egyptian Revolution: Mubarak, Economic Reforms and Failed Hegemony*, Springer
- Rotberg, Robert I. (2002). The New Nature of Nation-State Failure, *The Washington Quarterly*, V.25, N.3, ss.85-96
- Rubin, Barnett R. (1995). *The Search for Peace in Afghanistan: From Buffer State to Failed States*, New Haven: Yale University Press
- Rubin, Barnett R. (2002). *The Fragmentation of Afghanistan, State Formation and Collapse in the International System*, New Heaven: Yale University Press

- Sayed, E.M. (2021). *Afganistan'ın Siyasi Değişimi*, 8Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Sedra, Mark. (2006). Security Sector Reform in Afghanistan: The Slide Towards Expediency, *International Peacekeeping*, Vol.13, No.1, pp.94–110
- Shahriyar, Ehsanullah. (2021). *Afganistan'da Merkezi Yönetimin İdari ve Politik Sorunları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Samsun
- Sherzad, Mehrabuddin. (2021). *Merkezi Yerel İlişkiler Bağlamında Afganistan Devleti Kurumsallaşması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin
- Shiwan, S. ve Yavuz, F. Afganistan'da Haşhaş Üretimini Sonlandırma Politikaları Analizi, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü*, ss.1-14
- Stewart, Frances ve Brown, Graham. (2009). An Operational Definition of Fragile States, *Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity*, Crise Working Paper No 51, Oxford
- Şahinoğlu, M.Cemal ve Ateş, Ahmet. (2017). Ortadoğu'da Darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği, *TESAM Akademi Dergisi*, 4 (1), ss.97-131
- Şöhret, Mesut. (2014). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması: Tanınmamış Bölgeler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kocaeli
- Tanner, Stephen. (2002). *Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the Fall of the Taliban*, Cambridge
- Telli, A. (2020). Başarısız Devlet terminolojisi Üzerinden Arap Baharını Okumak: Libya, Mısır ve Suriye, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), ss.1271-1285
- Tenet, George. (2007). *At the Center of the Storm: My Years at The CIA*, Harper Collins, New York
- TR-NR. 2010. Turkish Report of Anti-Smuggling and Organized Crime, Turkish National Police, Anti-Smuggling and Organized Crime Department
- Tüysüzoğlu, Göktürk. (2016). Ukrayna, Başarısız Bir Devlet Mi?, *Karadeniz Araştırmaları*, S.49, ss.47-78
- Ülger, İ. K. (2016). Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6. Sayı.2, ss.131-151
- Ülger, İrfan Kaya. (1999). Afganistan'da "pax American"nın İslamcı Militanı, *Avrasya Dosyası, Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Afganistan ve Pakistan Özel, 1998-99, Cilt: 4 Sayı: 3-4
- V. İmanbeyli. (2014). Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi, *SETA Perspektif Yayınları*, Sayı 36
- Vinci, Anthony. (2008). Anarchy, Failed States, and Armed Groups: Reconsidering Conventional Analysis, *International Studies Quarterly*, N. 52

- Wahab, Shaista ve Youngerman, Barry. (2010). *A Brief History of Afghanistan*, New York: Infobase Publishing
- Wendt, Alexander. (1999). *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press
- Yüksel, Mehmet. (2002). Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik İlişisine Sosyolojik Bir Bakış, *AÜSBF Dergisi*, Cilt.57, Sayı.1
- Zeki, İzzetullah. (2019). *Afganistan'da Hâkimiyet Mücadelesi*, Konya: Çizgi Kitabevi
- AA, Afganistan'da siyasi ve ekonomik sorunlar hala çözüm bekliyor, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/afganistanda-siyasi-ve-ekonomik-sorunlar-hala-cozum-bekliyor-/1159385>
- AA, Anadolu Ajansı (2018), Dünyada Uyuşturucu Trafiği Rotaları Çeşitleniyor, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyada-uyusturucu-trafigi-rotalari-cesitleniyor/1187432>
- Afganistan'da Sovyetlere karşı direniş dönüm noktası:1979 Herat Katliamı. (2022). <https://www.mepanews.com/afganistanda-sovyetlere-karsi-direnisin-donum-noktasi-1979-herat-katliami-43176h.htm>
- Afganistan İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2020), Country Profile, <https://www.mfa.gov.af/about-afghanistan/country-profile.html>
- Aksu, Cemil. (2021). Afganistan nasıl narko-devlet oldu?, <https://www.dokuz8haber.net/afganistan-nasil-narko-devlet-oldu>
- Almukhtar, Sarah ve Nordland, Rod .(2019). What Did the U.S. Get for \$2 Trillion in Afghanistan?, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/interactive/2019/12/09/world/middleeast/afghanistan-war-cost.html?referringSource=articleShare>
- BBC. (2014). Afganistan Taliban'dan Önce ve Sonrası, <https://www.bbc.com/turkce/haberler>
- Blank, Stephen. (2006). "Afghanistan's Energy Future and Its Potential Implications", *Eurasianet*, August 03, 2006, <https://eurasianet.org/afghanistans-energy-future-and-its-potential-implications>
- Dış İşleri Bakanlığı, Somali'nin Siyasi Görünümü, <https://www.mfa.gov.tr/somali-siyasi-gorunumu.tr.mfa>
- Dünya Bankası. (2020). Afghanistan, <https://data.worldbank.org/country/afghanistan>
- EMCDDA Country Overview, Turkey, <http://www.emcdda.europa.eu/publications/country-overviews/t>
- Fragile State Index 2018, Annual Report, <http://fundforpeace.org/fsi/excel>,
- Fragile States Index 2020, Annual Report, <http://global.fundforpeace.org>
- Fragile States Index Annual Report (2019), Foreign Policy, Washington, D.C, www.fragilestatesindex.org
- Gökçe, G. ve Gökçe, O. Suriye Sorunu: "Başarısız veya Çöken Devlet" Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir mi?, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*,179-200, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2889gokce74>

- İçişleri Bakanlığı. (2017). Narkoterörizm ile Mücadele Uyuşturucu ve PKK/KCK, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/narko_arapca.pdf
- Kiren, A. (2012). *Afganistan'ın Yeniden Yapılandırılmasında Türkiye'nin Rolü (2001-2011)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul
- İndipendent Türkçe. (26 Kasım 2021). Dünyanın en çok uyuşturucu üreten ülkesi: Afganistan, <https://www.indyurk.com/node/440301/haber/d%C3%BCnyan%C4%B1n-en-%C3%A7ok-uyu%C5%9Fturucu-%C3%BCreten-%C3%BCIkesi-afganistan>
- Loeb, Vernon. (2003). Rumsfeld Announces End of Afghan Combat, Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/05/02/rumsfeld-announces-end-of-afghan-combat/9507f2f8-a7e8-497c-be9d-5eae475f1b47/>
- Narkoterörizm ile Mücadele, Uyuşturucu ve PKK/KCK (2017). İçişleri Bakanlığı, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/narkoterorizm_web%20icin.pdf
- NATO (2020), “NATO and Afghanistan”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8189.htm
- Otis, J. (2014), *The FARC And Colombia's Illegal Drug Trade*, Wilson Center, <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-farc-and-colombias-illegal-drug-trade>
- Patrick, Stewart (2006), Weak states and global threats: Fact or fiction?, *Washington Quarterly*, 29:2, ss.27-53 http://www.twg.com/06spring/docs/06spring_patrick.pdf.
- Pehlivan, Hüseyin. (2014). Devlet Anlayışlarına Dair-1 İktibas Dergisi, <http://www.iktibasdergisi.com/devlet-anlayislarina-dair-1>
- Resolution 1386. (2001, Aralık 20). United Nations Security Council, UNHCR.COM, <http://unscr.com/en/resolutions/1386>
- Rubin, Barnett R. ve Siddique, Abubakar. (2006). Resolving the Pakistan Afghanistan Stalemate, United States Institute of Peace, <https://www.usip.org/sites/default/files/SR0ct06.pdf>
- SIGAR, *Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction*, 2014, <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2014-10-30qr.pdf>
- SIGAR. (2017). *Quarterly Report to the United States Congress*, July 30, 2017, <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2017-07-30qr.pdf>
- Sopko, John F. (2018). *Quarterly Report of the Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction to the United States Congress*, <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2018-07-30qr.pdf>
- Sopko, John F. (2019). *Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction*, <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2019-01-30qr.pdf>
- Sopko, John F. (2020). *Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR), Quarterly Report to the United States Congress*, April 30, 2020, <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2020-04-30qr-section3.pdf>

- Surosh, Esmatullah. (2018). Afganistan'ın Etnik Gruplar Arasındaki Çatışmaların Temel Nedenlerinin Analizi, <https://kafkassam.com/afganistanin-etnik-gruplar-arasindaki-catismalarin-temel-nedenlerinin-analiz.html>
- Şahin, A. (2016). Afganistan Raporu ve Çözüm Stratejisi, <https://gasam.org.tr/afganistan-raporu-ve-cozum-stratejisi>
- Tafloğlu, M.S. (2020) Tacikistan İç Savaşı, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı. 13(1) ss.107-115
- T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2019) , Afganistan Ülke Raporu, <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Afganistan.pdf>
- TDV İslam Ansiklopedisi, Afganistan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/afganistan>
- The Constitution of Afghanistan, (2004). <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/TheConstitution.pdf>
- The World Factbook (2021). Afganistan, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/#people-and-society>
- Transparency International. (2020). Corruption Perceptions Index 2020, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020>
- UNDP. (2019). Global Multidimensional Poverty Index 2019, https://hdr.undp.org/sites/default/files/2019_mpi_press_release_en.pdf
- UNHCR, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. (2019). Afganistan, <https://www.unhcr.org/afghanistan.html>
- UNHR. (2001). Agreement on provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Re-Establishment Permanent Government Institutions, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2009/10/agreement-provisional-arrangements-afghanistan-pending-re-establishment>
- UNODC. (2021). Afghanistan Opium Survey 2020, https://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afghanistan/20210503_Executive_summary_Opium_Survey_2020_SMALL.pdf
- UNODC. (2006). World Drug Report, <https://www.unodc.org/newsletter/en/perspectives/0601/page010.html>
- UNODC. (2007). Afghan Opium Survey, <https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/afghan-opium-report.html>
- UNODC. (2008) World Drug Report, <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/WDR-2008.html>
- UNODC. (2009). UNODC Reveals Devastating Impact of Afghan Opium, <http://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2009/October/unodc-reveals-devastating-impact-of-afghan-opium.html>
- UNODC. (2010).World Drug Report, <https://www.unodc.org/unodc/data-and-analysis/WDR-2010.html>
- UNODC. (2011). World Drug Report, <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/WDR-2011.html>

- UNODC. (2012). World Drug Report, <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/WDR-2012.html>
- UNODC. (2015). Afghanistan Drug Report. United Nation Office on Drugs and Crime. https://www.unodc.org/doc/wdr2016/WORLD_DRUG_REPORT_2016_web.pdf
- UNODC. (2017). Afghanistan Opium Survey 2017, https://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afghanistan/Afghan_opium_survey_2017_cult_prod_web.pdf
- UNODC. (2018). World Drug Executive Summary, https://www.unodc.org/wdr2018/prelaunch/WDR18_Booklet_1_EXSUM.pdf
- UNODC. (2018). World Drug Report, <https://www.unodc.org/wdr2018/>
- UNODC. (2020). World Drug Report 2020, https://wdr.unodc.org/wdr2020/field/WDR20_Booklet_3.pdf
- World Population Review (2021). Afghanistan Population 2021, <http://worldpopulationreview.com/countries/afghanistan-population>
- World Population Review (WPR). (2022), <https://worldpopulationreview.com/countries/afghanistan-population>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel bilgiler

Adı, Soy Adı:

Murtaza AHMADİ

Eğitim Durumu

Lise: Maqsadullah Shahed lisesi- Balh / Afganistan 2012

Lisans: Taj Üniversitesi, Hukuk Fakültesi-Yargı ve Savcılık Bölümü,

Balh/Afganistan 2016

**Yüksek lisans: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Kamu Yönetim Ana Bilim Dalı**

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü-Uluslararası İlişkiler
Ana Bilim Dalı – Kırşehir/Türkiye (2022).

Diller

Farsça – Ana dil

Türkçe, İleri Düzey, (C1-Türk dil sertifikası, Kocaeli Üniversitesi Dil Öğretimi
Uygulama ve Araştırma Merkezi,2018)

İngilizce, İleri Düzey (C1-İngilizce Dil Sertifikası, AZREKHSK Akademik
Merkezi, Balk Afganistan,2010)

Peştuca, İleri Düzey

Urduca, ileri Düzey

Bildiriler

**XIII Uluslararası Dil ve kültürde Ulusal Kimlik konferans, Hindistan ve
Pakistan Ülkeler Arasındaki Keşmir Bölgesi Sorunları, Ukrayna,2020**

III Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Kongresi, Afganistan’da Uyuşturucu Sorunun Ortaya ıkmasına Sebep Olan Unsurlar: Afyondan Eroine Uzanan Yol, Trkiye2021.

Karabağ Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnsanlıklarda Modern alışmalar Kongresi, Uluslararası Uyuşturucu Ticaretinde Afganistan’ın Yeri ve Rolü Başarısız Devlet kavramı çerçevesinde Afganistan’daki Uyuşturucu Ticareti, Azerbaycan, 2022.

